

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**MA'RÛF ER-RUSAFİ'NİN DİVANINDA EĞİTİM İLE İLGİLİ ŞİİRLERİN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞENUR SÖZGEN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ADNAN ARSLAN

BİLECİK, 2025

10718636

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**MA'RÛF ER-RUSAFİ'NİN DİVANINDA EĞİTİM İLE İLGİLİ ŞİİRLERİN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞENUR SÖZGEN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ADNAN ARSLAN

BİLECİK, 2025

10718636

BEYAN

“Ma’rûf er-Rusâfi’nin Divanında Eğitim İle İlgili Şiirlerin İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinin yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığımı, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	x
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer:.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		...../...../.....	

Ayşenur SÖZGEN

...../...../2025

İmza

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması, Arap edebiyatının önde gelen isimlerinden Ma'rûf er-Rusâfi'nin (1875-1945) Divanı'nda eğitim temalı beyitlerinin incelenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Rusâfi'nin eğitim konusuna ilişkin derinlemesine düşünceleri ve toplumsal meseleleri ele alış biçimi, günümüzde de geçerliliğini koruyan değerli mesajlar içermektedir. Bu bağlamda, Rusâfi'nin eğitim konulu beyitlerini, eğitimin bireysel ve toplumsal gelişime katkısını vurgulayan bir perspektifle ele almak hem edebi hem de toplumsal açıdan aydınlatıcı bir süreç olmuştur.

Bu çalışmada, Rusâfi'nin beyitleri, "Eğitimin Önemi ve Değeri", "İlim ve Ahlak İlişkisi", "Eğitimin Toplumsal Yükselişe Katkısı", "Eğitimde Gönüllülük ve Kişisel İlgi", "Eğitimsizliğin Sonuçları", "Bilim ve Medeniyetin Tarihi Rolü", "Zorla Eğitimin Zararları", "Eğitim ve İlimin Mirası", "Bilim Yoluyla İlerleme" ve "Bilginin Aydınlatıcı Gücü" başlıkları altında sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Bu sınıflandırma, Rusâfi'nin eğitim anlayışını ve bu anlayışın günümüz eğitim dünyasına ışık tutacak yönlerini keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın her aşamasında beni destekleyen ve değerli katkılarıyla çalışmanın bilimsel değerini yükselten kıymetli danışmanım Prof. Dr. Adnan Arslan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, bu süreçte maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen başta eşime ve sevdiklerime de şükran borçluyum. Bu tezin, eğitim alanında yapılacak diğer çalışmalara ilham kaynağı olması ve eğitimciler ile edebiyatçılara fayda sağlaması en büyük temennimdir.

Tez çalışmamın, özellikle eğitimin birey ve toplum üzerindeki dönüştürücü etkisini anlamak isteyenler için değerli bir kaynak oluşturması dileğiyle.

Ayşenur SÖZGEN

2025

ÖZET

MA'RÛF ER-RUSAFÎ'NİN DİVANINDA EĞİTİM İLE İLGİLİ ŞİİRLERİN İNCELENMESİ

Iraklı şair Ma'rûf er-Rusâfi, 20. yüzyıl Arap şiirinde yalnızca bir şair olarak değil, aynı zamanda güçlü bir eğitimci olarak da ön plana çıkan bir figürdür. Rusâfi, şairlik kariyerinin her aşamasında eğitim ve öğretime büyük bir değer atfetmiş, bu doğrultuda, şiirlerinde eğitim, bilgi, öğrenci ve öğretim kurumları gibi konulara derinlemesine yer vermiştir. Yaşadığı dönemde İslâm dünyasında eğitimin ihmal edilmesinden duyduğu rahatsızlığı sıklıkla dile getiren Rusâfi, bu temaları genellikle sosyal eleştiri çerçevesinde işlemiştir. Bu çalışmada, Rusâfi'nin eğitim ve ilmin önemine dair düşüncelerini yansıttığı şiirler içerik analizi yöntemiyle incelenmiş; onun ilmin değeri, eğitime yeterince önem verilmemesinin olumsuz sonuçları ve eğitim kurumlarının kutsallığı gibi konulara nasıl vurgu yaptığı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Rusâfi'nin bu bağlamda yazdığı beyitlerin sayısının oldukça fazla olmasına karşın, bu temaların akademik düzeyde müstakil bir çalışmada ayrıntılı bir şekilde analiz edilmemiş olması, çalışmayı özgün kılmaktadır. Rusâfi'nin eserlerinde yalnızca toplumsal bir eleştiri sunmakla kalmayıp, aynı zamanda sanatsal bir estetik seviyesine ulaşmayı başarması, şiirlerine özgün bir nitelik kazandırmaktadır. Şair, eğitim teması etrafında şekillendirdiği bu beyitlerde, bilginin birey ve toplum üzerindeki dönüştürücü gücüne vurgu yapmakta, eğitimin ihmal edilmesinin toplumsal ve kültürel alanda yarattığı sorunları sanatının estetik diliyle gözler önüne sermektedir. Bu çalışmanın eğitim alanında yapılan çalışmalara katkı sağlaması ve eğitim camiasına yeni perspektifler sunması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Arap Şiiri, Ma'rûf er-Rusâfi, Eğitim, Edebiyat.

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF EDUCATIONAL-THEMED POEMS IN MA'RÛF AL-RUSÂFÎ'S DIWAN

Iraqi poet Ma'ruf al-Rusafi stands out in 20th-century Arabic poetry not only as a poet but also as a prominent educator. Throughout his career, Rusafi placed great value on education and learning, reflecting this commitment deeply in his poetry, which frequently addresses themes of education, knowledge, students, and educational institutions. Living in a period when the neglect of education was a major issue in the Islamic world, Rusafi often voiced his dissatisfaction and used these themes as a platform for social criticism. In this study, Rusafi's poems that emphasize the significance of education and knowledge are examined through content analysis, focusing in detail on how he underscores the value of knowledge, the negative consequences of insufficient attention to education, and the sanctity of educational institutions. Although Rusafi's verses that touch on these subjects are numerous, these themes have not been comprehensively analyzed in an independent academic study, making this work unique. Rusafi's poetry not only provides social criticism but also achieves a level of artistic aesthetic that lends his work a distinctive quality. Through the verses he crafted around the theme of education, he highlights the transformative power of knowledge on individuals and society, illustrating, through the aesthetic language of his art, the societal and cultural issues caused by the neglect of education. This study aims to contribute to the field of education studies and provide the educational community with new perspectives.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Poetry, Ma'rûf al-Rusâfî, Education, Literature.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Kapsamı.....	2
1.3. Literatür Taraması.....	2
1.4. Rusâfî'nin Hayatı.....	3
1.5. Şairliği.....	5
1.6. Eğitimci Kişiliği.....	5
1.7. Eğitim Üzerine Yazdığı Eserler.....	6
2. RUSÂFÎ'NİN EĞİTİM İLE İLGİLİ ŞİİRLERİN İÇERİK AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	7
2.1. Eğitimin Önemi ve Değeri.....	7
2.2. İlim-Ahlak İlişkisi.....	11
2.3. Eğitimin Toplumsal Yükselişe Katkısı.....	17
2.4. Eğitimde Gönüllülük ve Kişisel İlgi.....	28
2.5. Eğitimsizliğin Sonuçları.....	34
2.6. Bilim ve Medeniyetin Tarihi Rolü.....	42
2.7. Zorunlu Eğitime Yönelik Bir Eleştiri.....	52
2.8. Eğitim ve İlimin Mirası.....	56
2.9. Bilim Yoluyla İlerleme.....	61
2.10. Bilginin Aydınlatıcı Gücü.....	67

SONUÇ	77
KAYNAKÇA	80

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz:	Bakınız
Hız:	Hazreti
Km:	Kilometre
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
Vb:	Ve benzeri

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ma'rûf er-Rusâfî, sadece bir şair olarak değil, aynı zamanda topluma yön veren eğitimci kimliğe de sahip bir şahsiyet olarak tanınmıştır. Onun şiirleri, özellikle eğitim sistemine ve toplumsal yapıya yönelik eleştiriler içermesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Bu araştırmanın amacı, Rusâfî'nin divanındaki eğitim temalı şiirleri edebi sanatlar ve içerik açısından inceleyerek, onun eğitim felsefesini, öğretmenlik mesleğine verdiği önemi ve topluma yönelik eleştirilerini ortaya koymaktır. Şiirlerinde sıkça vurguladığı öğretmenlik mesleği, eğitim sistemindeki aksaklıklar ve öğrencilerle ilgili görüşleri, dönemin sosyal ve siyasi yapısına yönelik ipuçları sunmaktadır. Bu çalışmanın önemi, Rusâfî'nin eğitim anlayışının derinlemesine incelenmesi yoluyla, onun topluma ve özellikle eğitim sistemine yönelik eleştirilerinin günümüz eğitim anlayışı ile ilişkilendirilmesine katkı sağlamaktır. Eğitim, her toplumun temel taşıdır ve Rusâfî'nin bu alandaki görüşlerinin bugünkü eğitim sistemine ne derece ışık tutabileceği, bu çalışmanın en önemli çıkış noktalarından biridir.

O, Arap edebiyatının en seçkin isimlerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte, Türkiye'de akademik camia ve genel edebiyat çevrelerinde hak ettiği değeri henüz bulamamış bir şairdir. Özellikle Osmanlı sonrası Arap dünyasında, Irak edebiyatında ve eğitim üzerine yazdığı şiirlerle öne çıkan Rusâfî, toplumsal sorunlara duyarlılığı ve güçlü eleştirel yaklaşımıyla dikkat çeker. Onun şiirleri, Arap diline ve edebiyatına derin bir bağlılıkla yazılmış ve eğitim, sosyal adalet, birey hakları gibi konuları işleyen önemli bir koleksiyondur. Ancak, bu eserin Türk okuyucularına ve akademik araştırmacılara ulaşması yönünde bugüne kadar ciddi bir çaba gösterilmemiştir. Bu durum, hem Arap edebiyatının Türkiye'de daha fazla tanıtılmasına yönelik bir gereksinimi hem de özellikle Rusâfî'nin eğitime dair bakış açılarının Türk eğitim bilimlerine kazandırılması ihtiyacını doğurmuştur.

Bu tez çalışması, şairinin divanında yer alan eğitim konulu şiirlerin derlenip incelenmesi ve Türkçeye tercüme edilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Eserin dilimize kazandırılması, yalnızca Türk edebiyatına yeni bir kaynak sunmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'deki eğitim bilimciler, edebiyatçılar ve araştırmacılar için yeni bir bakış açısı sağlayacaktır. Ayrıca, bu çalışma Türkiye'de Arap edebiyatı üzerine yapılan çalışmalara katkı sunarak, iki edebiyat arasındaki kültürel alışverişi de güçlendirecektir.

1.2 Araştırmanın Kapsamı

Biraz önce bahsedildiği gibi Ma'rûf er-Rusâfi'nin divanı, çeşitli toplumsal ve bireysel konular üzerine yazılmış çok sayıda şiirden oluşan zengin bir koleksiyondur. Bu eser, şairin hayatı boyunca karşılaştığı sosyal adalet, birey hakları, ahlaki değerler ve eğitim gibi geniş kapsamlı temaları işlemektedir. Ancak bu çalışma, divanın tamamını kapsamak yerine, yalnızca eğitim konulu şiirlerine odaklanmaktadır. Rusâfi'nin eğitim üzerine yazdığı şiirler, onun toplumsal yapıyı eğitim yoluyla iyileştirme çabalarını yansıttığı için çalışmanın merkezini oluşturacaktır. Dolayısıyla eserde yer alan tüm şiirler değil, sadece eğitimle ilgili olanlar kapsam dâhilinde ele alınacaktır. Diğer temalara dair yazılmış olan şiirler, çalışmanın amacına uygun olmaması sebebiyle kapsam dışı bırakılmıştır. Örneğin; eserde din, ahlak, adalet ve bireysel özgürlük gibi konuları ele alan şiirler bulunmaktadır; fakat bu şiirler, eğitimle doğrudan ilişkili olmadıkları için çalışmamızın sınırları dışında tutulmuştur. Bununla birlikte, eğitimin toplumsal gelişim, ahlaki sorumluluklar ve bireysel değerler üzerindeki etkisini işleyen şiirler bu incelemeye dahil edilmiştir. Çalışmanın sınırları bu şekilde çizilerek, odak noktasının eğitim olması sağlanmış, şiirlerde işlenen diğer konuların analizi ise bu çalışmanın dışında bırakılmıştır.

1.3 Literatür Taraması

Rusâfi, Arap edebiyatında önemli bir yer edinmiş ve özellikle eğitim, toplumsal adalet ve özgürlük üzerine yazdığı şiirlerle tanınmış bir şairdir. Rusâfi'nin eserleri üzerine yapılan çalışmalar, onun edebi değerini ve toplumsal meseleler karşısındaki eleştirel bakış açısını ortaya koymayı amaçlamıştır. Suudi Arabistan menşeli saygın akademik veri tabanı *Dâru'l-Manzûme* verilerine bakıldığında şair hakkında yaklaşık 100 akademik çalışma bulunmaktadır. Ancak, mevcut literatür gözden geçirildiğinde, şairin eğitim konulu şiirlerinin henüz kapsamlı bir şekilde ele alınmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, eğitim üzerine yazdığı şiirlerin, özellikle Arap diline ait sanatsal yönleri ve bu şiirlerin eğitim bilimsel açıdan değerlendirilmesi üzerine bir boşluk bulunduğu anlaşılmaktadır. Şair hakkında Türk akademisinde yapılmış birkaç çalışma bulunmaktadır.¹ Bunlara bakıldığında şairin hayatı ve şairliği hakkında yeterli bilgi bulunduğu için bu çalışmada mezkûr konular hakkında gayet muhtasar bilgi vererek doğrudan konuya geçmek daha uygun görülmüştür.

---

¹ R. Altındış (2024). *Ma'rûf er-Rusâfi'nin Şiirlerinde Toplumsal Konular*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. M.A. Serkevt (2001), *Ma'rûf er-Rusâfi'nin Şiirlerinde Türkiye ve Türkler*, (Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.

1.4 Rusâfi'nin Hayatı

Ma'rûf er-Rusâfi, 1875'te Osmanlı hâkimiyetindeki Bağdat'ın Rusâfe bölgesinde doğmuştur ve soyu Kerkük'teki Cabara ailesine dayanmaktadır. Bağdat Askeri Rüşdiyesi'nde eğitim almış, ancak okuldan ayrıldıktan sonra Mahmut Şükrü el-Âlûsî'den on yıl boyunca Arapça ve mantık bilimleri üzerine dersler almıştır.² Eğitimini tamamladıktan sonra Arap Dili alanında uzmanlaşmış ve çeşitli okullarda Arapça öğretmenliği yapmıştır.³ Şiire olan ilgisiyle, eserlerini el-Mu'eyyed ve el-Mukteţaf gibi yayınlarda yayımlamış, divanını Beyrut'ta bastırmıştır. Ayrıca, Osmanlı Mebusan Meclisi üyeliğine seçilmiş ve Irak'ta Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapmıştır.

Şair, en güzel şiirlerini Birinci Meşrutiyet öncesinde adaletsizlik, buluşma ve devrim üzerine yazmıştır. Meşrutiyetten sonra İstanbul'a giderek Soylular Okulu'nda Arapça öğretmenliği yapmış ve Osmanlı Mebusan Meclisi'ne temsilci olarak seçilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Şam'a, ardından Kudüs'e giderek Darulmuallimin'de Arap dili ve edebiyatı profesörü olmuştur. Bağdat'a döndükten sonra Tercüme ve Araplaştırma Komitesi Başkanlığı'na vekil olarak atanmıştır. 1928'de hükümetten istifa etmiş, sonrasında beş kez milletvekili seçilmiştir. 1936'da Mısır'ı ziyaret etmiş ve Bağdat'ta Reşit Ali Geylani'nin devrimiyle karşılaşmıştır.

Rusâfi, Askeri ilkokul eğitimi ve askerlik deneyimi sayesinde İslâm ve Arap kimliğinin savunucusu olmuştur. Şiirleri, İslâm ve Arap dünyasında çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. Ahmet Cevdet, onu İstanbul'a çağırarak Akdam gazetesinin Arapça editörlüğünü yapmasını istemiştir. Türk ordusunda onbaşı olarak görev yapmış ve Rus savaşına katılmıştır. Bağdat'a döndüğünde Bağdâd gazetesinde çalışmış, ardından İstanbul'a geri dönmüştür. Medrese-i Mülkiyye-i Âliye'de Arap dili ve edebiyatı dersi vermiş, Sebîlürreşâd dergisinde yazılar yazmıştır. İstanbul'da milletvekilliği yapmış, aynı zamanda edebiyat öğretmenliği de üstlenmiştir. Tevfik Fikret ve Recâizâde Mahmud Ekrem'in eserlerinden etkilenmiş, bu etkileri Bağdat'a döndüğünde kendi eserlerine yansıtmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Hükümeti genel seferberlik ilan ettiğinde Ma'rûf er-Rusâfi, İstanbul'a dönerek Vaizler Mektebi'nde hitabet öğretmenliği yaptı. Mütareke sonrası Irak'a dönme kararı aldı, önce Şam'da yedi ay kaldı ve ardından Kudüs'te edebiyat öğretmenliği yaptı. Bağdat'a döndüğünde Millî Eğitim Bakanlığı'nda Tercüme ve Yazım

² Â. Haccâvî (2018), *İhyâu 'ş-şi'ri 'l-Bârûdi ve 'z-Zehâvi ve Şevki ve Hâfiz ve 'r-Rusâfi ve 'l-Cevâhiri*, haz. Hassân Hallâk, Kahire, s. 487.

³ Haccâvî, age, s. 488.

Komisyonu Başkan Yardımcılığı görevini üstlendi. Ayrıca, Bağdat'ta El-Emel adında siyasi bir gazete çıkardı, ancak gazete sadece 68 sayı yayımlanabildi.

İkinci Dünya Savaşı başlarında Ma'rûf er-Rusâfi, bir marş yazmayı denedi ancak bu girişim başarısız oldu. Bundan sonra Bağdat'ın Azamiye kentindeki evinde, toplumdan yarı tecrit edilmiş bir şekilde yaşamını sürdürdü. Şiirlerinde zengin bir dil, güçlü bir üslup ve sert bir hiciv kullandı. Ez-Zehâvî ile arasındaki rekabet, her iki şairin de farklı alanlarda kendilerini göstermelerine neden oldu; Rusâfi betimlemeleriyle, Ez-Zehâvî ise felsefi şiirleriyle tanındı. Rusâfi, yoksul bir hayat sürdürdü ve fakir bir şekilde vefat etti.⁴ Eserleri arasında, "Divan Al-Rusâfi" ve "Def'u'l-Hücn" yer alır. Ayrıca Arapça ve Türkçe kelimeler üzerine yazdığı bir risalesi ve "Irak Halkının Dilinden Hipokondriyi (Hastalık Hastalığı) Yenmek" adlı eseri, Arap Dili dergisinde yayımlanmıştır.

Ma'rûf er-Rusâfi, Maarif Vekaleti'nde Arap dili müfettişi olarak görev yapmış ve yaşamını insani, sosyal, İslâmi ve milli şiirleriyle ölümsüzleştirmiştir. 16 Mart 1945'te Bağdat'ta vefat etmiştir.⁵ Eserleri arasında "İslâmi Tasavvuf ve Şerh Mektupları" (Nefhu'tib fi'l hitâbe ve'l-hatib), "Arap Edebiyatı Dersleri", "Eğitim ve Öğretim Tılsımları", "Ebu El-Ala'nın Görüşleri", "Ebu El-Ala Hapishanesinin Kapısında" ve ölümünden sonra yayımlanan "Âlet ve'l-edat" adlı eserler yer almaktadır. Hakkında yazılan kitaplar arasında "Hayatının son yıllarında Rusâfi" (Numan Mahir El-Kanani), "Rusâfi'nin Hatırası" (Said El-Bedri), "Rusâfi Edebiyatı" (Abdulhamid Er-Reşidi) ve "Ma'rûf er-Rusâfi Hakkında Söylemler" (Mustafa Ali) bulunmaktadır. Ayrıca, Mustafa Ali Kahire'de Arap Araştırmaları Enstitüsü'nde Rusâfi'nin ilk kısmını düzenlemiştir.

Şairin şiir ve yazılarında cehaletin giderilmesi, fikir özgürlüğü, gençlere güven aşılması, İslâm'ın temel kaynaklara göre anlatılması, yoksullara destek verilmesi ve kızların çağdaş yöntemlerle eğitilmesi gibi konular öne çıkar. "Sanat toplum içindir" ilkesini benimseyen Rusâfi, Irak'ın milli duygularını ve sosyal meselelerini şiirlerinde dile getiren ilk şairlerdendir. Ahmet Şevki'ye benzetilen şair, siyaseti şiire ve şiiri de siyasi düşünceye uyarlayan ilk Iraklı şair olarak kabul edilir. Osmanlı Meşrutiyet'inin ilanı döneminde "Hür Türk" anlayışından büyük ölçüde etkilenmiştir. Halkın arzularını ve acılarını şiirlerinde

---

⁴ R. Altındış (2024). *Ma'rûf er-Rusâfi'nin Şiirlerinde Toplumsal Konular*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

⁵ Ebû Gays Muhammed Hayrûddîn ez-Ziriklî (1995), *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*, c. 7, s. 269, Beyrut.

yansıtarak milli ve insani bir şair olmaya çalışmıştır. Bugün hâlâ Irak'ın en meşhur şairlerinden biri olarak anılmaktadır.⁶

1.5 Şairliği

Ma'rûf er-Rusâfi'nin şiirlerinde vatan, bağımsızlık, milliyetçilik, Osmanlı dönemi ve İngiliz işgali gibi konular ön plandadır. Bağdat'ın İngilizler tarafından işgal edilmesine büyük bir üzüntü duymuş ve Osmanlılar'ın Bağdat'ı terk edişini acıklı bir kasideyle dile getirmiştir. Toplumsal konular olarak ise ilim, ahlak, fakirlik ve kadın haklarına yer vermiştir. Ayrıca felsefe, gazel, vasıf, medih, mersiye, hiciv, fahr ve şikâyet gibi edebi türleri de işlemiştir. Rusâfi, bu temalarla toplumsal meseleleri ve milli bilinci şiirlerinde yansıtmıştır.

Şair, şiirlerinde konu birliği dikkati çeker ve doğrudan esas mevzuya girer. Klasik şiir tarzını terk etmeye çalışsa da bazı kasidelerinde eski tarza yöneldiği görülür. Aynı zamanda hikâye türü şiirlerde de başarılıdır. İmru'ül-Kays (ö. 540) ve Ömer b. Ebi Rabia'yı (ö. 93/711-12) taklit ettiği şiirleri bulunmaktadır. *Boşanmış Kadın*, "Bayramda Yetim", "Fakirlik ve Hastalık" ve "Yetimin Annesi" gibi hikâye türü şiirleri en meşhur eserleri arasında yer alır. Bu eserler, şairin toplumun acılarını ve sosyal sorunları dile getirmedeki ustalığını yansıtır.

Çeşitli konulara ilgi duyması ve birçok alanda derin bilgiye sahip olmasıyla tanınan şairimiz şiirlerinde, eski şairlerin eserlerinde görülen bazı anlamları yeniden işler. Arap dili ve edebiyatındaki geniş bilgisine ve derin kültürüne rağmen, halkın anlayabileceği basit bir üslupla yazmayı tercih etmiştir. Edebi sanatlara şiirlerinde fazla yer vermemeye özen gösterir. *Yetimin Annesi* ve *Bağdat'taki Hapishane* kasideleri bu sade üsluba örnek gösterilebilir.

Modern bir şair olmasına rağmen, geçmişin şiir geleneğini yaşatma çabasını sürdürmüş ve şiirlerinde Arap kimliğini güçlü bir şekilde yansıtmıştır. Bu, onun hem klasik hem de modern şiir arasında bir köprü kurduğunu gösterir.⁷

1.6 Eğitimci Kişiliği

İstanbul'da öğretmenlik yapmış olan Rusâfi, eğitimin toplumsal ilerleme için bir zorunluluk olduğunu düşünüyor oluşunun bir göstergesi olarak milletvekilliği yaptığı dönemde dahi eğitimci yönünü beslemeye devam etmiş fırsat buldukça muallimlik vazifelerinde bulunmuştur, yine aynı nedenden ötürü eğitime dair birçok eser kaleme almıştır.

⁶ Ş. Dayf (1953), *Dirâsât fi 'ş-şi'ri'l-'Arabîyyi'l-mu'âsır*, s. 64, Kahire.

⁷ R. Altındış (2024). *Ma'rûf er-Rusâfi'nin Şiirlerinde Toplumsal Konular*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

1.7 Eğitim Üzerine Yazdığı Eserler

Rusâfi, eğitim alanında birçok eser kaleme almış ve bu eserlerde eğitimde yenilikçi yaklaşımlar geliştirmiştir. Eserleri, eğitimin önemine, eğitim yöntemlerine ve öğretim tekniklerine dair yenilikçi fikirler içermektedir. Bu bağlamda, onun yazdığı metinler hem öğretmenler hem de eğitimciler için yol gösterici bir kaynak niteliği taşımaktadır.⁸

Eserleri

1. *Dîvân*. İlk defa 1910 yılında Muhyiddin el-Hayyât (ö. 300/913 [?]) ve Mustafa el-Galâyînî'nin (1885-1944) düzenlemesi ve lugatçe ilâvesiyle Beyrut'ta basılan esere daha sonraki baskılarında Rusâfi'nin birçok yeni şiiri eklenmiştir (Beyrut 1932, I-V, 1972-1977; I-II, 1959).

2. *Def'u'l-hüçne fî irtidâhi'l-lükne* (İstanbul 1331). Osmanlı Türkçesi'nden derlenen, aslı Arapça olup başka anlamlarda kullanılan ve Araplar'ın Osmanlılar'dan alıp mânalarını bilmeden kullandıkları kelimelere dairdir.

3. *Nefhu't-tîb fî'l-ḥatâbet ve'l-ḥatîb* (İstanbul 1915, 1336). İstanbul'da Medresetü'l-vâizîn'de verdiği hitâbet derslerinin konularını kapsamaktadır.

4. *el-Enâşidü'l-medresiyye* (Kudüs 1920). Kudüs'te öğretmen okulunda görevliyken yazdığı, notalarıyla birlikte okul şarkılarından oluşmaktadır.

5. *Ârâ'ü Ebi'l-'Alâ' el-Ma'arrî* (nşr. Abdülhamîd er-Reşûdî, Bağdad 1955). Maarri'nin el-Lüzûmiyyâtadlı divanından yaptığı seçmelerin şerhidir.

6. *'Alâ Bâbi sicni Ebi'l-'Alâ* (Bağdad 1946). Tâhâ Hüseyin'in *Ma'a Ebi'l-'Alâ' el-Ma'arrî* adlı eseri hakkında yazdığı reddiye ve ta'likâttir.

7. *Resâ'ilü't-ta'likât* (Bağdad 1944, 1957). Zekî Mübârek'in *et-Taşavvufü'l-İslâmî ve en-Nesrü'l-fennî* adlı eserleriyle Caetani'nin İslâm Tarihi üzerine kaleme aldığı ta'likâttir.

8. *Nazra icmâliyye fî ḥayâti'l-Mütenebbî* (nşr. İbrâhim el-Alevî, Bağdad 1959). Bu eserde Arap edebiyatının en önemli şairlerinden olan ei-Mütenebbî'nin hayatını ve şiirlerini ele alarak analizler yapmıştır.

9. *Kitâbü'l-Âlet ve'l-edât ve mâ yetbe'uhümâ mine'l-melâbis ve'l-merâfik ve'l-henât* (nşr. Abdülhamîd er-Reşûdî, Bağdad 1980). Halkın kullandığı yabancı kökenli alet ve araçların isimlerinin ta'rib yani Arapçalaştırılmasına dairdir.

⁸ E. Ayyıldız (2024), "Ma'rûf er-Rusâfi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, s. 69.

2. RUSÂFÎ'NİN EĞİTİM İLE İLGİLİ ŞİİRLERİN İÇERİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ma'rûf er-Rusâfî'nin divanındaki tüm beyitlerine kapsamlı bir bakış ile baktığımızda eğitim konulu beyitlerinde on temel meseleyi vurguladığı anlaşılmaktadır. Buna binaen çalışmanın devamında Rusâfî'nin eğitim konulu beyitlerini bu on temel mesele üzerinden tasnif ederek açıklayacağız. Bu tasnif Rusâfî'nin eğitim anlayışını daha net bir şekilde ortaya koymakta ve eğitime muhatap tüm toplumların dikkate alması gereken bilgiler sunmaktadır. Ma'rûf er-Rusâfî'nin hayatı boyunca merkezinde tuttuğu eğitim anlayışından istifade edilebilmesi adına bu tasnif önem arz etmektedir.

2.1. Eğitimin Önemi ve Değeri

Ma'rûf er-Rusâfî'nin hayatı boyunca ilke edindiği en önemli esasın eğitim olduğu çalışmanın bu kısmına kadar birçok noktada vurgulanmıştır. Dolayısıyla bu derece eğitime önem veren ve hayatının merkezinde eğitimi tutan aynı zamanda toplumların aydın olabilmesi ve ilerleyebilmesi adına eğitim faaliyetleri sürdüren şairin, beyinlerinin birçoğunda yer verdiği tema eğitimin önemi ve değeri olmuştur nitekim bunun sadece çalışmamızın merkezindeki isim olan Rusâfî değil geçmişte ve günümüzde yaşamış birçok eğitimci önemli görmüş ve bununla ilgili çalışmalar yapmıştır.

Eğitimin önemi ve değeri üzerine yapılan çalışmalar, eğitimin bireylerin hayatında ve toplumun genel yapısında oynadığı temel rolü çeşitli boyutlarda ele almaktadır. Eğitim, bireylerin bilgi, beceri ve yetkinliklerini geliştirerek, topluma katkı sağlayacak şekilde yetişmelerini amaçlar. Bu amaç doğrultusunda, eğitim yatırımları, bireysel kalkınmayı ve toplumsal refahı artıran bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Songül Akbulut Öztürk'ün *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi ve Kalkınmada Eğitimin Önemi* adlı çalışmasında, eğitimin toplumsal kalkınma ve ekonomik büyüme ile ilişkilendirildiği ve bireylerin toplum içinde etkin bir rol alması için kritik bir araç olduğu vurgulanır.⁹

Uzmanlar tarafından bu denli önem addedilen eğitim konusunda şairimizin yazmış olduğu beyitler analiz edilecektir.

فائق في وغي الحروب جرازه¹⁰

قلم المرء في بلوغ المعالي

⁹ S. Akbulut Öztürk (2005), *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi ve Kalkınmada Eğitimin Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

¹⁰ Mar'uf er-Rusâfî (2017), *Dîvân*, Hindawi Yayınları, s. 139, Mısır.

İnsan, kalemiyle en yüce makamlara ulaşır; tıpkı yiğidin savaş meydanında destan yazması gibi.

İlk mısradaki, “kalem” sembolik olarak insanın bilgi ve düşünce gücünü, yani ilmi ve entelektüel üretimini temsil eder. Kalem, bir insanın aklını, fikirlerini ve bilgi birikimini ortaya koyma aracıdır. Rusâfi burada, kalemi sadece bir yazı aracı olarak değil, toplumu ve bireyi yücelten, ona değer katan bir güç olarak değerlendirir. Kalemin ürettiği bilgi ve düşünce, insanın yüce makamlara, yüksek bir konuma ulaşmasına vesile olur. Bu makamlar, sadece fiziksel güç veya cesaretle elde edilebilecek şeyler değildir; bilakis, bilgi ve düşünceyle donanmış olan insanın erişebileceği manevi ve entelektüel yüceliklerdir.

İkinci mısradaki, kalemlerle karşılaştırılan “cesaret”, savaş meydanlarındaki fiziksel kahramanlığı temsil eder. Tarih boyunca savaş meydanlarında gösterilen cesaret, toplumsal değerler açısından her zaman önemli bir yer tutmuştur. Ancak Rusâfi, burada cesareti ilimle kıyaslayarak, kalemin – yani ilim ve düşüncenin – cesarettten daha üstün olduğunu savunur. Savaş meydanlarındaki cesaret, genellikle fiziksel güce ve bireysel kahramanlığa dayanır. Ancak bu kahramanlık, sadece kısa vadeli zaferler ve başarılar getirebilir. Oysaki kalemin ürettiği bilgi, düşünce ve entelektüel katkılar, toplumların uzun vadede gelişmesine, ilerlemesine ve yücelmesine katkıda bulunur.

Şair muhtemel suretle bu beyti kaleme alırken ilhamını Mütenebbî'nin şu beytinden almıştır:

فكل ما هو في الإنسان مكتسبٌ
فلا تقل: فيه شيء غير مكتسب¹¹

İnsandaki her şey sonradan kazanılmıştır;

Bu yüzden ondaki hiçbir şeye kazanılmamıştır deme.

Şair bu beyitte öğretim yöntemlerinden ve eğitim bilimine dair temel ilkelerden biri olan davranışçı yaklaşımı anlatmaktadır. Nitekim davranışçı yaklaşıma göre, bireyler dışsal uyaranlar ve pekiştirmeler yoluyla öğrenirler ve bu öğrenme süreci, davranışların belirli ödülleri veya cezalarla şekillendirilmesi sonucunda gerçekleşir.¹² Rusâfi'nin gözlemi, bu kuramın temel ilkeleriyle örtüşmektedir. Eğitilmiş hayvanlar, eğitim sürecinde dışsal pekiştireçler sayesinde belirli davranış kalıplarını sergileyebilmişlerdir. Dolayısıyla, şairin bu ifadesi, öğrenmenin

¹¹ Mar'uf er-Rusâfi, age, s. 392.

¹² C. Hakan Aydın (2000), “Öğrenme ve Öğretme Kuramlarının Eğitim İletişimine Katkısı”, *Kurgu Dergisi* 17, 184-186. (183-197)

doğuştan gelen bir yetenekten ziyade, uygun eğitim süreçleri ve yönlendirmelerle biçimlenen bir beceri olduğunu savunan davranışçı yaklaşımı destekler niteliktedir.

Rusâfi'nin hayvanların öğrenme süreçlerine dair gözlemlerini insan eğitimi bağlamında yorumladığı 23 beyitlik kasidesi, eğitim kuramının temel prensiplerini edebiyatına yansıttığı bir zemin oluşturmaktadır. Aşağıdaki beyitte, şairin eğitimin önemine dair vermek istediği mesaj, istiare sanatının estetik unsurlarıyla birleşmiştir. Bu durum, şairin eğitimin etkisini daha derin ve sanatsal bir şekilde ifade etme becerisini göstermektedir. Aşağıdaki beyitte şairin eğitimin önemine dair mesajı istiare sanatının estetikliği ile buluşmuştur denilebilir:

وَأَنْ تَرْبِيَةَ الْإِنْسَانِ يَرْجِعُهُ   أَكْسِيرُهَا وَهُوَ مِنْ تَرْبٍ إِلَى الذَّهَبِ¹³

İnsan eğitiminin iksiri, onu topraktan alıp altına dönüştürür.

Şair bu beyitte insanlığın tarihinden beri en büyük hayali olan taşı ve toprağı altına çevirme hayaline atıfta bulunmuştur, nitekim tarihte uzun yıllar boyunca “simyacı” adı verilen kimseler bu amaç uğruna ilkel de olsa çalışmalar yapmışlardır fakat şairimize göre asıl altın kişinin eğitim ile kendisini geliştirmesidir. Nitekim beytinde bunu açıkça vurgulamıştır insanın ilimsiz ve eğitimsiz kaldığında verimsiz bir toprak olduğunu fakat eğitim iksiri ile altına dönüşecek kadar kıymet kazandığı vurgusunu yapmaktadır, bu yönüyle insanlık tarihindeki maddi değerleri yok saymakta en büyük değerini eğitim olduğunu vurgulamaktadır.

Öte yandan Türkçede “hayatı ölümsüzleştirme, madenleri altına çevirme gibi olağanüstü etkilere sahip olduğuna inanılan sıvı” anlamında kullanılan “iksir” kelimesi,¹⁴ şairin beytinde “eğitim” kavramına derinlik ve çağrışım zenginliği katmak amacıyla tercih edilmiştir. Nitekim aslında pek bir değeri olmayan bir toprak parçası, iksirin etkisiyle altın gibi kıymetli bir madene dönüştüğü gibi, doğası itibarıyla hayvani özellikler taşıyan insan tabiatı da uygun eğitim süreçleriyle dönüştürülerek muazzam bir potansiyel kazanabilir. Bu bağlamda, eğitim, bireyin potansiyelini açığa çıkarmada kritik bir rol oynamaktadır.¹⁵

نَلِكُ الْمَدَارِسِ قَدْ أَوْحَشَتْهَا فَعَدَّتْ   خَلَوْا مِنَ الدَّرْسِ وَالطَّلَابِ وَالْكَتَبِ¹⁶

İşte o okullar ki artık ıssız kaldılar; derslerden, talebelerden ve kitaplardan yoksun oldular.

¹³ Mar'uf er-Rusâfi, age, s. 392.

¹⁴ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, “İksir” (Erişim 14 Ekim 2024).

¹⁵ Öztürk, A. (2018). “Bilgi, Ahlak ve Toplum: Gazali'nin Eğitim Anlayışı.” *Felsefe ve Eğitim Dergisi*, 5(1), 35-50.

¹⁶ Mar'uf er-Rusâfi, age, s. 463.

Bu dizeler, ilim öğrenme geleneğinin zayıfladığını, okulların eski canlılığını yitirdiğini ve ilme verilen değerin azaldığını ifade eder. Şair, geçmişte ilim öğrenilen okulların artık boş ve sessiz olduğunu, derslerin, öğrencilerin ve kitapların yerini yalnızlığın aldığını anlatmaktadır. Bu dizeler, ilim öğrenme geleneğinin korunmasının ve ilme verilen değerin artırılmasının önemini vurgular.

Bu beyitler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Özellikle, bilgi kirliliğinin arttığı, dikkat dağıtıcı unsurların çoğaldığı ve hızlı tüketim kültürünün hâkim olduğu bir dönemde, ilim öğrenmek için daha fazla çaba sarf etmek gerekmektedir. Ayrıca, bazı bölgelerde savaşlar, göçler veya ekonomik zorluklar nedeniyle okulların kapanması veya işlevsiz hale gelmesi, ilim öğrenme imkanlarının kısıtlanmasına neden olmaktadır. Bu durum, ilim geleneğinin zayıflamasına ve toplumların geri kalmasına yol açmaktadır.

ليس في رأس الرجال دماغ
هاضم في ذكائه كل علم
فمن النقص أن تحاول أن تضرب
في كل ذي العلوم بسهم¹⁷

İnsanoğlunun kafasında tüm ilmi özümseyen bir beyin yoktur,

Bu yüzden tüm ilim dallarında pay sahibi olmaya çalışmak eksiklidir.

Yukarıdaki beyitlerin ilkinde insan aklının sınırlı olduğunu ve her türlü bilgiyi aynı anda kavrayamayacağını ifade eder. İlim, insanlık tarihi boyunca sürekli olarak artmış ve dallara ayrılmıştır. Bu nedenle, bir insanın tüm ilim dallarına hâkim olması imkansızdır. İnsan beyni, sınırlı bir kapasiteye sahiptir ve bu kapasite, farklı ilim dallarının derinliklerine inmek için yeterli değildir.

Sonraki beyitte ise her alanda bilgi sahibi olmaya çalışmanın verimsiz ve eksik bir yaklaşım olduğunu ifade eder. İnsanlar, ilgi ve yeteneklerine göre belirli alanlara odaklanmalı ve o alanlarda derinleşmelidir. Her alanda yüzeysel bilgi sahibi olmak yerine, belirli bir alanda uzmanlaşmak hem bireysel başarıyı hem de toplumsal faydayı artırır. "Eksiklik" kelimesi hem zaman ve enerji kaybını hem de yüzeysel bilginin yetersizliğini ifade eder.

وأقبح جهل في بني الشرق أنهم
يسمون أهل الجهل بالعلماء
وأكبر مظلوم هو العلم عندهم
فقد يدعيه أجهل الجهلاء
لو اقتص أهل العلم للعلم منهم
لصب عليهم منه سوط بلاء¹⁸

¹⁷ age, s. 227.

¹⁸ age, s. 518.

Doğu halkındaki en çirkin cehalet, cahillere alim demeleridir.

Onların yanında en büyük zulme uğrayan ilimdir, çünkü en cahil cahiller bile onu iddia ederler.

Eğer ilim ehli, ilim adına onlardan intikam alsaydı, onlara bir bela kamçısı yağdırırdı.

İlk beyit Doğu toplumlarında cehaletin yaygın ve kabul gören bir durum olduğunu, hatta cahillerin alim olarak nitelendirildiğini ifade eder. Bu durum, bilgiye ve alimlere duyulan saygının azalmasına, cehaletin ise meşrulaşmasına yol açar. "Çirkin cehalet" ifadesi, bu durumun ne kadar vahim ve kabul edilemez olduğunu vurgular.

İkinci beyitte ise ilmin değerinin nasıl ayaklar altına alındığını ve cahiller tarafından nasıl istismar edildiğini ifade eder. İlim, bilgi ve bilgelik anlamına gelirken, cahiller tarafından sadece bir iddia aracı olarak kullanılır. Bu durum, ilmin itibarına zarar verir ve gerçek alimlerin değerini düşürür.

Üçüncü beyit de gerçek alimlerin cehalete karşı ne kadar güçlü bir silahı olduğunu ifade eder. "Bela kamçısı" ifadesi, ilmin cehaleti yok edebilecek kadar güçlü olduğunu simgeler. Ancak, gerçek alimler genellikle bu gücü kullanmaktan kaçınırlar. Onlar, cehaleti bilgiyle ve eğitimle yenmeye çalışırlar.

وهل يستطيع المرء شغلا إذا غدا له شاغل بعلم عن كل أشغال؟¹⁹

İnsan, her türlü meşguliyetten onu alıkoyan bir ilim meşguliyeti varken başka bir işle meşgul olabilir mi?

Yukarıdaki beyit ilim öğrenmenin insan hayatındaki önceliğini ve önemini vurgulamaktadır. Şair, ilim öğrenmenin insanı diğer tüm meşgalelerden alıkoyacak kadar değerli olduğunu ve ilimle meşgul olmanın insan için en önemli faaliyet olduğunu ifade etmektedir. İlim öğrenmek, insanın bilgi ve bilgelik seviyesini artırır, ona doğruyu yanlıştan ayırt etme yeteneği kazandırır ve onu daha iyi bir insan yapar. Bu nedenle, ilim öğrenmek, insanın hayatındaki diğer tüm meşgalelerden daha önemlidir.

2.2.İlim-Ahlak İlişkisi

Şairin ilim ile alakalı beyitlerinin kapsamlı incelenmesi sonucu vurguladığı bir diğer değer ise "ilim ahlak ilişkisi" olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Diğer başlıkların aksine

---

¹⁹ age, s. 543.

bu başlık İslâm tasavvuf kültüründe birçok şair ve mutasavvıf tarafından ele alınan bir değer olarak edebiyata da birçok noktada yansımıştır. Şairin bu yönüyle şiirlerinde bu değeri tekrarlama muhtemel suretle ilim ahlak ilişkisinin önemini vurgulamaya yönelik olacaktır, nitekim bu ilişki bilinmeyen bir gerçek olmamakla birlikte toplumun sık sık hatırlamaya muhtaç olduğu bir değer olarak tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Şairin toplumsal hayatında benzeri ahlaki çöküntüler gözlemlemesi bunu şiirlerine taşımasına sebebiyet vermiş olmalıdır. Şair dünya tarihinin ciddi dönüm noktalarından birinin yaşandığı tarih aralığında yaşadığı için toplumun hem ahlaki çöküşüne hem bilimsel yükselişine şahitlik etme durumunda kalmıştır. Dolayısıyla bu iki değerinde birbirinden daha vazgeçilmez olmadığını vurgulamak amacıyla ilimin ancak ahlak ile kaim olabileceğini anlatan birçok beyit yazmıştır

İlim ve ahlak arasındaki ilişki hakkında bilimsel literatürde, özellikle İslâm felsefesi bağlamında, bilgi ve ahlakın birbirini destekleyici nitelikte olduğu vurgulanmaktadır. İslâm ahlak felsefesinde bilgi, insanın erdemli bir yaşam sürmesini ve doğru kararlar almasını sağlarken, ahlak da bilgiyi pratik bir şekilde hayata geçirme sürecinde önemli bir role sahiptir.

İslâm felsefecilerinin başında gelen Gazâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâ-u Ulûmiddin* adlı eserinde ilim ve ahlak ilişkisini derinlemiştir. Bu çalışmada, bilgi (ilim) ile ahlak arasındaki güçlü bağa değinir; bilginin, insanın manevi terbiyesi ve ahlaki olgunluğuna katkıda bulunması gerektiğini savunur. Gazâlî'ye göre, yalnızca teorik bilgi değil, pratik ahlaki uygulamalar da bireyin kemal ermesi için gereklidir. İlim, ahlaki doğruluğu sağlamak ve insanları erdemli bir hayata yönlendirmek amacıyla kullanılmalıdır.

İhyâ-u Ulûmiddin'de Gazâlî, bilginin ahlaksız kullanımı tehlikesine dikkat çekerek ilmin kötü niyetle kullanılması durumunda ahlaka zarar verebileceğini belirtir. Ahlak ve ilmin birbirini tamamlayan kavramlar olarak görülmesi gerektiğini ifade eder, bilginin ahlaki gelişim üzerindeki etkisi vurgulanır; bilgi sahibi olmayan bir ahlak anlayışı zayıf kalabilirken, ahlaktan yoksun bilgi ise etkisiz ve sonuçsuz kalır. Bu yaklaşım, bilginin ahlakı güçlendiren ve ona rehberlik eden bir unsur olduğu görüşünü destekler ve Gazâlî, bilginin insanın manevi olgunlaşmasında oynadığı hayati rolü belirtir.²⁰

İslâm âlimleri tarafından bu denli önem addedilen ilim-ahlak ilişkisi konusunda şairimizin yazmış olduğu beyitler tercüme ve açıklamaları ile aşağıda analiz edilecektir.

---

²⁰ İmam Gazâlî (2004), *İhyâ-u Ulûmiddin*, c. 1, s. 12, Bedir Yayınevi, İstanbul.

İlim İsa'nın mucizelerinden biridir;

Onunla nice cahil cenazesi hayat bulmuştur.

İlk mısradaki Rusâfi, bilimi Hazreti İsa'nın mucizelerine benzetmektedir. İslâm ve Hristiyan inançlarına göre Hazreti İsa (as), mucizeleriyle ölüleri diriltmiş ve hasta insanlara şifa vermiştir.²² Bu beyitte ilim de İsa'nın bir mucizesi gibi hayata yeniden can veren, insanları dönüştüren bir güç olarak ele alınmaktadır. İsa'nın mucizeleri gibi, ilim de etkisi güçlü, insanın ruhunu ve zihnini diriltten, onları cehaletten kurtaran bir özelliğe sahiptir. Bilim, İsa'nın diriltici mucizelerine benzetilerek, onun insan hayatındaki dönüştürücü gücü öne çıkarılmaktadır.

İkinci mısradaki yer alan “cahil cenazesi” ifadesi dikkat çekicidir. “Cahil” kelimesi bilgi yoksunu, eğitimsiz kişiyi tanımlarken, “cenaze” kelimesi ölü anlamına gelir. Dolayısıyla “cahil cenazesi” ifadesi, hem bilgisizlik nedeniyle adeta ölü bir ruh halinde olan insanları hem de manevi anlamda ölmüş, hayattan kopmuş insanları sembolize eder. Ancak bu kişiler ilimle, yani eğitim ve bilgiyle karşılaştıklarında yeniden hayat bulmuşlardır. Bilim ve bilgi, cehalet içinde yaşayan bir insanı hayata döndüren bir güçtür. Tıpkı Hazreti İsa'nın mucizeleriyle ölüleri diriltmesi gibi, ilim de cahil bireylerin ruhlarını ve zihinlerini canlandırır, onlara yeni bir hayat sunar.

Rusâfi'nin bu beyti, bilimin insana kazandırdığı değerleri ve gücü en etkili şekilde anlatmaktadır. Bilgisizlik, bir nevi ölüm olarak değerlendirilmiş ve ilim, insanları bu ölümden diriltten yüce bir güç olarak sunulmuştur. İsa'nın mucizeleriyle ölüleri diriltmesi, bilimin cehaleti ortadan kaldıran dönüştürücü gücüne benzetilmiştir. Buradaki ana mesaj, insanları eğitmenin ve bilgiyle donatmanın onları gerçek anlamda hayata kazandırmakla eşdeğer olduğudur. Bilim, ruhları besleyen, zihinleri açan ve bireyleri cehaletin karanlığından çıkaran bir güç olarak gösterilmektedir.

Bu beyit, ilmin toplumlar ve bireyler için ne kadar önemli olduğunu ve bilgisizliğin insanı bir tür “ölü” haline getirdiğini, ancak ilimle bu ölüm halinden kurtulmanın mümkün olduğunu etkili bir şekilde anlatmaktadır. Burada şair Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesine atıfta bulunur. Burada Maide Suresi 110. ayete iktibasta bulunur. Buna göre ilim, İsa (as) mucizelerine benzetilir. Şair bir başka beytinde ilmin ancak güzel bir ahlakla faydalı olacağını şöyle izah eder:

²¹ Mar'uf er-Rusâfi, age, s. 138.

²² Âl-i İmran, 3/49.

ولكن ليس منتفعًا بعلم   فئى لم يحرز الخلق النضير²³

Fakat kişi ilimden ancak parlak ve güzel bir ahlak ile istifade edebilir.

Rusâfi'nin bu beyti, bilginin tek başına yeterli olmadığını, onu faydalı ve etkili kılan asıl unsurun güzel ahlak olduğunu vurgular. Şair, bilgiyi sadece zihinsel bir kazanım olarak görmemiş, aynı zamanda ahlaki değerlerle bütünleşmiş bir yaşam biçimi olarak değerlendirmiştir. İlim, ancak ahlakla birleştiğinde topluma ve bireylere gerçek anlamda fayda sağlar.

Şair, bu beyitte bilgiyi ancak ahlaki erdemlerle birleştiğinde değerli kılmaktadır. Bilginin ahlaktan yoksun bir şekilde kullanılması, kişinin ve toplumun zararına olabilir. Bu yüzden, ilim ve ahlak birbirini tamamlayan iki önemli kavramdır. Parlak ve güzel ahlak, bilginin doğru ve faydalı bir şekilde kullanılmasını sağlar.

Şairin bu ifadesi, bilginin sınırlarını gösterir. Bilgi tek başına ne kadar derin ya da geniş olursa olsun, kişinin ahlakı eksikse bu bilgi toplumun ya da bireyin gelişimine hizmet edemez. Erdem ve ahlak, bilginin yönünü ve işlevini belirleyen rehberlerdir. Bu da şairin bilgiye olan saygısını, fakat ahlaki sorumlulukla birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koyar.

“Parlak ve güzel ahlak” ifadesiyle, şair ahlakın insanı aydınlatan, yön gösteren bir unsur olduğunu belirtir. Ahlak, karanlıkları aydınlatan bir ışık gibi betimlenir; bilginin ahlaki rehberlikle birleştiğinde insanı yücelteceğini vurgular.

Rusâfi'nin hayatı boyunca karşılaştığı sosyal ve ahlaki sorunlar, onun ahlak ve ilim arasındaki dengeye büyük bir önem vermesine neden olmuştur. Rusâfi, sadece bilgi sahibi olmanın yeterli olmadığını, bu bilginin iyi ve erdemli amaçlar için kullanılması gerektiğini düşünmüştür. Onun eserlerinde sıkça ele aldığı sosyal adalet, ahlak ve sorumluluk temaları, bu beyitte de açık bir şekilde görülmektedir.

وما ينفع القول الذي أنت قائل   إذا لم يكن بالفعل منك يُؤيد²⁴

Söylediğin söz eğer senden onu destekleyen bir fiil olmasa ne faydası var.

Şair beytin ilk kısmında bireylerin dile getirdiği düşünceleri, fikirleri ve idealleri temsil eder. Söz, insanın içsel düşüncelerini, duygularını veya hedeflerini başkalarına iletme için kullandığı en temel araçtır. Ancak Rusâfi burada, bu sözlerin yalnızca bir ifade biçimi olduğunu ve tek başına bir anlam taşımadığını ima eder ve bireyin söylediği sözlerin, onun eylemleriyle

²³ age, s. 90.

²⁴ age, s. 120.

desteklenmediği durumları eleştirir. “Fiil” kelimesi, sözlerin pratiğe döküldüğünü ve somut bir şekilde yaşandığını ifade eder. İnsanlar genellikle yüksek ideallerden, erdemlerden, ahlaki değerlerden bahseder; fakat bu sözleri gerçekleştirecek eylemleri hayata geçirmedikleri sürece, söyledikleri boş birer laf haline gelir. Bu mısra, bireyin söyledikleri ile yaptığı arasında tutarlılık arayışını vurgular. Yani, bir bireyin sözleri eğer eylemleriyle örtüşmüyorsa, bu durum onun samimiyetini sorgular.

Son kısım ise, eylemsiz kalan sözlerin hiçbir anlam ve değeri olmadığını ifade eder. Burada Rusâfî, sözlerin yalnızca dile getirildiği, fakat pratiğe dökülmediği takdirde, bu sözlerin topluma, bireye veya duruma herhangi bir katkı sağlamayacağını vurgular. Kısaca, etkili bir iletişim ve toplumsal etki için, sözlerin somut eylemlerle desteklenmesi gerekmektedir.

Rusâfî'nin bu beyti, bireylerin toplumsal ilişkilerdeki samimiyetsizliğine ve ikiyüzlülüğüne dair eleştirisini sunar. İnsanlar çoğunlukla sözlerinde yüksek idealler, ahlaki değerler veya hedefler belirler; ancak bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik bir eylemde bulunmadıklarında, söylediklerinin bir değeri kalmaz. Bu tür durumlar, toplumda güvenin azalmasına, bireyler arasında ikiyüzlülüğe yol açar.

Ayrıca, bu beyit, sadece bireysel ilişkiler için değil, toplumsal ve siyasi alanlarda da geçerlidir. Siyasi liderler veya toplumsal önderler, toplumun ihtiyaçlarını ve ideallerini dile getirir de, bu söylemleri eyleme dökülmediğinde, toplum üzerinde kalıcı bir etki bırakmazlar. Bu nedenle, bireylerin ve liderlerin, söyledikleri ile eylemleri arasında bir uyum sağlamaları, güvenilirliklerini artırır ve toplumsal ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunur.

Ma'rûf er-Rusâfî'nin bu beyti, söz ve eylem arasındaki tutarlılığın önemini vurgulayan anlamlı bir mesaj taşır. Sözlerin eylemlerle desteklenmediği takdirde, bu sözlerin hiçbir faydası yoktur. Bireyler, söylediklerinin arkasında durduklarında hem kendilerine hem de topluma anlamlı katkılarda bulunabilirler. Bu bağlamda, sözlerin gücü, onları pratiğe dökme becerisiyle birleştiğinde gerçek bir değer kazanır.

Bu beyitte şair, ilmin ancak amel ile bir kıymet kazanacağı şeklindeki düşüncesini paylaşır. Açıkçası bu bilindik bir gerçektir. Şairin bu alelade düşüncüyü edebi sanatlarla estetik bir forma dönüştürmesi beklenirdi.

إذا هَدَّبْتُمْ الطَّبْعَ الشَّرِيرَا   فَلَا تَسْتَنْفَعُوا التَّعْلِيمَ إِلَّا
فَرَجَ لِأَهْلِهِ خَيْرًا كَثِيرًا²⁵   إِذَا مَا الْعِلْمَ لِأَبْسِ حَسَنَ خُلُقٍ

²⁵ age, s. 90.

İlimden, ancak sizin kötü karakterinizi güzelleştirdiği takdirde istifade etmiş olursunuz.

İlim güzel bir ahlakla kuşandığı zaman size bol hayırlar gelir.

Bu beyit, ilmin sadece bilgi yığını olmadığını, aynı zamanda bir terbiye aracı olduğunu vurgular. İlim, insanı sadece dış dünyayı anlamaya değil, aynı zamanda iç dünyasını da keşfetmeye yönelmelidir. "Kötü karakter" ifadesi, bencillik, kibir, haset, öfke gibi olumsuz özellikleri kapsar. İlim, bu olumsuz özellikleri törpülemeli, yerine tevazu, hoşgörü, merhamet gibi erdemleri yerleştirmelidir. İlim, insana doğruyu yanlıştan ayırt etme yeteneği kazandırır. Bu yetenek, kişinin ahlaki pusulası haline gelir ve onu doğru davranışlara yönlendirir. İlim, insana empati kurma becerisi kazandırır. Başkalarının acılarını, sevinçlerini anlayabilen bir insan, onlara karşı daha şefkatli ve yardımsever olur.

İlim ve ahlakın ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgular. İlim, ahlakla birleştiğinde hem bireysel hem de toplumsal düzeyde büyük faydalar sağlar. "Güzel ahlak" ifadesi, dürüstlük, adalet, merhamet, cömertlik gibi erdemleri kapsar. Ahlaklı bir ilim sahibi, bilgisini kötüye kullanmaz, aksine onu insanlığın yararına sunar. Ahlaklı ilim sahibi, çevresine örnek olur, insanlara ilham verir. Onun varlığı, toplumda güven ve huzur ortamı yaratır. Ahlaklı ilim sahibi, bilgisini kullanarak toplumsal sorunlara çözümler üretir. Onun çalışmaları, insanlığın refahına katkıda bulunur.

و لا تحسبن العلم في الناس منجياً
وما العلم إلا النور يجلو بجى العمى
إذا نكبت أخلاقهم عن مناره
ولكن تزيغ العين عند انكساره²⁶

Ve sakın düşünme ki ilim, insanların ahlaki saparsa onları kurtarır.

İlim sadece karanlıkları aydınlatan bir ışıktır, ama ışık kırıldığında gözler kayar.

Yukarıdaki ilk beyitte ilmin tek başına insanlığı kurtarmaya yetmeyeceğini, ahlaki değerlerin de önemli olduğunu vurgular. İlim, insanlara bilgi ve beceri kazandırır, ancak bu bilgi ve becerilerin doğru amaçlarla kullanılması ahlaki değerlere bağlıdır. Ahlaki değerlerden yoksun bir ilim, insanlığı felakete sürükleyebilir. Örneğin, bilimsel gelişmelerin kötüye kullanılması savaşlara, çevre kirliliğine veya insan hakları ihlallerine yol açabilir.

Sonraki beyitte ise ilmin aydınlatıcı rolünü ve ahlaki değerlerin önemini vurgular. İlim, karanlıkları aydınlatan bir ışık gibi insanlığa yol gösterir, ancak bu ışık kırıldığında, yani ahlaki değerler zayıfladığında, insanlar doğru yolu göremez hale gelirler. "Gözlerin kayması" ifadesi, insanların doğru ve yanlış ayırt edememelerini, ahlaki pusulalarını kaybetmelerini ve yanlış

²⁶ age, s. 69.

yollara sapmalarını simgeler. Bu nedenle, ilimle birlikte ahlaki değerlerin de geliştirilmesi ve korunması büyük önem taşımaktadır.

لقد مزقوا أحكام كل ديانه
وما جعلوا الأديان إلا ذريعة
فما علماء الجهل إلا مساقم
ألا يا شباب القوم إنني إلى العلا
وخاطوا لهم منها ثياب رياء
إلى كل شغب بينهم وعداء
رمت جهلاء علم بالقوباء
لداغ فهل من يستجيب دعائي²⁷

*Parçaladılar her dinin hükmünü hoyratça,
Ve onlardan riya için diktirdiler elbise.
Dinleri birer bahane kıldılar aralarında,
Fitneye, kavgaya, düşmanlığa bir vesile.*

*Cahillerin âlimi, dertlerin en beteridir,
Cehalet oku sapladı, bilgi diye yutturdu zehri.
Ey kavmin gençleri! Ben sizi yüceliğe çağırıyorum;
Var mı bu çağrıya kulak verip icabet eden biri?*

Bu dörtlük, dinin özünden sapmanın ve onu kişisel çıkarlar için kullanmanın ne kadar tehlikeli olduğunu güçlü bir şekilde eleştirirken, aynı zamanda gençlere umut dolu bir çağrı yapıyor. Şair, yozlaşmış bir toplumda gençlerin üstlenmesi gereken önemli role dikkat çekiyor ve onları yüksek idealler peşinde koşmaya davet ediyor.

Dörtlükteki dilin etkileyciliği, kullanılan güçlü metaforlar ve duygusal ton, mesajın okuyucu üzerinde derin bir etki bırakmasını sağlıyor. Özellikle "riya için diktirdiler elbise" ve "bilgi diye yutturdu zehri" gibi ifadeler, anlatılmak istenen durumu canlı bir şekilde gözler önüne seriyor.

2.3. Eğitimin Toplumsal Yükselişe Katkısı

Ma'rûf er-Rusâfî'nin hayatında eğitim, toplumsal yükselişin anahtarı olarak öne çıkar. Onun eserlerinde ve düşünce yapısında eğitim, bireyleri bilinçlendiren ve toplumun genel yapısını iyileştiren bir değer olarak görülür. Rusâfî, eğitimi bireyin sadece kendi gelişimi için değil, toplumun genel kültür ve bilinç seviyesini yükseltmek için de gerekli görür. Ona göre, bilgi ve eğitim insanları düşünmeye sevk eder, toplumda eleştirel düşünceyi destekler ve

²⁷ age, s. 518.

böylece insanların kendilerini ifade edebilme yeteneklerini geliştirir. Bu, toplumun özgürleşmesi ve adaletin yerleşmesi için önemli bir adımdır. Toplumun eğitilmesi, bilginin yayılmasıyla hem cehaletin azalmasına hem de sosyal adaletin sağlanmasına katkı sağlar.

Rusâfi'ye göre eğitimsiz toplumlar gelişemez ve geri kalmaya mahkûm olur. Rusâfi, toplumun kalkınması ve modernleşmesi için eğitilmiş bireylere ihtiyaç olduğunu savunur. Eğitimle gelen bilgi birikimi, toplumu ekonomik ve kültürel anlamda güçlendirir ve toplumun çağdaş bir yapıya kavuşmasına katkı sağlar.

Şairin toplumsal yükselişe dair düşüncelerinde, kadınların eğitimi de önemli bir yer tutar. Kadınların eğitimi, yalnızca bireysel değil, gelecek nesillerin de eğitilmiş bir şekilde yetişmesi açısından önemlidir. Bu nedenle, kadınların eğitimini teşvik eden Rusâfi, toplumun daha güçlü, bilinçli ve gelişmiş olmasını sağlamaya yönelik bir adım atılmasını savunur.

Ma'rûf er-Rusâfi'nin hayatında eğitim, bireylerin ve toplumun yükselişini sağlayan bir güç olarak kabul edilir. Eğitimi toplumun dönüşümü için temel gören Rusâfi, bilgi ile beslenmiş bir toplumun daha aydınlık bir geleceğe sahip olacağına inanır. Bu nedenle, onun gözünde eğitim, cehaleti yok eden ve toplumun ilerlemesine katkıda bulunan en güçlü araçtır.

Eğitim bilimcilerin de çokça ifade ettiği üzere eğitimin toplumsal yükselişe katkısı, bireylerin ve toplumların gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Eğitim, bireyleri sadece bilgiyle donatmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal değerleri, normları ve ahlaki anlayışları da aktararak toplumsal yapının güçlenmesine katkıda bulunur. Funda Taş Çetin'in çalışmasında, eğitim kurumu ile toplumsal statü arasındaki ilişkiyi ele alarak, eğitim sisteminin bireyleri toplumsal rollere nasıl hazırladığı üzerinde durulmaktadır. Çetin, eğitim aracılığıyla elde edilen fırsat eşitliğinin, bireylerin toplumsal hareketliliğini artırarak toplumsal yükselişe katkıda bulunduğunu savunmaktadır.²⁸

Ayrıca, eğitim, ekonomik büyüme ve girişimcilik konularında da önemli bir etkiye sahiptir. Bir diğer çalışma, Avrupa Birliği'nin eğitim ve girişimciliği destekleme sürecinin, ekonomik büyümeye katkısını analiz etmektedir. Bu çalışma, eğitim politikalarının girişimcilik zihniyetinin teşvik edilmesindeki rolünü ortaya koymakta ve eğitimin ekonomik kalkınmadaki işlevselliğini vurgulamaktadır.²⁹

---

²⁸ F. Taş Çetin (2018). *Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında Eğitim Kurumuna Eleştirel Bir Bakış*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

²⁹ G. Güvercin (2008). *Avrupa Birliği Resmî Belgelerinde Girişimciliğin Örgün Eğitim Yoluyla Teşvik Edilme Sürecinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eğitim sadece bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri azaltma ve sosyal adaleti sağlama gibi önemli işlevlere de sahiptir. Bu bağlamda, eğitimin toplumsal yukselişe katkısını anlamak için bu tür çalışmalar büyük önem taşımaktadır.

Eğitim bilimci ve sosyologlar tarafından bu denli önem addedilen *Eğitimin Toplumsal Yukselişe Katkısı* konusunda şairimizin yazmış olduğu beyitler tercüme ve açıklamaları ile analiz edilmiştir.

كان للعلم في القديم طريق	غير رحب يُشَقُّ أن تجتازه
فجرى اليوم في طريق جديد	جعل الشك واليقين طراز
هو صيد ولم يعد يجعل المص	طاد منه غير التجاريب بازه
قد عرفنا حقيقة القول فيه	وتركنا للغافلين مجازه
وبحثنا عن جوهر الحق فيه	فبلغنا دفينه وركازه
بَلَّهَ إطناب شرحه بقياس	إنَّ في تجرباتِه إيجازه ³⁰

İlim, eskiden dar bir yoldaydı, geçmesi zordu,

Ama bugün şüphe ve kesinliği bir araya getiren yeni bir yolda ilerledi.

İlim bir av gibiydi, ama artık deneyimlerden başka bir avcı ile yakalanmıyor.

Bu konuda sözün hakikatini öğrendik ve gafillere mecazını bıraktık.

İlimde hakikatin özünü aradık ve onun gizli hazinelerine ulaştık.

Artık onun geniş ağıklamasına gerek yok;

Çünkü deneyimleri onun özlü anlatımıdır.

şair ilk mısrada, ilmin eski dönemlerde zor ve dar bir yolda ilerlediğini vurgulamaktadır. Bilim, eskiden daha sınırlı ve zor ulaşılır bir alan olarak görölmekteydi. Bilgiye erişim kısıtlıydı ve bu yüzden bilimin gelişmesi zaman almaktaydı. Ancak modern bilimsel yöntemlerin gelişimiyle birlikte, bilim artık daha erişilebilir ve kesin bir hale gelmiştir. Burada “şüphe” ve “kesinlik” ifadeleri, bilimin eleştirel düşünce ve doğrulanabilir bilgi arasındaki dengeyi sağladığını anlatır. Bilimde şüphe, yani sorgulama ve eleştirel bakış açısı, kesinliğe giden yolda bir araçtır. Bu yeni yol, bilimin daha geniş kapsamlı ve sistematik bir şekilde ilerlemesine olanak sağlamıştır.

³⁰ age, s. 138.

Beyitlerin devamında ise, avlanması zor bir şey gibi tasvir edilmiştir. Eskiden bilgiye ulaşmak zorlu ve rastgele bir süreçti, adeta av peşinde koşmak gibi. Ancak bugün, bilgiye ulaşmanın en güvenilir yolu deneyim ve gözlemdir. “Deneyim” burada bilimsel gözlem ve deneylere atıfta bulunmaktadır. Artık bilimsel bilgiler yalnızca teorilerle değil, deneylerle kanıtlanarak elde edilmektedir. Bilimsel bilginin elde edilmesi, rastgele değil, sistematik deneyler ve gözlemler yoluyla olur. Dolayısıyla, bu mısradaki modern bilimdeki deneysel yöntemin önemi vurgulanmaktadır.

“Sözün hakikati” ifadesi, bilgiye dayalı olan gerçekliği ve kesinliği ifade eder. Rusâfi, modern bilim sayesinde bilgiye mecazlarla, dolaylı anlamlarla değil, doğrudan ve net bir şekilde ulaşıldığını belirtmektedir. Gafil olanlar, yani bilimsel yöntemleri anlamayan ya da uygulamayan kişiler, mecazlarla, yani yüzeysel ve dolaylı bilgilerle yetinirken, hakikati arayanlar ise doğrudan bilginin özünü ulaşmayı başarmıştır. Bu, modern bilimin keskinliğine ve doğruluğuna bir övgüdür.

“İlimde hakikatin özünü aradık ve onun gizli hazinelerine ulaştık.” İfadesi ile ise bilim insanlarının hakikati aramaya olan bağlılığı ve bu çabanın sonucunda gizli bilgilere ulaşılması anlatılır. Bilimde başarıya ulaşmanın sırrı, sürekli hakikatin özünü aramakta yatar. İlim, yüzeyde görülen bilgiden çok daha derin anlamlar ve hakikatler barındırır. Bu nedenle, bilimle uğraşanlar, derin araştırmalar yaparak bu gizli hazinelere ulaşırlar. Burada “gizli hazineler”, keşfedilen yeni bilgiler ve gerçekler olarak yorumlanabilir.

Son beyitte ise modern bilimin doğrudan deneyimlerle özlü bir şekilde anlaşılacağı ifade edilmektedir. Bilimsel gerçekler, uzun açıklamalara ya da soyut anlatımlara ihtiyaç duymaz; çünkü deneyler ve gözlemler zaten bilimsel gerçekleri özlü bir şekilde ortaya koyar. Bilimsel deneyim, yani gözlem ve deney, bilginin en etkili ifadesi haline gelmiştir. Teorik ve soyut açıklamalar yerine, deneylerin sonuçları bilginin doğruluğunu ve geçerliliğini kanıtlar.

Rusâfi, bu beyitlerde bilimin tarihsel gelişimini ve modern bilim anlayışının önemini vurgulamaktadır. Bilim, eskiden dar ve zor bir yol olarak görülürken, günümüzde deneyler ve gözlemler sayesinde daha erişilebilir, kesin ve güvenilir bir hale gelmiştir. Rusâfi, modern bilimsel yöntemi överken, özellikle deneysel bilginin güvenilirliğini ve bilimin hakikat arayışındaki rolünü ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca, bilginin mecaz ve dolaylı anlatımlarla değil, doğrudan deneyimlerle ifade edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu beyitler, modern bilimsel yöntemlere duyulan saygıyı ve bilgiye ulaşmanın çağdaş yollarının üstünlüğünü dile getiren etkili bir bilimsel düşüncüyü yansıtmaktadır.

علم يُعزّزه من دَوْلَةٍ عِلْمٌ   في كل عصر به قد سادت الأمم³¹

Bir devletin yücelttiği ilim öyle bir bayraktır ki her asırda milletler onunla yücelir.

“Bir devletin yücelttiği ilim” yani bilim ve bilgi, bir devletin yücelttiği, önem verdiği en değerli unsur olarak ele alınmıştır. Bilim, bir toplumun gelişmesi, kalkınması ve ilerlemesi için gerekli olan temel bir güçtür. Bir devletin, ilme ve eğitime yatırım yapması, halkının bilgi düzeyini artırarak toplumun genel refahını yükseltir. Bu cümlede devletin görevi, bilimi desteklemek ve yüceltmek olarak belirtilmiştir. Devletin gücü ve itibarı, eğitime ve bilime verdiği değerle doğru orantılıdır. Beytin devamındaki “Bayrak” ifadesi ise burada sembolik bir ifade olarak kullanılmıştır. Bayrak, bir milleti temsil eden en güçlü sembollerden biridir. Aynı şekilde, bilim de bir milletin bayrağı gibi yüce ve kutsaldır. Bilim, bir toplumun rehberi, onu yönlendiren ve başarıya götüren bir işaret gibidir. Devletin yücelttiği ilim, bu toplum için bir gurur kaynağı ve diğer milletlere karşı bir üstünlük sembolüdür. Bütüncül olarak beyte baktığımızda ilmin zaman ve mekân üstü bir değer taşıdığı vurgulanmaktadır. Bilim sadece bir nesil veya bir dönem için değil, her çağda milletleri yücelten bir unsurdur. Geçmişte bilime önem veren toplumlar, sonraki asırlarda da başarılarını devam ettirmiştir. Medeniyetler, bilime olan bağlılıkları ve ona verdikleri önemle ayakta kalmış ve gelişmiştir. Bilim ve bilgi, milletlerin sürekliliğini ve büyümesini sağlayan temel güçlerdir. Bu beyitte, ilmin zamansız ve sürekli bir değer olduğu, bilime sarılan milletlerin her çağda yükseldiği mesajı verilmektedir.

Rusâfi, bu beytinde devletin ve toplumun yücelmesinin ilme olan bağlılıkla mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Bir devletin ilme yaptığı yatırım ve verdiği değer, o devletin yükselmesini ve milletinin refahını sağlamaktadır. Bilim, bir milletin bayrağı gibi dalgalandıkça, o millet her çağda yücelir. Bu nedenle, Rusâfi’nin bu beyti, eğitim ve bilim politikalarının önemine dikkat çekmekte ve milletlerin gelecekteki başarılarının bu politikalarla şekilleneceğini ifade etmektedir.

Şair ilmin bir ülke halkı için neler kazandırdığına şöyle işaret eder:

إذا ارتوت البلاد بفيض علم   فعاجز أهلها يمسي قديرا

ويقوى من يكون بها ضعيفا   ويغني من يعيش بها فقيرا³²

Ülkeler ilmin feyzi ile sulanırsa oranın âcizi güçlü olur.

Zayıf olanı kavi, fakir olanı da zengin eder.

³¹ age, s. 645.

³² age, s. 90.

Ma'rûf er-Rusâfi'nin bu beyti ilmin bir topluma sağladığı faydaları somut bir şekilde ortaya koyar. Şair, bilginin bir ülkenin en büyük güç kaynağı olduğunu vurgulayarak, toplumdaki zayıf ve fakir kimselerin bile ilimle nasıl güçlenip zenginleşeceğini ifade eder. Bilgi ve eğitim hem bireysel hem de toplumsal kalkınmanın temel unsurudur.

Ülkeler, ilmin feyzi ile sulanırsa oranın âcizi güçlü olur.

Şair, burada ilmi bir su kaynağı gibi görmektedir. Tıpkı toprağın su ile canlanması gibi, toplumlar da ilim ile canlanır, güçlenir. Bilgi, toprağı verimli kılan su misali, toplumu kalkındırır, bireyleri geliştirir. İlimden yoksun kalan toplumlar kurak ve verimsizdir. Burada kullanılan “sulanma” metaforu, bilgiye erişimin bir ülkenin büyümesi ve refahı için ne kadar hayati olduğunu açık bir şekilde ifade eder.

Şairin beyitte zikrettiği zayıf-kavi (güçlü) ifadesi, fakir-zengin zıtlıkları ile şair, bilginin toplumda nasıl büyük değişimler yaratabileceğini anlatmaktadır. Bilgi, bireylerin ve toplumların zayıflıklarını ortadan kaldıran, onları kuvvetli ve zengin kılan bir güçtür. Bu, bilginin yalnızca maddi değil, manevi ve sosyal alanlarda da büyük bir dönüşüm yarattığını ifade eder.

Bu beyit, toplumun güçsüz ve fakir kesimlerine dikkat çekerek, eğitimin bir sosyal eşitleyici olduğunu ima eder. Eğitimli toplumlarda, zayıflık ve fakirlik gibi sosyal adaletsizlikler bilgi ile giderilebilir. Şair, bu beyitte bilgiye ulaşmanın zenginleşmek, güçlenmek ve toplumsal refaha erişmek için en önemli yol olduğunu belirtir.

Rusâfi'nin yaşadığı dönemde Arap dünyasında eğitim olanaklarının yetersizliği, toplumsal adaletsizlikler ve sömürgecilik gibi sorunlar bulunmaktaydı. Bu sorunların çözüm yolunu ise bilgi ve eğitimde görmüştür. Şair, bu beyitlerinde bilginin gücü ve toplum üzerindeki olumlu etkilerini idealize ederken, aynı zamanda bu konudaki eksikliklere dikkat çeker.

Bu kısımda Ma'rûf er-Rusâfi, bilgiyi toplumun en güçsüz bireyelerine bile hayat verebilecek bir kaynak olarak gösterir. Eğitimli bir toplum, her bireyin potansiyelini en üst düzeye çıkarabilir ve sosyal adaleti sağlayabilir. Şairin bu beyitleri, onun sosyal ve düşünsel reformlara yönelik güçlü bir çağrısını ifade eder.

Şair, bilim yolunda ilerleyen bir vatan evladının ülkesini yokluğun karanlıklarından varlığın aydınlığına çıkardığını şöyle ifade eder:

أَيُّهَا السَّابِحُ فِي بَحْرِ الْفَنُونِ   غَائِصًا فِي لُجَّهَا الْمَلْتَمِمْ
أَنْتَ وَاللَّهِ عَلَى رَغْمِ الْمَنُونِ   ذُو وُجُودٍ قَاتِلٌ لِلْعَدَمِ³³

*Ey bilimlerin denizinde yüzen, dalgalı ummanında derinlere dalan!
Sen vallahi ölümün rağmına vücut sahibisin, yokluğu öldürensiz.*

Ma'rûf er-Rusâfi'nin bu beyti, bilimin gücünü ve değerini vurgulayan güçlü bir anlatı sunmaktadır. Şair, bilimi hayatın anahtarı, cehalet ve yokluğun düşmanı olarak görür. Bu beyitte, bilime adanmış bir bireyin kendi kişisel gelişimiyle birlikte, ülkesine nasıl katkı sağladığına, onu karanlıktan aydınlığa çıkardığına işaret eder. Beyitte kullanılan metaforlar, bilimi bir denizle, bilgiye ulaşmayı ise bu denizde derinlere dalmakla ilişkilendirir. Şair, bilimin derinliklerinde yüzen kişiyi yokluğu öldüren ve topluma hayat veren bir kahraman olarak betimler.

Şair, bilimi büyük ve sınırsız bir denize benzetir. Bilim, sonsuz bilgiye ve keşfe açık bir alandır ve burada yüzmek, sürekli araştırmak, öğrenmek ve derinlemesine bilgi edinmek anlamına gelir. Bilginin bir okyanus gibi geniş olması, insanın sürekli öğrenmeye ve gelişmeye açık olduğunu simgeler. Bu denizde yüzmek, bilime ve bilgiye adanmış bir hayatı temsil eder.

“Dalgalı umman” ifadesi ile zorluklara rağmen bilgi arayışını sürdüren kişiyi betimler. Bilim ve öğrenme süreci kolay değildir, dalgalar gibi sürekli iniş çıkışlar yaşanır. Ancak bu dalgalar, insanı daha da derinlere inmeye teşvik eder. Umman, aynı zamanda bilgi denizinin derinliğini ve karmaşıklığını ifade eder. Bilginin derinliklerine inmek, basit yüzeysel bilgiyle yetinmemek, derin düşünceye ve anlama ulaşmak anlamına gelir.

Şair “Ölümün Rağmına Vücut Sahibi Olmak” ifadesi ile ise bilimle meşgul olan kişiyi “ölüme rağmen” hayatta kalan, ölümsüzlüğe ulaşan biri olarak tasvir eder. Bu, bilim ve bilgi sayesinde insanın hayatına anlam ve süreklilik kazandırdığı anlamına gelir. Bilim ve bilgiye sahip bir insan, cehaletin ve ölümün ötesinde bir varoluş sergiler. Bu varoluş, kalıcı ve toplum için faydalı bir miras bırakmak anlamına gelir. Son olarak beyitte geçen bilgiye sahip bireyin “yokluğu”, yani cehaleti ve fakirliği öldürdüğü ifade edilir. Bilim, sadece bireyin değil, toplumun da kurtuluş yoludur. Cehalet, toplumları karanlıkta bırakan en büyük tehdittir. Ancak bilgi ve bilim, toplumları bu karanlıktan çıkararak ışık olarak görülür. Bilgiye sahip bireyler, sadece kendi hayatlarını değil, aynı zamanda çevrelerindeki insanların hayatlarını da olumlu bir şekilde etkiler.

³³ age, s. 107.

Şairin bu beyti, gençleri bilime teşvik etme amacını da taşır. Toplumunu karanlıktan aydınlığa çıkarmak için bilgi sahibi gençlerin önemine vurgu yapar. Rusâfi, bilimin bir ülkeyi nasıl güçlü ve saygın bir hale getirebileceğini sıkça dile getirir ve bu beyitte de bilime yönelen bir gencin, toplumu karanlıktan kurtaracak bir kahraman olduğuna işaret eder.

كم طوينا من قبل في طلب العلم فجاجًا وكم شققنا بحارًا!
واقترحنا لأجله كل هولوا ركبنا لأجله الأخطار³⁴

İlim yolunda önceleri ne vadiler aştık. Nice denizlerden geçtik.

Onun (ilim) için her türlü dehşete daldık. Onun için tehlikelere atıldık.

Bu dizeler, ilim öğrenme yolculuğunun zorluklarını ve bu zorlukların aşılmasıyla elde edilen başarıyı ifade etmektedir. "İlim yolu" ifadesi, sadece okulda veya üniversitede öğrenilen bilgileri değil, aynı zamanda hayat boyu süren öğrenme sürecini de kapsar. Bu süreçte karşılaşılan "vadiler" ve "denizler", bilgiye ulaşmak için aşılması gereken engelleri, zorlukları ve fedakârlıkları simgeler.

Birinci beyit ilim yolunda karşılaşılan zorlu engelleri, aşılması gereken güçlükleri ve yapılması gereken fedakârlıkları temsil eder. Bu engeller, maddi imkânsızlıklar, toplumsal baskılar, kişisel zorluklar veya bilgiye ulaşmadaki zorluklar olabilir. İlim öğrenmek isteyen kişi, bu engelleri aşmak için büyük bir çaba sarf etmeli, sabırlı ve kararlı olmalıdır.

İkinci beyit ise ilim yolunda karşılaşılan büyük zorlukları, uzun ve meşakkatli yolculukları ve bilgiye ulaşmak için yapılan fedakârlıkları ifade eder. Denizler, bilinmeyi, keşfedilmemişi ve ulaşılması zor olanı temsil eder. İlim öğrenmek isteyen kişi, bu denizleri aşmak için cesur olmalı, risk almalı ve yeni ufuklara yelken açmalıdır.

Bu dizeler, ilim öğrenme sürecinin kolay olmadığını, ancak bu süreçte karşılaşılan zorlukların aşılmasıyla elde edilen başarının çok değerli olduğunu vurgular. İlim öğrenmek isteyen kişi, bu yolda sabırlı, kararlı ve azimli olmalıdır. Karşılaştığı engeller onu yıldırılmamalı, aksine daha da güçlendirmelidir. Unutulmamalıdır ki, ilim öğrenmek, bir yolculuktur ve her yolculuk gibi, bu yolculuk da zorluklarla doludur. Ancak, bu zorlukların üstesinden gelindiğinde, elde edilen bilgi ve birikim, kişiye büyük bir değer katar.

³⁴ age, s. 39.

Günümüzde, bilgiye ulaşmak eskiye göre daha kolay olsa da ilim öğrenme süreci hala zorluklarla doludur. Özellikle, bilgi kirliliğinin arttığı, dikkat dağıtıcı unsurların çoğaldığı ve hızlı tüketim kültürünün hâkim olduğu bir dönemde, ilim öğrenmek için daha fazla çaba sarf etmek gerekmektedir. Bu dizeler, günümüz insanına, ilim öğrenme yolunda karşılaştığı zorluklara karşı sabırlı ve kararlı olması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Onun (ilim) için her türlü dehşete daldık. Onun için tehlikelere atıldık. Bu dizeler, ilim aşkının ne kadar güçlü olduğunu ve ilim uğruna nelerin göze alınabileceğini ifade eder. "Dehşet" ve "tehlike" kelimeleri, korku, endişe, kaygı, risk gibi olumsuz duyguları ve durumları kapsar. Şair, ilim öğrenmek için bu olumsuzluklara rağmen cesaretle hareket ettiğini, risk aldığını ve hatta hayatını tehlikeye attığını belirtmektedir. Bu dizeler, ilim öğrenmenin sadece bilgi edinmek olmadığını, aynı zamanda bir ideal uğruna mücadele etmek olduğunu da gösterir.

أيها الناس إن ذا العصر عصر العلم والجد في الغلا والجهاد³⁵

Ey insanlar! Bu çağ, ilim, Ciddiyet, yücelme ve mücadele çağıdır.

Beytin birinci kısmı, bilginin ve öğrenmenin çağımızın en önemli unsuru olduğunu vurgular. İlim, sadece bilimsel bilgi değil, aynı zamanda her türlü bilgi birikimini, öğrenme ve araştırma faaliyetlerini de kapsar. Çağımızda, bilgiye erişim kolaylaşmış, bilgi teknolojileri hızla gelişmiş ve bilgi ekonomisi önem kazanmıştır. Bu nedenle, bireylerin ve toplumların başarısı, bilgiye ne kadar değer verdiklerine ne kadar öğrendiklerine ve öğrendiklerini ne kadar iyi uyguladıklarına bağlıdır.

"Ciddiyet çağıdır." ifadesi, çağımızın hızlı değişim ve rekabet ortamında başarıya ulaşmak için ciddiyetin önemini vurgular. Ciddiyet, disiplinli çalışma, sorumluluk bilinci, hedef odaklılık ve kararlılık gibi özellikleri içerir. Çağımızda, bireylerin ve kurumların başarılı olabilmesi için işlerine ciddiyetle yaklaşmaları, planlı ve programlı çalışmaları, sorumluluklarını yerine getirmeleri ve hedeflerine ulaşmak için azimle çalışmaları gerekmektedir.

Beytin ikinci kısmı, çağımızın insanlığın potansiyelini en üst düzeye çıkarma ve toplumsal ilerleme çağı olduğunu vurgular. Yücelme, bireysel gelişim, toplumsal kalkınma, bilimsel ilerleme, teknolojik yenilikler ve kültürel zenginleşme gibi unsurları içerir. Çağımızda, insanlığın karşılaştığı küresel sorunlara çözüm bulmak, yaşam kalitesini artırmak ve daha adil

---

³⁵ age, s. 43.

ve sürdürülebilir bir dünya yaratmak için bireylerin ve toplumların sürekli olarak kendilerini geliştirmeleri ve ilerlemeleri gerekmektedir.

"Mücadele çağıdır." ifadesi çağımızın zorluklarla dolu olduğunu ve başarıya ulaşmak için sürekli mücadele etmek gerektiğini vurgular. Mücadele, engelleri aşma, zorluklara göğüs germe, değişimlere uyum sağlama ve rekabet etme gibi unsurları içerir. Çağımızda, bireylerin ve toplumların başarılı olabilmesi için karşılaştıkları zorluklara karşı dirençli olmaları, değişimlere uyum sağlamaları, rekabet edebilmeleri ve hedeflerine ulaşmak için mücadele etmeleri gerekmektedir.

فجيشوا جيش علم من شبيبتنا
عَرَمَرَمًا تضرب الدنيا به المثلا
إن قام للحرب ردَّ الأرض مُمرعةً
أو قام للحرب دكَّ السهل والجبال³⁶

Gençliğimizden bir ilim ordusu toplayın. Öyle büyük bir ordu ki, dünya onu örnek alsın.

Eğer ziraat için kalkarsa, toprağı bereketle doldurur. Veya savaş için kalkarsa, ova ve dağ ona boyun eğer.

Birinci beyit gençlerin ilim öğrenmeye teşvik edilmesini ve ilimle donanmış bir nesil yetiştirilmesi gerektiğini vurgular. "İlim ordusu" metaforu, ilimle donanmış gençlerin toplum için ne kadar güçlü ve etkili olabileceğini simgeler. Şair, gençlerin sadece askeri güçle değil, aynı zamanda ilimle de güçlü bir ordu gibi donanımlı hale gelmelerini istemektedir.

İlimle donanmış gençlerin sadece kendi toplumları için değil, tüm dünya için örnek olabileceklerini ifade eder. Şair, ilimle donanmış gençlerin başarılarıyla dünyaya ilham vereceklerini ve diğer toplumların da ilme önem vermelerini sağlayacaklarını belirtmektedir.

İkinci beyit ise ilimle donanmış gençlerin sadece savaş alanında değil, aynı zamanda ziraat alanında da başarılı olabileceklerini ifade eder. İlim, modern tarım tekniklerinin geliştirilmesine, verimli tohumların üretilmesine ve toprak verimliliğinin artırılmasına katkıda bulunur. Şair, ilimle donanmış gençlerin ziraat alanında yapacakları çalışmalarla toprağı bereketle doldurabileceklerini ve toplumun refahını artıracaklarını belirtmektedir.

İlimle donanmış gençlerin savaş alanında da başarılı olabileceklerini ifade eder. İlim, modern silah teknolojilerinin geliştirilmesine, askeri stratejilerin belirlenmesine ve savaşın

---

³⁶ age, s. 136.

kazanılmasına katkıda bulunur. Şair, ilimle donanmış gençlerin savaş alanında yapacakları çalışmalarla düşmanlarına boyun eğdirebileceklerini ve toplumun güvenliğini sağlayabileceklerini belirtmektedir.

هل العلم في الإسلام إلا فريضة   وهل أمة سادت بغير التعلّم
لقد أيقظ الإسلام للمجد والعلّاء   بصائر أقوام عن المجد نُوم³⁷

İslâm'da ilim bir farz değil midir? Bir ümmet eğitim olmadan yükselebilir mi?

İslâm, şeref ve yücelik için uyandırdı. Şerefe karşı uykuda olan kavimlerin basiretlerini uyandırdı.

İlk beyit İslâm'ın ilme verdiği önemi ve ilim öğrenmenin Müslümanlar için bir farz olduğunu ifade eder. İslâm, bilgiye büyük değer verir ve Müslümanları ilim öğrenmeye teşvik eder. Kur'an ve Sünnet, ilim öğrenmenin önemini vurgulayan birçok ayet ve hadis içerir. Bu dize, İslâm'ın ilme verdiği önemi hatırlatarak, Müslümanları ilim öğrenmeye teşvik etmektedir.

Bir toplumun eğitim olmadan gelişemeyeceğini ve yükselemeyeceğini ifade eder. Eğitim, bir toplumun kalkınması ve refahı için en önemli araçlardan biridir. Eğitimli bireyler, topluma değer katar, ekonomik kalkınmaya katkıda bulunur ve toplumsal sorunlara çözüm üretirler. Bu dize, eğitimin bir toplumun geleceği için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

İkinci beyit ise İslâm'ın insanları şeref ve yücelik için uyandırdığını ifade eder. İslâm, insanları bilgiyle donanmaya, ahlaki değerlere sahip olmaya ve topluma faydalı olmaya teşvik eder. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olan ilk ayetleri de bu konuya temas etmektedir. أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْغَدْوَانِ “Oku! Yaratan Rabb'inin adıyla oku!”³⁸ Başka bir ayette ise “İyilik ve takvada yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın.”³⁹ buyrulmaktadır.

Aynı şekilde bahsi geçen konular birçok hadise de konu olmuştur. Peygamber Efendimiz (sas): خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعِ النَّاسَ وَشَرُّ النَّاسِ مَنْ يُضِرُّ النَّاسَ “İnsanlar içinde en hayırlısı, insanlara faydalı olandır.”⁴⁰ buyurmuştur. Bu hadis, İslâm'ın topluma hizmet etmeye verdiği önemi ve Müslümanların topluma faydalı bireyler olmalarını teşvik eder. Başka bir hadiste ise قوله عليه

³⁷ Mar'uf er-Rusâfi, age, s. 189.

³⁸ Âlak, 96/1.

³⁹ Mâide, 5/2.

⁴⁰ Buhârî, “Edeb”, 35.

الصلاة والسلام: سَيِّدُ الْقَوْمِ خَائِمُهُمْ
“Bir kavme hizmet eden kimse, (ecir ve mükâfâta nâiliyet bakımından) onların en büyüğü, efendisidir.”⁴¹ buyrulmaktadır. Bu sayede, insanlar hem dünyada hem de ahirette şeref ve yücelik elde ederler. Bu dize, İslâm'ın insanlara verdiği manevi motivasyonu vurgulamaktadır.

İslâm'ın insanları cehaletten kurtardığını ve onlara doğru yolu gösterdiğini ifade eder. "Şeref için uykuda olmak" ifadesi, insanların yanlış hedeflere yönelmesini ve doğruyu yanlıştan ayırt edememesini simgeler. İslâm, insanlara doğru bilgi ve rehberlik sunarak, onların basiretlerini açar ve onları doğru yola yönlendirir.

في الغرب أصوات علم يبعثون بها
من في القبور فهل في سمعكم سلك؟!
فشمروا يا رجال الشرق عن همم
حجابها عند أهل الغرب منتهك
ولست أطلب منكم فعل ما فعلوا
ولا أحاول منكم ترك ما تركوا⁴²

*Batıda, kabirlerde yatanları dirilten ilim sesleri yükseliyor, kulaklarınızda bir yankı var mı?
Ey doğunun adamları, batılıların yırtıp attığı himmet perdelerinizi kaldırın.*

Sizden onların yaptıklarını yapmanızı istemiyorum, ne de onların bıraktıklarını bırakmanızı.

İlk beyit Batı'nın ilim alanındaki hızlı ilerlemesini ve bu ilerlemenin Batı toplumlarını nasıl yeniden canlandırdığını ifade eder. "Kabirlerde yatanları dirilten ilim sesleri" ifadesi, Batı'nın bilimsel ve teknolojik gelişmelerle adeta yeniden doğduğunu simgeler. Şair, Doğu'nun bu gelişmelere karşı ilgisizliğini eleştirerek, onların bu seslere kulak vermelerini istemektedir.

Doğu'nun Batı'nın gerisinde kalmasının nedenini, kendi potansiyeline inanmamasında ve atalet içinde olmasında bulur. "Himmet perdeleri" ifadesi, Doğu'nun kendi potansiyeline olan inancını yitirmesini ve atalet içinde olmasını simgeler. Şair, Doğu'nun bu ataleti bırakarak kendi potansiyelini keşfetmesini ve Batı gibi ilim alanında ilerlemesini istemektedir.

Son beyit ise Doğu'nun Batı'yı taklit etmesi veya tamamen reddetmesi gerektiğini ifade etmez. Şair, Doğu'nun kendi özgün kimliğini koruyarak, Batı'nın ilim alanındaki başarılarından ilham almasını ve kendi potansiyelini kullanarak ilerlemesini istemektedir.

2.4.Eğitimde Gönüllülük ve Kişisel İlgi

Rusâfi, bilgiyi ve eğitimi aramanın bireyin içsel bir sorumluluğu olduğuna inanır. Beyitlerinde sıkça, eğitim yolculuğuna gönüllü olarak çıkan bireylerin kendilerini buldukları,

⁴¹ Deylemî (1986). *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, c. 2 s. 324, Beyrut.

⁴² age, s. 574.

içsel dünyalarını zenginleştirdikleri anlatılır. Rusâfi'ye göre birey ilim yoluna ilgiyle ve gönüllü bir adanmışlıkla yürüdüğünde, eğitimin gerçek anlamını kavrar ve bu sayede eğitim yalnızca bir formalite olmaktan çıkar.

Şairin beyitlerinde, eğitimin bireysel bir merak ve ilgiyle şekillenmesi gerektiği fikri de yer alır. Eğitim, bireylerin içindeki potansiyeli keşfetmeleri için bir alan sağlar; ancak bunun gerçekleşmesi için bireyin eğitim sürecine aktif olarak ilgi göstermesi önemlidir. Onun şiirlerinde, öğrencinin eğitimi bir sorumluluk veya zorunluluktan ziyade, kişisel gelişimi destekleyen gönüllü bir süreç olarak görmesi gerektiği fikri sıklıkla vurgulanır.

O, eğitimi sadece bireysel bir kazanım olarak değil, toplumsal bir görev olarak da ele alır. Beyitlerinde, bilgili bireylerin topluma katkı sunmak için gönüllü çaba göstermeleri gerektiğini belirtir. Rusâfi, eğitimde gönüllülüğü teşvik eder; çünkü ona göre, bilgili bireyler toplumun ilerlemesi için başkalarına ilham vermeli, bilgiye ulaşmanın yollarını göstermeli ve gençlere rehberlik etmelidir.

Onun yaşamı, eğitime gönülden bağlılığının bir yansımasıdır. Osmanlı döneminde eğitime önem veren bir şair olarak, çevresindeki insanların bilgiye ulaşması için çaba göstermiş, toplumun eğitilmesi adına gönüllü olarak ilim faaliyetlerine katılmıştır. Bu anlamda onun hayatı, eğitimi bireysel bir çıkar yerine toplumsal bir hizmet olarak gören bir örnektir.

Rusâfi'nin bu derece önemli gördüğü *Eğitimde gönüllülük ve kişisel ilgi* günümüz araştırmacılarının da merceğinde olan bir konudur, bireyin öğrenme sürecinde motivasyonunu ve başarısını doğrudan etkileyen önemli faktörlerdir. Gönüllülük esasına dayalı eğitim, bireyin ilgi ve yeteneklerine uygun alanlarda öğrenme fırsatı sağlayarak daha verimli bir eğitim süreci sunar. Eğitimde zorlamanın, bireylerin öğrenme isteğini körelttiğini ve ilgi duyulan alanlarda gelişimin daha etkin gerçekleştiğini vurgulayan araştırmalar, gönüllülük temelli eğitimin önemini göstermektedir.⁴³

Kişisel ilginin ön plana çıktığı öğrenme süreçleri, bireylerin kendi potansiyellerini keşfetmelerine ve derinlemesine uzmanlaşmalarına olanak tanır. Bu konuyla ilgili bir çalışmada, eğitimde ilgi ve merakın öğrencinin akademik performansı ve uzun vadeli motivasyonu üzerindeki olumlu etkileri ele alınmaktadır. Eğitim programlarının bireylerin

---

⁴³ F. Taş Çetin (2018). *Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında Eğitim Kurumuna Eleştirel Bir Bakış*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

kişisel tercihlerini desteklemesi hem bireysel tatmin hem de toplumsal gelişim açısından önemli bulunmuştur.⁴⁴

Bu kısımda uzmanlar tarafından bu denli önem addedilen *Eğitimde Gönüllülük ve Kişisel İlgî* konusunda şairimizin yazmış olduğu beyitler tercüme ve açıklamaları ile analiz edilecektir.

Şair eğitimin gönüllülük esasına dayalı olması gerektiğine şöyle vurgu yapar.

واجتنب قسرها على ما أبته   إن قسر الطباع أكبر ظلم

إنما الميل في الغرائز تيا   ر ومن ذا يردُّ تيار يم⁴⁵

İstemediği şeyin bilgisine kişiyi zorlamaktan kaçın;

Fıtratı zorlamak en büyük zulümdür.

Kişinin kendi mizacından gelen meyli bir akımdır;

Bir denizin akımını kim durdurabilir ki?

Bu beyitte Ma'rûf er-Rusâfi, eğitimin doğasına dair çok önemli bir noktaya değinir: Eğitimin gönüllülük esasına dayalı olması gerektiği ve insanların doğal eğilimlerine uygun şekilde yönlendirilmeleri gerektiğini savunur. Zorlamanın bir fayda getirmeyeceğini, aksine bu durumun insan doğasına aykırı olduğunu söyler.

Burada şair, bireylerin eğitimi ya da bilgi edinme sürecinde zorlanmaması gerektiğini ifade eder. Bir kişi, kendi isteği ve ilgisi doğrultusunda eğitim almalıdır. Eğer bir insan ilgi duymadığı bir alana zorlanırsa, bu eğitim süreci verimli olmayacak ve kişide olumsuz etkiler yaratacaktır. Eğitim, bireyin doğal ilgilerine göre şekillenmelidir.

“Fıtrat” kelimesi insanın doğuştan getirdiği özellikler, yaratılışına uygun nitelikleri ifade eder. Şair, bir kişinin doğasını, eğilimlerini zorlamanın adaletsizlik olduğunu vurgular. Bu, eğitimde zorlamanın kişiye zarar vereceği anlamına gelir. İnsanları kendi doğalarına aykırı işler yapmaya zorlamak hem birey hem de toplum için zararlıdır. Şair, bu durumu zulüm olarak tanımlar, çünkü kişinin iç dünyasına, yaratılışına karşı yapılan bir baskıdır.

Her insanın mizacı, karakteri, doğuştan gelen özellikleri vardır ve bu özellikler kişiyi belirli ilgi alanlarına yöneltir. Şair, kişinin bu doğal eğilimini güçlü bir nehre benzeter. Bu akım, bireyin içinden gelir ve onu en çok başarılı olacağı alana sürükler.

⁴⁴ G. Güvercin (2008), *Avrupa Birliği Resmî Belgelerinde Girişimciliğin Örgün Eğitim Yoluyla Teşvik Edilme Sürecinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

⁴⁵ age, s. 227.

Ma'rûf er-Rusâfi, bu beyitte eğitim sisteminin bireylerin doğal yetenek ve ilgilerini göz ardı eden yapısına eleştiri getirir. Onun yaşadığı dönemde, özellikle klasik eğitim anlayışında, bireylerin eğilimlerinden bağımsız olarak belirli alanlara yönlendirilmeleri sık rastlanan bir durumdu. Rusâfi, bu tür bir eğitimin faydadan çok zarar getireceğini savunur. Eğitimde başarının anahtarı, kişinin doğuştan gelen yeteneklerine ve eğilimlerine uygun alanlarda kendini geliştirmesidir.

Rusâfi'nin kendi hayatı da bu beyitte dile getirdiği düşünceleri doğrular niteliktedir. O, bir eğitimci olarak öğrencilerin yeteneklerine ve ilgi alanlarına uygun şekilde yönlendirilmesinin önemini anlamış ve savunmuştur. Şair, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve modern Irak'ın kurulma sürecinde yaşadığı için, eğitim sistemindeki sorunları yakından gözlemlene fırsatı bulmuştur. Toplumun gelişebilmesi için bireylerin doğal yeteneklerini keşfetmeleri gerektiğini savunmuş ve bu yönde eleştirilerde bulunmuştur.

أطعم العقل ما اشتهاه من العلم وإلا استقأت من سوء هضم⁴⁶

Zihni, öğrenilmesinden hoşlanılan şeylerle doyur;

Yoksa hazımsızlıktan kusmak isteyecektir.

Yukarıdaki beyitte, ilgi ve zevk uyandırmayan öğrenme çabasının olumsuz sonuçları, hazımsızlığın getirdiği rahatsızlıkla kıyaslanmaktadır. Şair, kişinin iştah duymadığı yiyecekleri zorla tüketmesi durumunda nasıl mide bulantısı yaşar ve bu gıdaları çıkarma isteği duyarsa, aynı şekilde ilgi çekmeyen kitapların zoraki okunmasının da benzer bir etki meydana getirdiğini vurgular. Bu bağlamda, ilgi uyandırmayan okumalar bireyde güzel ahlak ve olumlu davranış değişikliklerine katkı sağlamaktan ziyade, manevi bir rahatsızlık ve tiksinti oluşturur. Şair, kişinin okuma ve öğrenmeye karşı geliştirdiği bu tepkiyi kusma eylemiyle özdeşleştirerek, beytine imgesel bir zenginlik kazandırmıştır denilebilir.

Bu beyitte Ma'rûf er-Rusâfi, zorla eğitim verilmesine karşı duyduğu eleştiriye oldukça etkileyici bir biçimde dile getirir. Zorla verilen eğitimin, insan zihnine zarar vereceğini ve fayda sağlamayacağını ifade eder. Beyitte kullanılan benzetmeler, zorunlu eğitimin olumsuz etkilerini net bir şekilde gözler önüne serer.

Şair, burada akli bir organizmaya, ilmi ise bu organizmayı besleyen gıdaya benzetir. Ancak bu besin, kişinin iştahla tüketmek istediği, yani ilgi duyduğu bilgi olmalıdır. Aklın sağlıklı bir şekilde beslenebilmesi için bireyin hevesli olduğu, kendine uygun olan bilgi ve

⁴⁶ age, s. 227.

ilimle beslenmesi gerektiğini söyler. Zira akıl, doğal bir merak ve ilgi ile öğrenmeye açıktır. Kişinin ilgi duyduğu ilim dalları, onun aklını ve zihnini doyurur, geliştirir.

Rusâfi, eğer bir insan ilgisi olmayan bir alanda eğitim alırsa, bunun zihin için bir tür “hazımsızlık” yaratacağını ifade eder. Tıpkı midenin ağır, sindirilemeyen bir yiyeceği kusmak istemesi gibi, akıl da zorla verilen ve heves duyulmayan bilgiyi reddedecektir. Bu durumda kişi öğrenme sürecinde verimli olamaz ve öğrendiği bilgileri benimseyemez. Zorla eğitim, kişinin aklında ve zihninde fayda sağlamayan bir yük haline gelir.

Beyitte aklın, ilgisini çeken ilimlerle beslenmesi gerektiği düşüncesi, eğitimin kişiye özel ve bireyin doğal merakına dayalı olması gerektiğini vurgulanır. Bu, eğitimin birey odaklı olmasının önemine işaret eder. Bireyin akıllı, ilgi duyduğu alanlarla beslendiğinde daha üretken ve yaratıcı olacaktır.

Şair, zorla öğretilen bilginin zihin üzerindeki olumsuz etkilerini somut bir biçimde anlatır. Bilginin gönülsüzce öğrenilmesi durumunda akıl, bunu bir yük olarak algılar ve reddeder. Zoraki eğitim hem birey hem de toplum için verimsiz ve zararlı olur.

ولذة العلم مَنْ تَذَوَّقَهَا   أضرب عن شهده وعن ضربه⁴⁷

İlmin lezzeti var ya kim onun tadına varsa peteğinden, kabuğundan yüz çevirir.

Şair bu beyitte ilmi, lezzeti olan bir şey gibi tasvir edilmiştir. Bu benzetme, bilginin sadece soyut bir kavram olmadığı, aynı zamanda bir keyif ve tat verdiğini ifade eder. İlimle meşgul olan, bilginin derinliğine inen kişi, sadece teorik bilgi edinmekle kalmaz, aynı zamanda bu bilgiyle ruhsal ve entelektüel bir doyuma ulaşır. Bu doyum, maddi dünyanın sunduğu hazlardan çok daha derin ve anlamlıdır. “İlmin lezzeti”, insanın zihnini ve ruhunu besleyen manevi bir hazdır ve bu lezzeti tadan kişi, bilgiyle dolu bir yaşamın güzelliklerini deneyimler.

Beyitte kullanılan “petek” ve “kabuk” ifadeleri, yüzeysel ve geçici zevkleri sembolize eder. Arı peteği, içindeki balı saklayan bir yapı olduğu gibi, kabuk da meyvenin dışını kaplayan, ancak özünden uzak bir kısımdır. İlimle gerçek anlamda tanışan ve onun derinliklerine inen kişi, bu yüzeysel şeylerden yüz çevirir. Yani, bilgiye ulaşan insan artık maddi ve yüzeysel zevklere ilgi göstermez. Burada “peteğinden” ve “kabuğundan” yüz çevirmek, bilginin gerçek tadını alan kişinin artık maddi zevklere, dünyevi hırslara ya da boş işlere değer vermediğini anlatır. İlim, insanı daha derin, daha anlamlı ve daha doyurucu bir yaşama taşır.

⁴⁷ age, s. 141.

Bu beyit, bilginin manevi ve zihinsel tatmin sağlayan yönünü vurgulamaktadır. İlim, insanı sadece bilgilendiren bir olgu değil, aynı zamanda ona içsel bir doyum ve mutluluk veren bir süreçtir. Bilginin derinliğini tadan kişi, yüzeysel ya da geçici hazlardan uzaklaşır, çünkü bu kişi için asıl lezzet, bilginin verdiği anlam ve tatmindedir. Rusâfi, bu beyitte ilmin hayatın özü ve anlamı olduğunu, onun gerçek lezzetini alan kişinin artık dünya malına, geçici hazlara değer vermeyeceğini ifade etmektedir. Bu, bilginin insanı dönüştürücü gücüne dair derin bir mesajdır; bilgiye ulaşan ve onu içselleştiren kişi, artık daha yüksek ve derin bir yaşam anlayışına sahiptir.

أوما تعلم في هذي الحياة أن ربَّ العلم حي لا يموت⁴⁸

Bilmez misin ki bu hayatta ilim sahibi, ölmek nedir bilmez bir hayata sahiptir.

Bu beyit, ilmin önemini ve ilim sahibi olmanın insana kazandırdığı değerini vurgulamaktadır. Beyitte geçen "ilim sahibi" ifadesi, sadece bilgi sahibi olmayı değeril, aynı zamanda bu bilgiyi içselleştiren, hayatına uygulayan ve başkalarına aktaran kişiyi ifade eder.

Beyitteki "ölmek nedir bilmez bir hayata sahiptir" ifadesi ise mecazi bir anlam taşımaktadır. İlim sahibi olan kişi, ilmi sayesinde toplumda ve gelecek nesillerde yaşamaya devam eder. Onun fikirleri, eserleri ve yetiştirdiği öğrenciler aracılığıyla adı ve düşünceleri sonsuza kadar yaşar. Bu nedenle, ilim sahibi olan kişi, bedenen ölse bile ruhen ve fikren ölümsüzlüğe erişir.

Buradaki ifadeler, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bilgi çağında yaşadığımız bu dönemde, ilim her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. İlim sahibi olmak sadece bireysel başarı için değeril aynı zamanda toplumun gelişimi için de gereklidir.

قد ازدهى للعلم تدریسٌ وزال عن طلابه البؤس

واتضحت معالم علم لا يوجد رسم منه مدروس⁴⁹

İlim öğretimi parladı ve öğrencilerden perişaniyet gitti.

Hiçbir ders kitabında bulunmayan ilim işaretleri ortaya çıktı.

İlk beyit ilim öğretiminin canlanmasıyla ilim talebelerinin perişanlıktan kurtulduğunu ifade eder. İlim öğretimi, öğrencilere bilgi ve beceri kazandırarak onların geleceğe daha umutlu bakmalarını sağlar. Öğrenciler, ilim sayesinde kendilerini geliştirebileceklerine ve topluma

⁴⁸ age, s. 107.

⁴⁹ age, s. 937.

faydalı olabileceklerine inanırlar. Bu inanç, onların umutsuzluklarını giderir ve onlara yeni bir motivasyon kaynağı olur.

İkinci beyit ise ilim öğretiminin sadece teorik bilgilerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda öğrencilerin pratik becerilerini geliştirdiğini ve onları yeni keşiflere yönelttiğini ifade eder. Öğrenciler, ilim sayesinde sadece ders kitaplarında yazılanları öğrenmekle kalmaz, aynı zamanda kendi deneyimleriyle yeni bilgiler keşfederler. Bu keşifler, ilim alanında yeni bir çıkır açar ve insanlığın ilerlemesine katkıda bulunur.

Şair burada Bu's (بؤس) ile neyi kastetmektedir?

بؤس kelimesi sözlükte sıkıntı, zorluk, yokluk, sefalet, darlık, çaresizlik, perişanlık gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime, genellikle olumsuz bir durumu ifade etmek için kullanılır ve insanların yaşadığı zorlukları, sıkıntıları ve sefaleti tanımlamak için yaygın olarak kullanılır.⁵⁰

2.5 Eğitimsizliğin Sonuçları

Rusâfi, eğitimsizliğin sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal gelişim için de bir engel teşkil ettiğini düşünmüştür. Ona göre, eğitimsizlik cehaleti besler, cehalet ise insanları doğru bilgiye ve ilerlemeye kapalı hale getirir. Toplum içinde eğitimsizlik arttıkça, bireyler doğruyu yanlıştan ayıramaz hale gelir, toplumsal sorunlar artar ve toplumun geneli geri kalır. Rusâfi, toplumun refah ve huzuru için eğitimin önemini vurgulayarak, eğitimsizliğin toplumu içsel ve dışsal tehditlere açık hale getirdiğine dikkat çeker.

O, eğitimin bireysel özgüveni, düşünce yapısını ve kişinin kendini ifade edebilme yeteneğini geliştirdiğine inanır. Eğitimsizliğin ise insanları dar bir bakış açısına hapsedip düşünme ve sorgulama yetilerini körelttiğini belirtir. Eğitim, insanların kendilerini geliştirmelerini ve toplumda daha etkili bireyler olmalarını sağlarken; eğitimsizlik bireylerin yaşam kalitesini düşürür ve onları pasif bir hale getirir. Rusâfi'nin eserlerinde eğitimsizliğe karşı duyduğu tepkinin kaynağı, insanların potansiyellerini yitirmeleri ve kendilerini ifade edememeleri üzerinedir.

Aynı zamanda, eğitimsizliğin sosyal adaletsizliklerin ve ayrımcılığın da kaynağı olduğuna dikkat çeker. Toplumda bilinçsizliğin artması, fırsat eşitsizliğini ve sosyo-ekonomik sorunları derinleştirir. Rusâfi, eğitimin sosyal dengeyi sağladığını, toplumdaki herkesin kendini geliştirme hakkına sahip olması gerektiğini savunur.

⁵⁰ A. Muhtâr Ömer (2008), *Mu'cem Lugat el-Arabiyye el-Mu'âsıra*, Alemü'l-Kütüb Yayınları, c. 1, s. 287, Kahire.

Ma'rûf er-Rusâfi'nin eğitimsizliğin sonuçları üzerine yaptığı vurgular, toplumun refahı, bireylerin potansiyellerinin açığa çıkması ve toplumsal ilerleme için eğitimin önemine işaret eder. Yaşadığı dönemdeki sosyo-politik sorunları göz önünde bulundurduğumuzda, Rusâfi'nin eğitimsizlik karşısındaki hassasiyeti anlaşılır bir hale gelir; çünkü ona göre eğitim, toplumu aydınlatan ve bireyi özgürleştiren temel bir güçtür. Bu nedenle, eserlerinde eğitimsizliğin yıkıcı etkilerini ve eğitimle kazanılacak erdemleri öne çıkarmış, halkın bilinçlenmesine ve toplumsal gelişime katkıda bulunmaya çalışmıştır.

Eğitimsizliğin, bireyler ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri pek çok akademik çalışmada vurgulanmaktadır. Eğitimsizlik, bireylerin iş fırsatlarına ulaşmasını zorlaştırırken toplumsal adaletsizliklerin daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Bu durum, çocuk işçiliği gibi sorunların yaygınlaşmasına da katkıda bulunur; eğitim alamayan çocuklar iş gücüne katılmak zorunda kalır, bu da onların hem gelişimlerini hem de temel haklarını olumsuz etkiler. Yoksulluk ve eğitimsizlik, çocuk işçiliğinin başlıca nedenleri arasında sayılmakta; çocukların eğitimden uzak kalmasının, fiziksel ve zihinsel gelişimlerinde zararlı etkiler bıraktığı gözlemlenmektedir.⁵¹

Eğitimsizliğin etkileri yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal boyutta da kendini gösterir. Eğitim düzeyi düşük bireylerin toplumsal hayata katılımının kısıtlı olması ve ekonomik dinamizmin azalması, sosyo-ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkiler. Türkiye'de yapılan bir başka araştırma, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanamaması durumunda toplumsal hareketliliğin zorlaştığını ve eğitim eksikliğinin sosyal eşitsizlikleri daha da derinleştirdiğini ortaya koymaktadır.⁵² Uzmanlar tarafından bu denli önem addedilen *Eğitimsizliğin Sonuçları* konusunda şairimizin yazmış olduğu beyitler tercüme ve açıklamaları ile analiz edilecektir.

Şair kendi zamanında ilimin ihmal edildiği için değersiz kişilerin nasıl değer gördüğünü şöyle dile getirir:

قد انقلب الزمان بنا فأمست   بَعَاثُ الْقَوْمِ تَحْتَقِرُ النُّسُورَا
وكم من فأرة عمياء أمست   تُسْمَى عِنْدَنَا أَسَدًا هُصُورَا⁵³

⁵¹ S. Arzu Uluoğlu (2010), *Gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçiliği sorunu: 1980 sonrası Türkiye örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

⁵² V. Mercik (2015), *Eğitimde Fırsat Eşitliği, Toplumsal Genel Başarı ve Adalet İlişkisi: PISA Projesi Kapsamında Finlandiya ve Türkiye Deneyimlerinin Karşılaştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

⁵³ Mar'uf er-Rusâfi, age, s. 91.

Zaman tersine döndü, küçücük kuşlar kartalları hakir görür oldu.

Nice kör fareler cesur aslan diye anılır oldu.

Ma'rûf er-Rusâfi'nin bu beyti, şairin dönemin sosyal düzenine ve bilginin değerinin yitirilmesine yönelik eleştirilerini derin bir ifade ile ortaya koymaktadır. Şair, ilimin ihmal edilmesi ve toplumun yanlış değerlere odaklanması sonucunda değersiz kişilerin ön plana çıktığını, hak etmeyenlerin yüceltildiğini ifade etmektedir. Beyitte, toplumsal bozulma ve değer kaybı sembolik bir şekilde hayvan metaforlarıyla betimlenmiştir.

Şair burada "zaman tersine döndü" ifadesiyle, sosyal düzenin bozulduğunu ve değerlerin altüst olduğunu ifade eder. Bu, bilginin ve erdemin yitilmesi sonucu toplumda değersiz kişilerin ön plana çıkmasının bir sonucudur. Bilgi ve ahlak yerine, geçici ve yüzeysel değerlerin topluma hâkim olması zamanın tersine döndüğünü sembolize eder.

Küçücük kuşlar, zayıf ve aslında değersiz olan insanları simgelerken, kartallar gücü, asaleti ve erdemi temsil eder. Şair, küçük ve değersiz insanların, bilge ve cesur kişileri küçümsemesini bu metaforla eleştirir. Bu durum, toplumun bilgi ve ahlak yerine zayıf ve anlamsız değerlere verdiği önemin bir göstergesidir.

Kör fareler, değersiz ve zayıf kişileri, aslan ise güç ve cesareti temsil eder. Şair, bu benzetme ile ahlaki ve entelektüel açıdan değersiz insanların, toplum tarafından kahraman olarak yüceltildiğini ifade eder. Bu durum, toplumun bilgiye ve gerçek değerlere ne kadar uzaklaştığının açık bir göstergesidir. Kör fareler, niteliksiz ve bilgiye dayanmayan insanları simgelerken, bu insanların aslan gibi anılması toplumsal değerlerin ne denli bozulduğunu gösterir.

Bu beyitte şair aslan gibi cesur ve güçlü olması gerekenlerin yerine kör farelerin övülmesini ve toplumsal yozlaşmayı derinlemesine eleştirir. Cesur ve bilge insanlar yerine, zayıf ve bilgisiz insanların ön plana çıkarılması şairin eleştirdiği en büyük sorundur.

Bu beyit, Ma'rûf er-Rusâfi'nin yaşadığı dönemdeki sosyal çöküş ve adaletsizliğe dair bir yansıma niteliğindedir. Rusâfi, hayatı boyunca bilgiye, ahlaka ve adalete büyük önem vermiştir, ancak kendi döneminde bu değerlerin göz ardı edilmesine tanık olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Arap dünyasındaki sosyal değişimler, bilginin ve ahlaki değerlerin gerilediği, yozlaşmış kişilerin öne çıktığı bir ortam yaratmıştır. Rusâfi, bu toplumsal çöküşü eleştirirken, bilginin toplumda hak ettiği değeri görmemesinden yakını.

Ayrıca, şairin eğitim ve bilgiye olan vurgusu, bu beyitte de görüldüğü üzere, toplumun hak etmeyen kişileri yüceltmesine karşı bir duruş sergilemesine neden olmuştur. O, toplumun ilerlemesi için bilgiye, ahlaka ve gerçek cesarete sahip bireylerin ön planda olması gerektiğine inanmıştır. Bir başka beytinde ise ilmin aydınlatıcı yönünü şu şekilde vurgulamıştır.

العالم كالنور بل أفضله ما أفقر النور أن يشبه به!⁵⁴

İlim nur gibi hatta daha da ötesi, ilmi nurdan da yüksek tutarım.

Işığın ona benzetilmesi ne kadar da yoksulca!

Beyitte, ilim “nur” yani ışık ile benzetilmektedir. Işık, aydınlanmayı, doğru yolu bulmayı ve karanlıktan kurtulmayı simgeler. Bu bağlamda ilim, insanı cehaletin karanlığından kurtaran, ona yol gösteren, zihinleri ve kalpleri aydınlatan en önemli araçtır. Tıpkı nur gibi, ilim de bir insanı aydınlatır ve ona yön verir. Bu benzetme, ilmin aydınlatıcı, yol gösterici ve rehberlik edici rolünü vurgulamaktadır.

Burada Rusâfî, ilmi nurdan bile daha üstün bir mertebeye çıkarmaktadır. Her ne kadar ışık insan için önemli bir rehberse de ilim daha yüce bir değerdir. Işık yalnızca fiziksel bir aydınlanma sağlar; oysa ilim, sadece bedeni değil, aynı zamanda ruhu, aklı ve kalbi aydınlatır. Bu mısradaki, ilmin insan hayatındaki yerinin, ışığıkinden bile daha kıymetli ve önemli olduğu ifade edilmektedir. İlim, insanları sadece görsel olarak değil, entelektüel ve manevi olarak da aydınlatır.

Bu mısradaki ise nurun, ilim karşısında ne kadar zayıf kaldığı ifade edilir. Nur, ilim karşısında daha basit ve sınırlı bir metafor olarak değerlendirilmiştir. Işık, sadece belirli bir alanı aydınlatırken, ilim tüm evreni ve insanın varlığını aydınlatır. Işığın fiziksel sınırlamaları vardır; oysa ilmin sınırları yoktur. İlim, bir insanın yaşamını kökten değiştirir, ona gerçek anlamda güç ve derinlik katar. Nur, bu anlamda yalnızca maddi bir aydınlanmayı simgelerken, ilim hem maddi hem de manevi boyutlarıyla hayatı daha geniş bir perspektiften ele alır.

Şair bu beytinde ise ilimden yoksun kişileri ölümlere benzetir:

أنت يا جاهل من قبل الممات ميت يمرح ما بين البيوت
أوما تعلم في هذي الحياة أن رب العلم حي لا يموت⁵⁵

⁵⁴ age, s. 142.

⁵⁵ age, s. 107.

Sen var ya ey cahil!

Evlerin arasında böbürlenerek yürüyen, bir ölüsün ki yaşarken ölmüşsün.

Bu hayatta bilmez misin ilim sahibi ölmez!

Ma'rûf er-Rusâfi'nin bu beyitleri, cehaleti en sert şekilde eleştirirken, eğitimin ve bilimin bir insanın gerçek anlamda "yaşamayı" için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar. Şair, bu dizelerinde ilimden yoksun insanların adeta yaşarken ölü olduklarını vurgularken, eğitimi bir insanı hayatta tutan ve ona gerçek yaşamı kazandıran en önemli unsur olarak görür.

Şair beyitteki ifadesiyle, ilimden yoksun kişilere seslenir ve onları doğrudan eleştirir. Bu kişilerin cahilliklerine rağmen kendilerini üstün gördüklerini, böbürlenerek yaşadıklarını anlatır. Şair burada, cehalet içindeki insanın fiziksel olarak hayatta olsa da aslında ruhen ölü olduğunu ima eder. İlimden yoksun bir kişinin sadece bedenen var olduğunu, ancak gerçek anlamda yaşamadığını vurgular. Bu, bilgi ve bilinçten yoksun olmanın, insanı zihinsel ve ahlaki olarak ölü kıldığını belirtir, bir insanın sadece biyolojik olarak hayatta olmasının yeterli olmadığını, anlamlı bir yaşam sürmek için bilgiye ve öğrenmeye ihtiyaç duyduğunu gösterir. Şair, cehaletin bir nevi ölüm olduğunu, çünkü cahil bir insanın dünyayı anlamadan, bilinçsizce yaşamaya devam ettiğini söyler.

Rusâfi'nin bu beyitleri, onun hayatı boyunca eğitimi savunması ve cehalete karşı mücadelesinin bir yansımasıdır. Yaşadığı dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmeye başladığı, toplumsal düzenin ve eğitimin ihmal edildiği bir dönemdi.

Bu sebepten şairimiz bir sonraki beyitte de ilmin ve bilginin insan hayatındaki kalıcı etkisini çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir. İlim sahibi, sadece kendi yaşamını aydınlatmakla kalmaz, aynı zamanda insanlığa bıraktığı eserler, fikirler ve keşiflerle ölümsüzleşir. Örneğin, İbn-i Sina'nın tıp alanındaki çalışmaları veya Mevlâna'nın felsefi düşünceleri, yüzyıllar geçmesine rağmen hala insanlığa yol göstermeye devam etmektedir.

Bu beyitler, onun toplumsal eleştirilerinin yanı sıra bireysel ahlak ve gelişim üzerindeki düşüncelerini de açıkça gösterir. Bilgi, ona göre sadece bir insanın kendini geliştirmesi için değil, aynı zamanda bir toplumun dirilişi ve refahı için de vazgeçilmezdir. Cehaleti, bir toplumun çöküşünün en büyük sebeplerinden biri olarak gören şair, bu yüzden bilgiye ve eğitime büyük önem atfeder.

Rusâfi, başka milletlerin ilme son derece önem vererek geliştiğini, buna karşılık Arap toplumunun bu konuda çok geri kaldığını şöyle ifade eder:

Öyle bir zamandayız ki ilimler gülmüş (parlamış); lakin Araplara ağlar olmuş.

Ma'rûf er-Rusâfi'nin yukarıdaki beyti, Arap toplumuna yönelik sert ve keskin bir eleştiriyi içermektedir. Şair, bu beyitte diğer milletlerin bilim ve ilimde ilerlediğini, buna karşın Arap toplumunun bilimden uzaklaştığını ve geri kaldığını ifade eder. Şairin yaşadığı dönemin toplumsal sorunlarını ele aldığı bu eleştiri, o zamanın Arap dünyasındaki geri kalmışlığı ve bilime olan ilgisizliği vurgular.

Beyitteki ifade, şairin yaşadığı dönemde dünyanın diğer bölgelerinde bilimin, bilginin ve eğitimin ne kadar büyük ilerlemeler kaydettiğini ve bu alanların değer kazandığını anlatır. “Gülmüş” kelimesi, bilimin parladığını ve insanların bu alanda başarılı olduklarını, ilmin zirveye ulaştığını sembolize eder. Rusâfi, burada zamanın bir yansıması olarak bilimsel başarıların öne çıktığını belirtir.

Devamındaki beyitte ise şair, Arap toplumunun bilime ve eğitime yeterince değer vermediği, geri kaldığı ve bu yüzden üzücü bir durumda olduğu eleştirisini getirir. “Ağlar olmuş” ifadesi, bilimin Arap dünyası için bir fırsat olmaktan çıktığını, adeta kaybedilen bir şey haline geldiğini ima eder. Diğer milletler bilimle gelişip yükselirken, Arap toplumu bu gelişmeleri kaçırmış ve geri kalmış bir durumda bulunmaktadır. Bu bağlamda, “ağlar olmuş” ifadesi, bilimin Arap toplumunda üzüntü ve gerilemeyi simgeler.

Rusâfi'nin bu eleştirisi, Arap toplumuna yönelik önemli bir uyarıdır. O dönemde, Batı ve diğer medeniyetler bilimde ve teknolojiye büyük ilerlemeler kaydederken, Arap toplumu bu gelişmeleri yakalayamamış ve geri kalmış bir durumda kalmıştır. Rusâfi, toplumun bilimi ihmal etmesini sert bir şekilde eleştirir ve bu geri kalmışlığın sonuçlarına dikkat çeker.

Şair, bilimin bir toplum için ne kadar önemli olduğunu ve Arapların bu fırsatı değerlendiremeyerek kendilerini zor bir duruma soktuklarını ifade etmektedir. Bu beyit, aynı zamanda Arapların geçmişteki bilimsel başarılarına da bir göndermedir. İslâm'ın ilk dönemlerinde Arap dünyası bilimde ve felsefede büyük ilerlemeler kaydetmişti; ancak Rusâfi, o dönemin aksine kendi zamanında bilime verilen değerini düşüğünü anlatır.

Rusâfi, bir eğitimci ve düşünür olarak, bilime ve eğitime büyük önem veren bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemde toplumsal sorunları ele alarak, özellikle eğitim alanındaki

⁵⁶ age, s. 108.

eksiklikleri dile getirmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde Arap toplumunda eğitimdeki eksiklikleri gözlemleyen Rusâfi, modern dünyanın gerisinde kalmanın sebebinin bilime gereken önemin verilmemesi olduğunu düşünmekteydi.

Bu beyitteki eleştiri, onun eğitim ve bilime yönelik reform taleplerinin bir yansımasıdır. Arap toplumunun modern dünyanın gerisinde kalmasına yol açan bu sorunu sert bir şekilde eleştiren Rusâfi, toplumun silkelenip kendine gelmesi gerektiğini, bilime yönelmesi gerektiğini vurgular.

حرية الفكر فينا غير جائزة والحرُّ منا مُهانٌ ليس يحترم⁵⁷

Düşünce özgürlüğü bizde hiç de caiz değil;

Özgür olan bizde ayıplanır, saygı da görmez.

Şair bazı beyitlerde herhangi bir edebi sanat gözetmeden doğrudan anlatıma gider ve sosyal eleştiriye yer verir.

Beyitte, Rusâfi içinde yaşadığı toplumun düşünce özgürlüğüne karşı olan tavrını eleştirmektedir. “Caiz değil” ifadesi, düşünce özgürlüğünün toplum tarafından kabul görmediğini, hatta yasaklanmış ya da hoş karşılanmayan bir durum olduğunu vurgular. Rusâfi, bu ifadesiyle, toplumun katı geleneksel yapısına ve bireylerin özgürce düşünme ve kendini ifade etme haklarının engellendiği bir yapıya dikkat çekmektedir. Düşünce özgürlüğünün olmadığı bir toplum, bireylerin kendilerini geliştirmesine, yenilikçi düşünceler üretmesine ve toplumu ilerletmesine imkân tanımaz. Rusâfi, bu durumun toplumsal gelişmeyi nasıl engellediğini açıkça ifade etmektedir.

Burada eleştirilen nokta, özgür düşüncenin toplumsal normlar ve gelenekler tarafından baskılandığı ve insanların serbestçe düşüncelerini dile getirmekten çekindiği bir sistemdir. Düşünce özgürlüğünün caiz görülmemesi, toplumsal durağanlığa ve bireysel gelişimin engellenmesine yol açar. Bu durum, entelektüel tartışmaların ve yenilikçi fikirlerin önünü keser, bireylerin potansiyelini sınırlayarak toplumun ilerlemesini engeller.

Beytin devamında ise, özgür düşüncüyü savunan bireylerin toplum tarafından dışlandığını ve saygı görmediğini ifade eder. Özgür düşünceye sahip olan kişi, toplumun katı geleneksel normlarına ters düştüğü için “ayıplanır” yani eleştirilir ve hor görülür. Bu durum, toplumun farklı görüşlere, yeni fikirlere veya bireysel özgürlüklere karşı nasıl kapalı olduğunu gözler önüne serer. Rusâfi, bu mısradaki özgür düşüncenin toplumdaki yerini sorgular ve

⁵⁷ age, s. 646.

özgürlüğün cezalandırıldığı bir ortamda bireylerin nasıl baskılandığını açık bir şekilde dile getirir.

Toplumun bu şekilde özgür düşünen insanlara karşı saygı göstermemesi, sadece bu bireylerin kişisel olarak zarar görmesine değil, aynı zamanda toplumun genel anlamda duraklamasına yol açar. Çünkü yenilikçi fikirler ve düşünceler, toplumları ilerleten en önemli dinamiklerdir. Eğer özgür düşünce ayıplanır ve saygı görmezse, toplumdaki bireyler farklı düşüncelerini dile getirmekten çekinir, eleştirel düşünce gelişemez ve bu da toplumun durağanlaşmasına, hatta gerilemesine yol açar.

Rusâfi'nin bu beyti, kendi dönemi ve toplumu üzerine keskin bir eleştiri niteliği taşır. Düşünce özgürlüğü, bir toplumun gelişimi için hayati öneme sahiptir. Özgürce düşünebilen, tartışabilen ve farklı görüşleri savunabilen bireyler, topluma yeni bakış açıları kazandırır ve onu ileriye taşır. Ancak, Rusâfi'nin yaşadığı toplumda düşünce özgürlüğünün kısıtlanması, bu ilerlemenin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.

Şair, bireylerin düşünce özgürlüğüne sahip olmadığı, farklı düşünenlerin baskı altına alındığı bir toplumda, saygı ve anlayışın kaybolduğunu vurgular. Özgürlük, toplumda ayıplanan bir hale gelirse, bu toplumda eleştirel düşüncenin gelişmesi, bilimsel ve entelektüel ilerlemenin gerçekleşmesi de zorlaşır. Farklı fikirlere tahammül edemeyen bir toplum, kendi içine kapanır, yeniliğe ve değişime karşı direnç gösterir.

Şair ilimden mahrum kalanların dünyalarını da şöyle tasvir eder:

فإنَّ ثيابهم أكفان موتى   وليس بيوتهم إلا قبوراً⁵⁸

Onların elbiseleri birer kefen, evleri de mezardan ibarettir.

Ma'rûf er-Rusâfi'nin bu beyti, ilimden mahrum kalanların yaşamını güçlü ve çarpıcı bir dille tasvir eder. İlimden uzak insanların hayatı, ölümle özdeşleştirilir. Şair, bu kişilerin giydikleri elbiseleri birer kefene, yaşadıkları evleri de mezara benzeterek cehaletin getirdiği ruhsal ve zihinsel ölüm halini ifade eder.

Şair, burada elbise ve kefen, ev ve mezar arasında bir kinaye oluşturmuştur. Elbisenin kefene, evin mezara benzetilmesi, bu kişilerin hayatta olsalar bile ruhen ölü olduklarını ima eder. Bilgi ve eğitimden yoksun olan insanlar, şairin gözünde ölüme terk edilmiş gibidirler; yani, bilgi olmadan insanın hayatı anlamsız ve boş bir hale gelir.

---

⁵⁸ age, s. 89.

Kefen ve mezar gibi somut kavramlar üzerinden, şair cehaletin birey üzerinde bıraktığı manevi ölüm halini tasvir eder. Cehaletle geçen bir yaşam, sanki kişi ölmeden önce ölmüş gibi bir yaşamdır. Burada kullanılan somut imgeler, cehaletin ne kadar tehlikeli olduğunu ve insanları nasıl körelttiğini etkili bir biçimde vurgular.

Bu beyitte bilginin yaşamı nasıl canlandırdığına bir tezat oluşturan ölüm imgeleri bulunur. Daha önceki beyitlerde bilgi aydınlık ve dirilik olarak tasvir edilmişken, burada bilginin yokluğunda yaşam ölümle eşitlenir. Elbise ve kefen arasındaki zıtlık, ilmin hayat veren bir unsur olduğu fikrini pekiştirir.

Şair, kendi yaşamında eğitimi ve bilimi toplumun ilerlemesi için vazgeçilmez unsurlar olarak görmüştür. Rusâfi'nin topluma dair gözlemleri, geri kalmışlık ve cehaletle mücadele etme isteği, bu beyitte güçlü bir şekilde yansır. Eğitimden yoksun toplumların ruhen ölü olduğunu, bu durumun da insanlık için büyük bir kayıp olduğunu ifade eder.

Ma'rûf er-Rusâfi'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve modern Arap dünyasında yaşadığı süreçler, onun bu tarz karanlık imgelerle cehaleti eleştirmesine yol açmıştır. Eğitim eksikliği ve toplumun bilgisizlik içinde kalması, onun için en büyük problemlerden biridir ve bu beyit de onun bu kaygısını çok net bir şekilde dile getirir.

Bu beyit, Ma'rûf er-Rusâfi'nin eğitim ve bilime verdiği önemi en çarpıcı şekilde ortaya koyar. İlimden mahrum kalmak, şairin gözünde yalnızca cehalet değil, aynı zamanda manevi bir ölümdür. Bu beyit hem edebi hem de düşünsel derinliği ile şairin eleştirel bakış açısını ve topluma olan sorumluluk duygusunu yansıtır.

وبدل أبطال الحروب من الورى   بأبطال علم للجهالة قُتال
فدارت رحى تلك العلوم وقطبها   ببغداد مركز بربرة إجلال⁵⁹

İnsanlar, arasındaki savaş kahramanlarını cehalete karşı savaşan ilim kahramanlarıyla değiştirdi.

O ilimlerin değirmeni döndü ve merkezi Bağdat'ta, saygı tepesine dikildi.

İlk beyit ilmin toplumdaki değerinin arttığını ve savaşın yerini ilmin aldığını ifade eder. Savaş kahramanları, geçmişte toplumda saygı gören ve örnek alınan kişilerdi. Ancak, ilmin yaygınlaşmasıyla birlikte, cehalete karşı savaşan ilim kahramanları daha değerli hale gelmiştir.

⁵⁹ age, s. 543.

İlim kahramanları, bilgi ve bilgelikleriyle topluma faydalı olurlar, cehaleti ortadan kaldırırlar ve insanlığı aydınlatırlar.

Burada aklımıza şöyle bir soru gelmektedir, şair ilmi neden değirmene benzetir? Değirmen, sürekli dönerek tahılı una dönüştürür. İlim de sürekli bir öğrenme ve üretme sürecidir. İnsanlar ilimle sürekli yeni bilgiler edinir, yeni fikirler üretir ve bunları yayarak topluma fayda sağlarlar. Bunu yaparken tahılı işleyerek değerli bir ürüne yani una dönüştürür. İlim de insanları ve toplumu dönüştürücü bir güce sahiptir. İnsanlar ilimle kendilerini geliştirir, toplumu ileriye taşır ve dünyayı değiştirirler.

Başka bir açıdan bakıldığında değirmen genellikle bir merkezde bulunur ve ürettiği un çevresine yayılır. Beyte göre ilim de bir merkezde yani Bağdat'ta toplanır ve oradan tüm dünyaya yayılır. Bilim insanları, bilgiyi paylaşarak ve öğreterek ilmin yayılmasına katkıda bulunurlar.

Son olarak tahılı una dönüştürmek emek ve sabır gerektirir. İlim de emek ve sabırla elde edilir. Öğrenmek, araştırmak ve bilgi üretmek zaman ve çaba gerektirir. Şair tüm bu sebeplerden ötürü ilmi değirmene benzetmiş olabilir.

İkinci beyit ise Bağdat'ın bir ilim merkezi olarak zirveye ulaştığını ve dünyanın dört bir yanından âlimlerin toplandığı bir yer haline geldiğini ifade eder. "İlimlerin değirmeni" ifadesi, ilmi çalışmaların hızla ilerlediğini ve bilginin sürekli üretildiğini simgeler. "Saygı tepesine dikilmek" ifadesi ise Bağdat'ın ilim alanındaki üstünlüğünü ve saygınlığını vurgular. Bağdat, *Beytülhikme* gibi önemli ilim kurumlarının kurulduğu, çok sayıda eserin tercüme edildiği ve farklı kültürlerden âlimlerin bir araya geldiği bir merkezdi.

واستجدوا العلم إنَّ العلم شكته	في حومة العيش تبلى دونها الشكك
أما المدارس فلترفع قواعدها	حتى تقوم وطود الجهل مؤتفك
منابع العلم إن غاضت بمملكة	فاضت بسيل الدواهي حولها برك
من شاد مدرسة للعلم هدَّ بها	سجنًا لمن أفسدوا في الأرض أو فتكوا
وكم أثارَت رياح الجهل من سحِبِ	تهطالهنَّ دم في الأرض منسفاك ⁶⁰

İlimden yardım isteyin, çünkü ilim hayatın zorluklarında şüphelerin yok edilemediği bir şikâyettir.

⁶⁰ age, s. 574.

Okullar temellerini yükseltsin ki cehalet dağı yıkılsın.

Bir memlekette ilim kaynakları kurursa, etrafında felaket selleri birikir.

İlim için okul inşa eden, yeryüzünde bozgunculuk yapan veya cinayet işleyenler için bir hapisane inşa etmiştir.

Cehalet rüzgârları nice bulutlar estirdi ki onların yağmurları yeryüzünde dökülen kandır.

İlk beyit ilmin insan hayatındaki zorluklara karşı bir sığınak olduğunu ifade eder. İlim, insanlara doğru bilgi ve rehberlik sunarak, onların şüphelerini giderir ve onlara doğru yolu gösterir. "Şüphelerin yok edilemediği bir şikâyet" ifadesi, cehaletin insanı nasıl çaresiz bıraktığını ve ilmin bu çaresizliğe nasıl son verdiğini simgeler.

İkinci beyit okulların ilim yuvası olarak ne kadar önemli olduğunu ve cehaletin ancak eğitimle yok edilebileceğini ifade eder. Okullar, ilimle donanmış nesiller yetiştirerek, cehaletin yayılmasını engeller ve toplumun aydınlanmasına katkıda bulunur. "Cehalet dağı" ifadesi, cehaletin ne kadar büyük ve yıkıcı bir güç olduğunu simgeler.

Üçüncü beyit ilmin bir toplumun refahı ve güvenliği için ne kadar önemli olduğunu ifade eder. İlim, bir toplumun kalkınması, refahı ve güvenliği için en önemli araçlardan biridir. İlim kaynakları kurduğunda, toplum cehalete, yoksulluğa ve çatışmalara sürüklenir. "Felaket selleri" ifadesi, cehaletin yol açtığı yıkımı ve felaketleri simgeler.

Dördüncü beyit ilmin suç ve şiddeti önlemede ne kadar etkili olduğunu ifade eder. İlim, insanları doğru yola yönlendirir, onların ahlaki değerlerini geliştirir ve onları suç işlemeye karşı korur. Okullar, ilimle donanmış bireyler yetiştirerek, suç oranlarını düşürür ve toplumsal huzuru sağlar. "Hapisane" ifadesi, ilmin suçluları ıslah etme ve topluma kazandırma gücünü simgeler.

Beşinci beyit cehaletin yol açtığı şiddet ve çatışmaları ifade eder. Cehalet, insanların birbirine düşman olmasına, savaşlara ve katliamlara yol açar. "Dökülen kan" ifadesi, cehaletin ne kadar acımasız ve yıkıcı olabileceğini simgeler.

2.6. Bilim ve Medeniyetin Tarihi Rolü

Ma'rûf er-Rusâfi, bilim ve medeniyetin toplumun gelişiminde oynadığı tarihî rolü vurgulayan bir düşünce yapısına sahipti. Yaşadığı dönemde ve içinde bulunduğu coğrafyada geri kalmışlık, cehalet ve siyasi baskılarla karşı karşıya olan Rusâfi, bilimin ve medeniyetin bireylerin ve toplumların kalkınması için vazgeçilmez bir güç olduğuna inanmaktaydı. Bilime

olan bu ilgisinin altında, toplumun geleceğini yeniden inşa etmek ve halkı geri kalmışlıktan kurtarmak gibi güçlü idealleri yatmaktaydı.

Şair hayatı boyunca, İslâm medeniyetinin bilimdeki tarihî rolüne özel bir önem verdi. İslâm coğrafyasında tarih boyunca yetişmiş âlimlerin, felsefeden matematiğe, astronomiden tıbbâ kadar pek çok alanda büyük gelişmelere öncülük etmesi, Rusâfi'nin övünç kaynağıydı. Bu tarihî miras, Rusâfi'ye gururlandırmakla kalmayıp aynı zamanda toplumun yeniden bu birikimden faydalanarak gelişebileceği düşüncesini beslemekteydi. O, toplumun bu kadim bilimsel mirasın farkında olup kendini modern dünyada yeniden konumlandırması gerektiğine inanmaktaydı.

Ona göre bir toplum ancak bilim ve medeniyetle gerçek anlamda özgür olabilir. Bilimsel bilgi, toplumun dogmalardan kurtulmasını ve daha eleştirel bir bakış açısına sahip olmasını sağlar. Rusâfi, bilim ve medeniyeti birer araç olarak görüp halkın uyanışı, toplumsal bilinçlenme ve sosyo-ekonomik gelişme için elzem olarak nitelendirir.

Rusâfi'nin yaşadığı dönemde Ortadoğu, Batı'nın sömürgeci etkilerine karşı koymaya çalışmaktaydı. Sömürgeci güçlerin bilgi ve teknolojiye dayalı üstünlüğü, yerel halklar üzerinde baskı oluşturmuştu. Bu bağlamda, Rusâfi bilim ve medeniyete önem vererek toplumunu güçlendirmeyi ve sömürgecilikle başa çıkmayı hedeflemekteydi. Ona göre bilim, sömürgecilere karşı direnişin en önemli unsuru olarak ortaya çıkmaktaydı.

Bilim ve medeniyetin tarihî rolüne verdiği bu önem, Rusâfi'nin toplumun eğitim seviyesini yükselterek ilerlemesi gerektiği inancıyla da örtüşür. Medeniyet, yalnızca teknik bilgi değil, aynı zamanda ahlaki değerler ve kültürel zenginlik demektir. Rusâfi, toplumun bu değerlere ancak bilimle ulaşabileceğine, bilimsel birikimle kendi çağının sorunlarına çözüm bulabileceğine inanmaktaydı.

Eğitim, bilim ve medeniyet arasındaki tarihsel bağ, toplumların gelişimi ve kültürel mirasın nesilden nesle aktarılmasında merkezi bir öneme sahiptir. Araştırmalar, medeniyetlerin yükselişinde eğitimin ve bilimin temel bir rol oynadığını göstermektedir. Örneğin, İslâm medeniyetinde özellikle Abbasî döneminde bilimsel araştırmalar ve eğitim kurumlarının ilerlemesi sayesinde tıp, matematik ve astronomi gibi alanlarda önemli başarılar elde edilmiştir. Bu başarılar, yalnızca İslâm dünyasında değil, Batı'da da eğitim ve bilim merkezlerinin kurulmasına esin kaynağı olmuştur.⁶¹

---

⁶¹ S. Arzu Uluoğlu (2010), *Gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçiliği sorunu: 1980 sonrası Türkiye örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Eğitim, sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda medeniyetin değerlerini koruma ve bunları yeni nesillere aktarma görevi üstlenir. Eğitim ile medeniyet arasındaki bu ilişki, bilginin birikmesini sağlayarak toplumsal gelişimi desteklemiş; ayrıca toplumların kendine özgü kültürel, sanatsal ve bilimsel geleneklerini sürdürmesine de katkıda bulunmuştur.⁶²

Uzmanlar tarafından bu denli önem addedilen *Bilim ve Medeniyetin Tarihi Rolü* konusunda şairimizin yazmış olduğu beyitler tercüme ve açıklamaları ile analiz edilecektir.

هل أتاك الدهر، فيما قد أتى	بحديث العرب في الأندلس؟
حيث بالعزم أماطوا العنت	وبنور العلم ليل الهوس
فاسألنَّ العرب عما تَبُنَّا	في ربوع خلفوها دُرْس؟
هل ترى ثَمَّةَ من لم يجب	عن معاليهم ولم يعترف؟
آه لو يرجع ماضي الحُقبِ	آه لو عاد زمان الشرف! ⁶³

Hiç duydun mu, zamanın getirdiklerini? Endülüs 'teki Arapların hikayesini?

Kararlılıkla zorlukların üstesinden geldiler ve bilimin ışığıyla karanlığı dağıttılar.

Geride bıraktıkları topraklarda neler kurduklarını Batı 'ya sor.

Onların üstün başarılarını kabul etmeyen ve onurlarını tanımayan biri var mı?

Ah, keşke geçmiş geri dönebilse, ah, keşke şeref dolu zamanlar geri gelebilse.

Bu beyitlerde Ma'rûf er-Rusâfi, İslâm medeniyetinin Endülüs'teki altın çağına nostaljik bir özlemle yaklaşmaktadır. Endülüs (İber Yarımadası'ndaki Müslüman hakimiyeti) döneminde Arapların bilime, sanata ve medeniyete yaptıkları büyük katkılar dile getirilmektedir. Şair, geçmişin bu ihtişamını hatırlatarak modern dönemde bu başarıların neden unutulduğunu ve izlenmediğini sorgulamaktadır.

İlk beyitte şair, okuyucunun dikkatini Endülüs'teki Arapların tarihine çekmektedir. Bu noktada şairimizin dikkatleri üzerine çektiği Endülüs hakkında kısa bir bilgiye yer vermeyi uygun buluyoruz.

Endülüs, İber Yarımadası'nda İslam medeniyetinin en parlak dönemlerinden birini yaşamış ve Batı Avrupa'nın kültürel ve bilimsel gelişimine büyük etkilerde bulunmuştur. 711 yılında Müslümanlar tarafından fethedilen bu bölge, sekiz asır boyunca Endülüs Emevileri'nin hüküm sürdüğü bir merkez haline gelmiştir. Endülüs Emevileri, sadece kılıcın gücüne

⁶² V. Mercik (2015), *Eğitimde Fırsat Eşitliği, Toplumsal Genel Başarı ve Adalet İlişkisi: PISA Projesi Kapsamında Finlandiya ve Türkiye Deneyimlerinin Karşılaştırması*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

⁶³ age, s. 108.

dayanmak yerine kalemin de desteklenmesi gerektiğinin farkında olan bir yönetim anlayışına sahip olmuşlardır. Bu vizyonları, Endülüs'ün Batı medeniyetine olan etkisini şekillendirmiştir. Endülüs'ün İslam medeniyeti; bilim, sanat, felsefe, tıp, matematik, astronomi ve diğer birçok alanda önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Müslüman hükümetin teşvik ettiği eğitim kurumları, kütüphaneler ve çeviri faaliyetleri, bilginin toplanmasını, korunmasını ve yayılmasını desteklemiştir. Bu dönemde Endülüs, bilim ve entelektüel faaliyetlerin merkezi haline gelmiş ve Avrupa'ya önemli bir kültürel miras bırakmış ve 1492'ye kadar Müslümanların hüküm sürdüğü bir bölge olmuştur. Bu topraklarda Araplar, bilimde, sanatta ve kültürde büyük başarılar elde etmiş, Avrupa'nın Rönesans dönemine zemin hazırlayan medeniyetlerin temellerini atmışlardır. Şair, bu başarıların modern dünyada yeterince bilinmediğini ima ederek, geçmişin unutulmaması gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁴

Çalışmamızın konusu dışına çıkmamak adına bu kadar bilgi ile iktifa ediyoruz, daha detaylı bilgi için literatürde bu konuya ait birçok makale bulunmaktadır.⁶⁵

İkinci beyitte şair, Endülüs'teki Arapların, karşılıklarına çıkan zorlukları kararlılıkla aştığını vurgular. Özellikle bilime yaptıkları katkılarla, o dönemde Avrupa'da hâkim olan "karanlık çağlar" olarak bilinen entelektüel gerileme dönemine karşılık, İslâm medeniyeti bilimin ve kültürün merkezi haline gelmiştir. Endülüs'te, özellikle Kurtuba gibi şehirlerde, tıp, astronomi, matematik ve felsefe gibi alanlarda çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Şair, bu gelişmeleri bilimin ışığı olarak nitelendirir ve karanlık düşünceleri aydınlatma gücüne sahip olduklarını belirtir.

Üçüncü beyitte şair burada, Müslümanların Endülüs'te bıraktığı kalıcı izlerin Batı medeniyeti üzerinde ne denli etkili olduğunu hatırlatır. Geride bıraktıkları eserler, mimari yapılar, bilimsel ve kültürel birikimler, Avrupa'nın ilerlemesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu dizelerde, şair Batı'nın bugün sahip olduğu bilim ve kültürel birikimin temellerinin Endülüs'teki Araplardan miras kaldığını vurgular. Batı'nın bugünkü gelişmişliğinde bu mirasın büyük bir rol oynadığını ima eder.

Dördüncü beyitte şair, Arapların Endülüs'te elde ettikleri büyük başarıların inkâr edilemeyecek derecede önemli olduğunu ifade eder. Şair, bu başarıları tanımayan veya inkâr eden kimsenin olamayacağını, zira bu başarıların tarihsel olarak çok net ve etkili olduğunu

---

⁶⁴ E. Acar (2024), "Endülüs'teki İslam Medeniyetinin Avrupa'ya Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.

⁶⁵ M. Mecnur Dağ (2020), *Endülüs'te Eğitim ve Öğretim*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas; E. Çetindal (2019), *Endülüs'te Yetişen Müslüman Bilim Adamları ve Bilim Dünyasına Katkıları*, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

vurgular. Bilim, kültür ve medeniyet alanındaki bu ilerlemelerin, tüm dünyanın kabul ettiği ve üzerine inşa ettiği bir temel olduğunu anlatır.

Beşinci beyitte şair son dizeler, geçmişe duyulan derin bir özlemi ifade eder. Şair, Endülüs'teki ihtişamlı günlerin, bilim ve kültürün altın çağının geri dönmesini temenni eder. Bu cümleler, sadece bir nostalji ifadesi değil, aynı zamanda bugünkü toplumların geçmişin ihtişamını örnek alarak benzer bir medeniyet inşa etme arzusunu yansıtır. Şair, geçmişin izlerini sürmenin ve o ihtişamlı günleri yeniden canlandırmanın arzusunu dile getirir.

Ma'rûf er-Rusâfi'nin bu beyitleri, Endülüs'teki İslâm medeniyetine dair derin bir özlem ve saygıyı ifade eder. Şair, geçmişin bu altın döneminin unutulmasını ve izlenmemesini eleştirirken, aynı zamanda bugünkü toplumlara bir uyarı ve ilham verir. Endülüs, sadece bir coğrafi bölge değil, bilimin, kültürün ve medeniyetin zirveye ulaştığı bir dönemi temsil eder. Rusâfi, bu ihtişamın modern toplumlar tarafından tekrar canlandırılması gerektiğini savunur ve geçmişin şanlı mirasının hatırlanmasının önemine dikkat çeker.

سل ربا بغداد عما قد مضى
وأسألن الشام عما قد أضأ
كم ترى للمجد سيقاً منتضى
عجبي يا قوم كل العجب
لبنى العباس في تلك الديار
للمعاويين فيها من فخار
كم ترى للعلم فيها من منار!
هذه الآثار لم لا نفتقي؟⁶⁶

Bağdat'ın Rabbine, Abbasoğullarının o diyarlarda geçmişte neler yaptığını sor.

Şam'a da Muaviyeoğullarının orada kazandığı şan ve şerefi sor.

Ne kadar çok kılıcın şan uğruna çekildiğini, ne kadar çok bilimin ışığının orada yandığını görüyorsun!

Ey milletim, ne kadar hayret verici! Bu izleri neden takip etmiyoruz?

Bu metinde Ma'rûf er-Rusâfi, İslâm'ın altın çağında Bağdat ve Şam'da kurulmuş büyük medeniyetleri hatırlatmakta ve günümüzde bu izlerin takip edilmemesine dair bir eleştiri getirmektedir. Şair, Arap dünyasının bir zamanlar bilim ve medeniyetin merkezi olan bu topraklarda elde ettiği başarıları anarken, modern dönemde bu başarıların unutulmasını ve izlenmemesini sorgulamaktadır. Bu metin hem bir özlem hem de bir uyarı niteliğindedir.

İlk beyitte şair, Bağdat'ı işaret ederek, Abbasîler dönemindeki ihtişamı hatırlatmaktadır. Abbasîler (750-1258) döneminde Bağdat, İslâm dünyasının en önemli bilim, sanat ve kültür

⁶⁶ Mar'uf er-Rusâfi, age, s. 108.

merkeziydi. Hârûnürreşîd (ö. 193/809)ve Me'mûn (ö. 218/833) gibi halifeler döneminde Bağdat, "Beytül-Hikme" gibi bilimsel kurumların ve medeniyetin zirve yaptığı yer haline gelmişti."Bilgelik Evi" anlamına gelen bu kurum, sadece bir kütüphane olmanın ötesinde, çeşitli disiplinlerdeki bilim insanlarının bir araya geldiği, çeviri faaliyetlerinin yürütüldüğü, araştırmaların yapıldığı ve bilginin paylaşıldığı bir akademiydi.⁶⁷ Şair burada, Bağdat'ın bir zamanlar sahip olduğu bu büyük mirası hatırlatarak, bugün neden bu mirasın izlerinin sürülmediğini sorgulamaktadır.

İkinci beyitte ise şair, Emevîler dönemini hatırlatmaktadır. Muaviye bin Ebû Süfyan (ö. 60/680) tarafından kurulan Emevîler, İslâm'ın ilk hanedanlık sistemine dayanan devleti olarak bilinir ve Şam, bu devletin başkenti idi. Şam, Emevîler döneminde büyük bir askeri ve siyasi güç haline gelmiş, aynı zamanda mimari ve kültürel gelişmelerin merkezi olmuştur. Şair, Muaviyeoğullarının (Emevîler) bu ihtişamını hatırlatarak, bugün neden bu şan ve şerefin izlenmediğini sormaktadır.

Üçüncü beyitte burada şair hem askeri hem de bilimsel başarıları vurgulamaktadır. "Kılıçların şan uğruna çekilmesi" ifadesi, o dönemdeki askeri zaferlere ve fetihlere işaret eder. Ancak şair sadece askeri başarıları değil, aynı zamanda "bilimin ışığı" ifadesiyle, o dönemin bilimsel gelişmelerini ve İslâm dünyasında bilimin yükselişini de hatırlatmaktadır. Bu cümledeki "bilim ışığı", Abbasîler ve Emevîler döneminde bilim insanlarının yaptıkları büyük katkıları ifade eder. Özellikle astronomi, tıp, matematik ve felsefe gibi alanlarda yapılan çalışmalar, Batı medeniyetine de büyük etkilerde bulunmuştur.

Son beyitte şair bu noktada, Arap ve İslâm dünyasına doğrudan bir eleştiri getirmektedir. Geçmişte bu kadar büyük bir medeniyetin kurulduğu topraklarda bugün bu mirasın izlenmemesini hayretle karşılamakta ve bir zamanlar bilimde ve sanatta zirveye çıkan bu toplumların, modern dönemde neden aynı başarıları göstermediklerini sorgulamaktadır. Bu soruyla, geçmişin izlerini sürme konusunda bir uyarı yaparak; şair, bu izlerin takip edilmemesinin nedenlerini sorgularken, aslında toplumun kendine dönüp bu sorunun cevabını aramasını istemektedir.

Bu metin, Ma'rûf er-Rusâfi'nin tarihe yönelik bir özlemi ve modern toplumlara getirdiği güçlü bir eleştiriyi içerir. Abbasîler ve Emevîler döneminin başarıları, şairin gözünde hem askeri hem de bilimsel anlamda zirve noktalarıdır. Ancak şair, bu başarıların günümüzde devam ettirilmediğini, hatta unutulduğunu vurgular.

---

⁶⁷ M. Kaya (1992). "Beytülhikme" c. 6, s. 102-105, *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

Rusâfi, İslâm medeniyetinin parlak dönemlerini hatırlatarak, modern Arap dünyasının içinde bulunduğu durumu eleştirir. Şair, Arap dünyasının bu eski ihtişamı geri kazanmasını ister, ancak bunun için geçmişin izlerinin takip edilmesi gerektiğini savunur. Bu beyitler, geçmişten ders alma ve bu derslerle geleceği inşa etme çağrısı niteliğindedir.

أترى أبو الأمناء يعلم بعده   بغداد كيف تروها النكبات؟
لا دجلة يا للرزية دجلة   بعد الرشيد ولا الفرات فرات⁶⁸

Eminlerin babası (Harun Reşid) biliyor mudur acaba, ardından Bağdat'ın nasıl felaketlerle sarsıldığını?

Eyvahlar olsun, Reşid'den sonra ne Dicle, Dicle'dir ne de Fırat, Fırat.

Bu beyit Harun Reşid'in ölümünden sonra Bağdat'ın yaşadığı ilmi gerilemeye işaret etmektedir. Harun Reşid dönemi, Bağdat'ın bir ilim merkezi olarak altın çağını yaşadığı bir dönemdi. Beytülhikme gibi önemli ilim kurumlarının kurulduğu, dünyanın dört bir yanından âlimlerin toplandığı ve çok sayıda eserin tercüme edildiği bu dönemde, Bağdat ilmi çalışmaların merkezi haline gelmişti. Ancak, Harun Reşid'in ölümünden sonra yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve iç savaşlar, Bağdat'ın ilim hayatını olumsuz etkilemiş, alimler şehri terk etmek zorunda kalmış ve ilmi çalışmalar durma noktasına gelmiştir. Şair, Harun Reşid'in bu felaketleri öngörüp öngörmediğini merak etmekte ve onun dönemindeki ilmi canlılığın nasıl söndüğünü sorgulamaktadır.

İkinci beyit ise Bağdat'ın sembolü olan Dicle ve Fırat nehirlerinin bile yaşanan ilmi çöküşten etkilendiğini ifade eder. Nehirlerin eski canlılığını ve bereketini yitirmesi, Bağdat'ın genel olarak zayıfladığını ve eski ilim merkezi olma özelliğinden uzaklaştığını simgeler. Şair, bu dizayla Bağdat'ın sadece siyasi ve ekonomik olarak değil, aynı zamanda ilmi olarak da zarar gördüğünü vurgulamaktadır.

أما المُعزَّان في الدنيا فإنهما   هما على ما أراه العلم والعلم
كلاهما ضامن للناس حرمتهم   هذا له الحكم أو هذا له الحكم
من لم يك العلم الخفاق شارتهم   فليس يُجديهم العلم الذي علموا
وليس ينفع قوما لا علوم لهم   أن يُنشر العلم الخفاق فوقهم
فالعلم في أمة ليست بحاكمة   كالسيف يحمله في الحرب منهزم

⁶⁸ age, s. 163.

وَالْعِلْمُ أَوْهَنُ مِنْ أَنْ يَسْتِظِلَّ بِهِ   إِنَّ لِمَنْ تَقَمَّ مِنْ سَيُوفٍ تَحْتَهُ دَعْمٌ
مَا أَحْسَنَ الْعِلْمُ الْخَفَاقَ مُنْتَصِبًا   بِهِ تَشِيرُ إِلَى اسْتِقْلَالِهَا الْأَمَمِ!⁶⁹

"Dünyada insanları yücelten iki şey vardır, bana göre onlar ilim ve sancaktır.

Her ikisi de insanların onurunu korur, biri hüküm verir, diğeri de hüküm verir.

Dalgalanan sancakları sembolleri olmayanlara, bildikleri ilim fayda vermez.

İlimleri olmayan bir topluma, dalgalanan sancağın üzerlerinde dalgalanması fayda vermez.

Hükümet olmayan bir toplumda ilim, savaşta yenilen birinin taşıdığı kılıç gibidir.

İlim, altında kılıçlarla desteklenmezse, sığınılacak kadar güçlü değildir.

Dalgalanan sancağın dikilmesi ne güzeldir, milletler onunla bağımsızlıklarını gösterir!"

İlk beyit ilim ve sancağın bir milletin yükselmesi ve onurunu koruması için en önemli iki unsur olduğunu ifade eder. İlim, insanlara bilgi ve bilgelik kazandırarak onları geliştirir ve topluma faydalı hale getirir. Sancak ise bir milletin bağımsızlığını, onurunu ve birliğini simgeler.

İkinci beyit ilim ve sancağın farklı şekillerde de olsa aynı amaca hizmet ettiğini ifade eder. İlim, insanlara doğruyu yanlıştan ayırt etme yeteneği kazandırarak onların onurunu korur. Sancak ise bir milletin bağımsızlığını ve birliğini koruyarak onların onurunu korur.

Üçüncü beyit ilmin tek başına bir anlam ifade etmediğini, bir milletin bağımsızlık ve birlik sembolü olan sancağın da olması gerektiğini ifade eder. Sancak, bir milletin kimliğini ve değerlerini temsil eder. Bu değerlere sahip olmayanlar için ilim de bir anlam ifade etmez.

Dördüncü beyit sancağın da tek başına bir anlam ifade etmediğini, bir milletin ilimle donanmış olması gerektiğini ifade eder. İlim, bir milletin kalkınması, refahı ve güvenliği için en önemli araçlardan biridir. İlimden yoksun bir toplum, sancağı ne kadar gururla taşırsa taşırsın, gelişemez ve ilerleyemez.

Beşinci beyit ilmin uygulanabilir olması için bir yönetim mekanizmasının olması gerektiğini ifade eder. İlim, ancak bir hükümet tarafından desteklenir ve uygulanırsa topluma faydalı olabilir. Aksi takdirde, ilim sadece teorik bir bilgi birikimi olarak kalır.

Altıncı beyit ilmin korunması ve uygulanması için bir gücün olması gerektiğini ifade eder. İlim, ancak güçlü bir yönetim tarafından desteklenirse ve korunursa topluma faydalı olabilir. Aksi takdirde, ilim cehalet ve şiddet karşısında savunmasız kalır.

⁶⁹ age, s. 643.

Yedinci beyit sancağın bir milletin bağımsızlığının ve gururunun sembolü olduğunu ifade eder. Sancak, bir milletin kimliğini ve değerlerini temsil eder. Bu nedenle, sancağın dalgalanması bir millet için büyük bir gurur kaynağıdır.

2.7 Zorunlu Eğitime Yönelik Bir Eleştiri

Ma'rûf er-Rusâfi'nin eğitimle ilgili görüşleri, eğitimin toplumu bilinçlendiren ve bireylerin gelişiminde kilit rol oynayan bir süreç olduğunu vurgulasa da zorunlu eğitim kavramının bazı olumsuz yönleri üzerinde durmak anlamlı olabilir. Zorunlu eğitimin bazı zararları, bireysel farklılıklara saygı eksikliği, eğitim kalitesinde düşüş ve gençlerin ilgi alanlarına göre yönlendirilmemesi gibi konuları içerebilir. Rusâfi, eğitimde bireyin özgür iradesinin, gönüllülüğünün ve ilgi alanlarının göz ardı edilmemesi gerektiğini savunurdu.

Zorunlu eğitim, tüm öğrencilere aynı müfredatın dayatılması anlamına gelir ki bu durum, bireysel farklılıkları ve kişisel ilgileri göz ardı edebilir. Her öğrenci farklı yeteneklere, ilgi alanlarına ve öğrenme hızına sahiptir; ancak zorunlu eğitim, bu çeşitliliği dikkate almak yerine tek tip bir eğitim sunabilir. Rusâfi'nin eğitimde bireysel ilgiye ve gönüllülüğe verdiği önem düşünüldüğünde, zorunlu eğitimin bu noktada eleştirilebileceği söylenebilir.

Günümüz eğitim sistemleri zorunlu eğitimde mutabık olarak hareket etse de, hatta zorunlu eğitim süresini her geçen zaman dilimde yükseltse de bu eğitimde öğrenci isteği olmadığı sürece hedeflenen başarıya ulaşılması mümkün olmamakta ve toplumsal kalkınma yeterli düzeyde gerçekleşmemektedir. Öte taraftan toplumsal kalkınmayı sadece eğitim sistemi üzerine bina etmek yanlış olacaktır.

Zorunlu eğitim, bireylerin eğitim sürecine ilgisiz ve isteksiz bir şekilde katılmalarına yol açarak öğrenme motivasyonunu olumsuz etkileyebilir. Araştırmalar, öğrencilerin ilgi alanları ve bireysel eğilimleri göz ardı edilerek uygulanan eğitim modellerinin, uzun vadede bilgiye karşı olumsuz bir tutum geliştirmelerine sebep olabileceğini göstermektedir. Bu yaklaşım, öğrenme sürecinde bireysel farklılıkların göz ardı edilmesine yol açarak öğrencilerin gelişimini kısıtlar ve sosyal uyumsuzluk riskini artırır. Örneğin, bir araştırma zorunlu eğitim gören bireylerde yüksek öğrenme kaygısı ve direnç seviyelerinin, eğitim performansını düşürdüğünü ortaya koymuştur.⁷⁰

---

⁷⁰ S. Arzu Uluoğlu (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Çocuk İşçiliği Sorunu: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Zorla Eğitimin Zararları hususunda şairimizin şiirlerinde yer vermiş olduğu beyitler ve açıklamaları analiz edilecektir.

ليس في أروس الرجال دماغ
هاضم في ذكائه كل علم
فمن النقص أن تحاول أن تضرب
في كل ذي العلوم بسهم⁷¹

İnsanların kafalarında zekâlarıyla her ilmi hazmedebilecek bir beyin yok.

Şu ilimlerin her birinde okunu isabet ettirmeye çalışman bir hatadır.

Şairin bu iki beyitte vurgulamak istediği temel kavramın, tek kelimeyle ifade edilecek olursa, "uzmanlaşma" olduğu söylenebilir. Her ne kadar insanın öğrenme kapasitesi teorik olarak sınırsız bir genişliğe sahip olsa da birçok ilim dalında derin bilgi sahibi olabilmek yalnızca sınırlı sayıda istisnai zekâlara nasip olmaktadır. Bu nedenle, ilim yoluna adım atan kişinin kendine belirli bir disiplin seçmesi ve bu alanda derinleşmesi gerektiği önerilmektedir.

Bu beyitlerde Ma'rûf er-Rusâfi, bilgi edinme ve öğrenme süreciyle ilgili önemli ilkeleri vurgulamaktadır. Şair, bilim ve ilim peşinde koşanlara yönelik dikkat çekici bir tavsiye vererek; insanların her türlü bilgiyi öğrenip derinlemesine kavrayamayacağını, dolayısıyla bir alanda ihtisas yapmanın (uzmanlaşmanın) daha faydalı olduğunu belirtmektedir. Bu beyit hem bilgi edinme yöntemine hem de çalışma hayatına dair önemli mesajlar içermektedir.

“Akıllı insanların kafasında her türlü bilimi sindirecek bir zihin yoktur.”

Şair burada, insan zihninin kapasitesini vurgulamaktadır. Ne kadar zeki olursa olsun, hiç kimse her türlü bilimi derinlemesine öğrenemez veya tüm alanlarda uzman olamaz. Bu, insanın sınırlı bir varlık olduğuna dair bir hatırlatmadır. İnsan zihni, sınırlı bilgi depolama ve işleme kapasitesine sahiptir; bu yüzden, her bilim dalında derinleşmeye çalışmak hem mantıksız hem de mümkün değildir. Bu düşünce, ihtisas yapmanın ve bir alanda derinleşmenin önemini açıklamak için zemin hazırlar.

“Dolayısıyla her bilime hâkim olmaya çalışmak eksiklidir.”

Bu dizede, şair yüzeysel bilgi sahibi olmanın eksiklik olduğuna işaret eder. Birçok alanda az bilgi sahibi olsansa, bir alanda derinleşmek daha değerlidir. Her bilime hâkim olmaya çalışmak, insanı yüzeysel bilgiye hapseder ve derinlemesine düşünme yeteneğini sınırlı hale getirir. Rusâfi burada, geniş bir bilgi yelpazesi yerine, derin ve uzmanlaşmış bilgiye

⁷¹ age, s. 227.

ulaşmanın daha etkili olduğunu savunmaktadır. Bu görüş, modern dünyada da uzmanlaşmanın önemini vurgulayan eğitim ve bilim anlayışlarıyla uyumludur.

“İhtisas, insanlara daha fazla yarar sağlar, genel bir bilgiye sahip olmaktan daha güzeldir.”

İhtisas, yani uzmanlık, bireye hem kişisel hem de toplumsal açıdan daha fazla yarar sağlar. Bu, bir alanda derinlemesine bilgi edinmenin, o alanla ilgili daha kapsamlı ve anlamlı bilgiye ulaşmayı sağladığı anlamına gelir. Rusâfi’ye göre genel bilgi sahibi olmak, geniş bir bakış açısı sağlayabilir, ancak yüzeysel kaldığında pratik olarak bir fayda sağlamaz. İhtisas sahibi bir birey, derin bilgisiyle hem kendi alanında yetkin olur hem de o bilgiyle topluma daha fazla katkıda bulunabilir. Bu görüş, bilimsel başarı ve gelişimin de temelidir; uzmanlaşmış bilgi, toplumsal gelişim için vazgeçilmezdir.

“Bilim peşinde koşanlar, avcılar gibidir, bunu bil.”

Rusâfi burada bilim arayışını bir avcılık metaforuyla anlatmaktadır. Bilimsel bilgi edinmek, tıpkı bir avcı gibi dikkat, sabır ve strateji gerektirir. Bilim peşinde koşanlar, tıpkı avcılar gibi, odaklanarak, sabır ve çabayla bilgiye ulaşmalıdırlar. Bu metafor, bilimin birdenbire elde edilemeyeceğini, bir süreç gerektirdiğini anlatır. Bilim yolunda ilerlemek isteyenler, hedeflerine doğru kararlılıkla yürümelidirler.

“İyi bir avcı ile sadece bir avı takip eden arasında fark vardır.”

Bu dizede, şair avcı metaforunu daha da genişleterek, iyi bir avcı ile yüzeysel bir avcı arasında fark olduğuna dikkat çeker. İyi bir avcı, sabır ve stratejiyle avını izler, doğru zamanı ve doğru yaklaşımı bekler. Yani, iyi bir bilim insanı da benzer şekilde bir alana odaklanmalı, sabırla derinleşmeli ve acele etmemelidir. Sadece bir avı yüzeysel olarak takip eden bir avcı ise, çoğu zaman avına ulaşamaz, zira dikkatini ve enerjisini yanlış bir şekilde harcar. Bu benzetme, ihtisasın ve odaklanmanın önemini pekiştirir.

“Ve eğer ciddi saatlerde çalışıyorsan, arada bir şakalaş ve rahatla.”

Bu son dize, çalışma ve dinlenme arasındaki dengeyi vurgular. Şair, bilim ve bilgi edinme sürecinin yoğun ve ciddi bir çalışma gerektirdiğini kabul ederken, bu sürecin sürdürülebilir olabilmesi için ara vermenin, rahatlamanın ve eğlenmenin de gerekli olduğunu belirtir. Şakalaşmak ve dinlenmek, zihni tazeler ve bireyin uzun süreli çalışmalarda daha verimli olmasını sağlar. Bu denge, modern üretkenlik ve çalışma yöntemlerinde de önemli bir ilke olarak kabul edilir.

Ma'rûf er-Rusâfi'nin bu beyti, bilgi edinme süreci ve çalışma disiplinine dair evrensel prensipler sunmaktadır. Şair, insanın sınırlı kapasitesine işaret ederek, bir alanda derinleşmenin ve ihtisas sahibi olmanın değerini ön plana çıkarmaktadır. Bu tavsiyeler, günümüz eğitim ve bilim anlayışında da geçerliliğini koruyan temel ilkelere dönüşmektedir. Çalışma ve dinlenme dengesi, bilgi edinme sürecinde sabır ve stratejinin önemi, uzmanlaşmanın toplumsal ve bireysel faydaları gibi konular, şairin bu beyitte dile getirdiği ana unsurlardır.

والعلم قد أنكر منهاجنا   ولم بين أين هو المهيع
خرقت يا علم رداءً لنا   كنا ارتديناه فهل ترقع!
فَجَعَلْنَا يَا عِلْمُ فِي أَمْرِنَا   أَمَعْتَبَ أَنْتَ إِذَا تَجَزَعُ⁷²

İlim, yolumuzu şaşırttı, nerede olduğunu da nereye gittiğini de bize göstermedi.

Ey ilim, biz sana elbisemiz gibi sarılmıştık (giydiğimiz kaftanı yırttın).

Peki şimdi onu onarabilir misin? Bizi şaşırtan, ey ilim, bu durumda mısın?

İlk beyit ilmin insanlığa bir yön vermediğini, bir amaç sunmadığını ifade eder. İlim, insanlığın varoluşsal sorularına cevap verememiş, bu da insanların kendilerini boşlukta hissetmelerine neden olmuştur. Şair, ilmin insanlığın yolunu kaybettiğini, nereye gideceğini bilemediğini, insanlığın değerlerini, inançlarını ve yaşam tarzını sorgulamaya ittiğini, bu durumun insanları şaşırttığını ifade etmektedir.

İkinci beyit ilmin insanlığın değerlerini ve inançlarını zedelediğini, insanlığın kimliğini oluşturan unsurları tahrip ettiğini ifade eder. "Elbise" veya "kaftan" metaforu, insanlığın geleneklerini, ahlaki değerlerini ve manevi inançlarını temsil eder. Şair, ilmin insanlığa verdiği zararı telafi edip edemeyeceği sorusunu sorar.

Şair, ilmin insanlığın yaralarını sarıp saramayacağını, insanlığa yeniden bir yön verip veremeyeceğini merak etmektedir. Son beyit ise şairin ilme olan hayal kırıklığını ve şaşkınlığını ifade eder. Şair, ilmin insanlığa yol göstermesi, sorunlara çözüm bulması beklenirken, tam tersi bir etki yarattığını, insanlığı şaşırttığını ve bu durumun kendisini hayrete düşürdüğünü dile getirmektedir.

Özellikle, bilim ve teknolojinin hızla ilerlediği, ancak ahlaki ve manevi değerlerin zayıfladığı bir dönemde, bu dizeler ilmin insanlığa ne gibi faydalar ve zararlar getirdiğini sorgulamaya teşvik etmektedir. İlim, insanlığın yaşamını kolaylaştırmış, ancak aynı zamanda

⁷² age, s. 47.

insanlığın değerlerini ve inançlarını da sorgulamaya itmiştir. Bu durum, insanlığın kendisini kaybolmuş hissetmesine ve varoluşsal sorularla boğuşmasına neden olmuştur.

ويح المعارف لا يستوزرون لها
فأى حرمة علم هم قد انتهكوا
هبهم قد احتقرونا في مواطننا
يا قوم ما بالكم لا تغضبون له
إلا الذين لوزر الجهل قد وزروا
بذا وأي ذمام للعلا خفروا!
سياسة فعلام العلم يحتقر؟!
أليس فيكم فتى للعلم ينتصر؟!
تالله قد أنزلونا شر منزلة
لا الزنج ترضى بها منهم ولا النور⁷³

Bilginin vay haline, ona ancak cehaletin yükünü taşıyanlar vezir oluyor.

Onlar ilmin hangi kutsallığını çiğnediler ve yüceliğin hangi sözünü bozdular!

Diyelim ki bizi memleketlerimizde siyaseten aşağıladılar, peki ilim niçin aşağılanıyor?

Ey kavmim, neden ona öfkelenmiyorsunuz, içinde ilim için zafer kazanacak bir genç yok mu?

Allah'a yemin olsun ki, bizi öyle kötü bir duruma düşürdüler ki ne zenciler onlardan razı olur ne de nurlar.

Bu dizeler, ilmin değerinin bilinmemesini ve cahillerin ilim ehline üstünlük kurmasını eleştirmektedir. Şair, ilmin kutsallığının çiğnediğini ve ilim ehlinin aşağılandığını ifade etmekte ve halkı bu duruma karşı çıkmaya ve ilim için mücadele etmeye çağırmaktadır. Şiir, ilmin önemini, cehaletin kötülüğünü ve ilim ehlinin haklarını savunmanın gerekliliğini vurgularken, toplumun en alt kesimlerinin bile kabul etmeyeceği kadar kötü bir duruma düşürüldüklerini ifade ederek, içinde bulunulan durumun vahametini gözler önüne sermektedir.

2.8 Eğitim ve İlimin Mirası

Ma'rûf er-Rusâfi'nin eğitim ve ilimle ilgili görüşleri, geçmişten gelen bilimsel mirasın ve eğitimin toplumsal gelişimdeki rolünün önemini vurgular. Eğitimin, bireylerin ve toplumların ilerlemesi için hayati bir güç olduğu fikrini savunan Rusâfi, İslâm medeniyetinin tarihi boyunca kazanılan bilgilerin ve eğitim geleneğinin genç nesillere aktarılması gerektiğine inanmıştır. Bu bağlamda, eğitim ve ilimin mirası konusunu detaylı bir şekilde ele almak mümkündür.

Şair, İslâm dünyasında tarih boyunca gelişmiş bilimsel gelenekleri ve eğitim sistemlerini değerlendirir. İslâm medeniyeti, geçmişte birçok alanda büyük bilim insanları ve düşünürler yetiştirmiştir. Bu mirasın, günümüzde ve gelecekte toplumların kalkınmasında nasıl

⁷³ age, s. 775.

bir rol oynayabileceği üzerinde durur. Rusâfi, bu birikimin yeniden canlandırılmasının ve toplumun bilinçlenmesinin yolu olduğunu savunur.

O, bilimin ve eğitimin tarihî mirasını, çağdaş toplumların bilgi ve ilerleme yolundaki en önemli kaynaklarından biri olarak görür. Geçmişteki bilimsel çalışmalar ve eğitime dair uygulamalar, günümüz eğitim sistemlerinin temelini oluşturur. Eğitim, sadece geçmişin bilgilerini aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda bu bilgilerin yeni nesiller tarafından geliştirilmesine de olanak tanır ve toplumların bu miras üzerinden ilerleyebileceğine inanır.

Eğitim süreçlerinin ve bilgi birikiminin nesiller arasında aktarılması, toplumları kültürel ve bilimsel açıdan zenginleştirir. Bu miras, bireylerin kişisel gelişiminin ötesinde, toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel ilerlemesinde de kilit bir rol oynar. Araştırmalar, eğitimin kuşaklar boyunca korunmasının, toplumsal hafızayı canlı tutarak yenilikçi düşüncelerin filizlenmesine destek olduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁴

Eğitim mirasının sürdürülebilirliğinin bir unsuru olan kitap, yazıt ve eğitim kurumları aracılığıyla bilgi birikiminin gelecek nesillere aktarılması, bireylerin düşünsel zenginliklerine katkıda bulunur. Bu bağlamda, özellikle okuma kültürünün ve bilimsel düşüncenin sürekliliği için eğitime verilen değer, kültürel mirasın bir parçası olarak görülmektedir.⁷⁵

Bu bağlamda, ilmin mirası aynı zamanda ahlaki ve kültürel değerleri de içerir. İlim yoluyla kazanılan etik ve evrensel değerler, toplumsal yapıyı güçlendirirken geleceğe yönelik bir vizyon kazandırır.

Eğitim camiasında toplumların eğitime katılımı ve ilerleme süreçlerindeki başarılarını da etkilemesi noktasında oldukça önemli görülen *İlmin Mirası* konusu hakkında şairimizin kaleme aldığı beyitler açıklamaları ile birlikte analiz edilecektir.

أه لو يرجع ماضي الحُفْبِ أه لو عاد زمان الشرف!⁷⁶

Ah keşke o mazi zamanları geri dönse, o şerefli günler yeniden olsa

Ma'rûf er-Rusâfi, Arapların geçmişte bilim ve ilime verdiği önemi sıklıkla vurgulayan bir şairdir. Bu beyitte, şair Arapların bir zamanlar ilim sayesinde ulaştıkları gelişmişlik ve şeref dolu günleri özlemle anar. Geçmişin ihtişamını hatırlatarak, o günlere duyduğu hasreti dile

⁷⁴ S. Arzu Uluoğlu (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Çocuk İşçiliği Sorunu: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

⁷⁵ V.Mercik (2015). *Eğitimde Fırsat Eşitliği, Toplumsal Genel Başarı ve Adalet İlişkisi: PISA Projesi Kapsamında Finlandiya ve Türkiye Deneyimlerinin Karşılaştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

⁷⁶ Mar'uf er-Rusâfi, age, s. 108.

getirir ve Arap toplumunun bir zamanlar sahip olduğu bilgi ve kültür seviyesinin, bugünkü gerilemeyle keskin bir tezat oluşturduğunu ima eder.

“Ah keşke o mazi zamanları geri dönse, o şerefli günler yeniden olsa.”

Burada “mazi” kelimesi geçmişe, özellikle de Arapların bilim ve medeniyet alanında zirvede olduğu dönemlere gönderme yapar. Şair, bu dönemin Araplar için bir altın çağ olduğunu düşünür ve o zamanların geri dönmesini dile getirir. İslâm’ın ilk dönemlerinde, Abbasîler devrinde Arap dünyası bilimde, sanatta ve felsefede büyük ilerlemeler kaydetmiş, Batı dünyasının dahi ilham aldığı bir dönem yaşamıştır.⁷⁷ Bu ilerlemeyi sembolize eden mazi, şairin gözünde hem bir özlem hem de bugünün sorunlarına çözüm olacak bir ideal olarak yansıtılır.

Beyitte “şerefli günler” ifadesi, geçmişin ihtişamını ve onurunu anlatır. İlim ve bilgi, Arap toplumunun bir zamanlar dünyaya ışık tuttuğu bir değerdi. Şair, bu değerlerin yeniden kazanılmasını arzulamaktadır. O dönemde bilim, Arap dünyasında bir saygınlık ve gelişim kaynağı olarak görülmekteydi. Şair, o şerefli günlerin geri gelmesiyle Arap toplumunun yeniden eski gücüne ve onuruna kavuşacağını düşünür.

Bu beyit, aynı zamanda günümüzdeki Arap toplumuna yönelik dolaylı bir eleştiriyi de barındırır. Rusâfi, Arapların geçmişte bilime verdiği önemi kaybettiklerini ve bu yüzden geri kaldıklarını ima eder. O dönemlerin ihtişamını hatırlatarak, şimdiki toplumun bilime uzak duruşunu eleştirir. Rusâfi’nin şiirlerinde sık sık görülen bu tür özlemler, bir yandan toplumun öz değerlerine dönmesi gerektiğine işaret ederken, diğer yandan bugünkü sorunların çözümünün geçmişteki bilimsel ilerlemede yattığını anlatır.

فراح بإذن العلم يُنطق مَقُولًا   عرفنا به أن البيان من السحر
فطورًا خطيبًا يُحزنُ القلبَ وعظه   وطورًا يُسرُّ السمعَ بالعزف والزمر⁷⁸

İlim sayesinde konuşan kimse fasih ve etkileyici olur, anlarınız ki sözü böyle söylemek sihirden bir parçadır. Bazen bir hatip olur, öğütleriyle kalbi hüznülendirir, bazen de çalgı ve zurnalarla kulağı sevindirir.

İlk beyit ilmin insanı nasıl etkili bir konuşmacı haline getirdiğini vurgular. İlim, insana kelime dağarcığı, ifade yeteneği ve hitabet gücü kazandırır. İlim sahibi bir kişi, düşüncelerini açık, net ve etkileyici bir şekilde ifade edebilir. Bu nedenle, onun sözleri dinleyiciler üzerinde

⁷⁷ H. Dursun Yıldız (1988). “Abbâsîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, s. 49.

⁷⁸ age, s. 31.

derin bir etki bırakır ve adeta bir "sihir" gibi algılanır. Bu dize, ilmin sadece bilgi aktarmakla kalmadığını, aynı zamanda insanı etkileme ve ikna etme gücü kazandırdığını da gösterir.

İkinci beyit ise ilmin farklı alanlardaki tezahürlerini ve insan üzerindeki zıt etkilerini ifade eder. İlim, bazen bir hatip aracılığıyla insanlara öğütler verir, onları düşünmeye sevk eder ve kalplerini hüzünlendirir. Bu, ilmin insanı ahlaki ve manevi olarak geliştirmeye yönelik yönünü gösterir. Diğer yandan, ilim bazen de müzik gibi sanat formlarında kendini gösterir ve insanları neşelendirir. Bu, ilmin insanı estetik olarak tatmin etmeye yönelik yönünü gösterir. Bu dize, ilmin sadece rasyonel bir faaliyet olmadığını, aynı zamanda duygusal ve estetik bir boyutunun da olduğunu vurgular.

أدب العلم وعلم الأدب   شرف النفس ونفس الشرف
بهما يبلغ أعلى الرتب   كلُّ رامٍ منهما في هدف⁷⁹

İlim edebi ve edebî ilmi, nefsin şerefi ve şerefin nefsi ile onlarla en yüksek mertebelere ulaşılır. Onlardan her birini bir hedefe yönlendirir.

İlk beyit ilim ve edebînin birbirinden ayrılamayacağını, ikisinin birlikte anlam kazandığını vurgular. İlim, insana bilgi ve beceri kazandırırken, edep ise bu bilgi ve becerilerin nasıl kullanılacağını öğretir. İlim sahibi bir kişi, eğer edep sahibi değilse, bilgisiyyle hem kendisine hem de çevresine zarar verebilir. Bu nedenle, ilim ve edep birlikte ele alınmalı ve insanlara birlikte öğretilmelidir.

İlim ve edebînin insanın nefsinin nasıl yüceltildiğini ve ona nasıl şeref kazandırdığını ifade eder. İlim ve edep sahibi bir kişi hem kendi nefsinin hem de topluma faydalı olur. Bu sayede hem kendi nefsinin yüceltir hem de toplumda saygın bir yer edinir. Bu dize, ilim ve edebînin insana kazandırdığı manevi değeri vurgular.

İkinci beyit ise ilim ve edebînin insanı nasıl hedeflerine ulaştırdığını ifade eder. İlim ve edep sahibi bir kişi, bilgi ve becerileriyle her türlü zorluğun üstesinden gelebilir. Bu sayede hem dünyevi hem de uhrevî hedeflerine ulaşır. Bu dize, ilim ve edebînin insana kazandırdığı başarıyı vurgular.

İlim ve edebînin farklı alanlardaki tezahürlerini ve insanı farklı hedeflere yönelttiğini ifade eder. İlim, insanı bilimsel araştırmalara, teknolojik gelişmelere veya sanatsal faaliyetlere

---

⁷⁹ age, s. 107.

yöneltebilir. Edebe ise insanı ahlaki değerlere, toplumsal sorumluluklara veya manevi arayışlara yöneltebilir. Bu dize, ilim ve edebî insanı nasıl farklı alanlarda başarılı kıldığını vurgular.

كم رفعنا للعلم في الأرض برجا   وبنينا له كغمدان دارا!⁸⁰

Yeryüzünde ilim için ne yüksek kuleler inşa ettik ve ona kumdan gibi bir ev inşa ettik.

İlk beyit, ilim öğrenmek ve öğretmek için yapılan yapısal yatırımları simgelemektedir. "Kuleler" metaforu, okulları, üniversiteleri, kütüphaneleri ve diğer ilim merkezlerini temsil eder. Bu yapılar, ilim öğrenmek ve öğretmek için uygun ortamlar sunarak, ilmin yayılmasına katkıda bulunur. Şair, bu dizeyle ilme verilen önemi ve bu uğurda yapılan büyük yatırımları vurgulamaktadır.

İkinci beyit ise ilim için yapılan yatırımların sadece yapısal olmadığını, aynı zamanda kültürel ve manevi olduğunu da ifade eder. "kumdan" metaforu, Yemen'de tarihi bir sarayın adıdır ve görkemli ve ihtişamlı bir yapıyı temsil eder. Bu dize, ilim için yapılan yatırımların sadece fiziksel değil, aynı zamanda manevi bir değer taşıdığını da gösterir. İlim, insanlığın ortak mirasıdır ve bu mirası korumak ve gelecek nesillere aktarmak için yapılan her türlü yatırım, insanlığın geleceğine yapılan bir yatırımdır.

ألا قد سترَّ طالبُ كلِّ علمٍ   ومن بذلَ النفائسَ في طلبه
صديحةٌ شرفَ الزوراءِ سعيدٌ   بمقدمه المباركِ من غيابه
وتدريسُ العلومِ لطالبيها   لدى النعمانِ عادَ إلى جنبه
هو البحرُ الخضمُّ بغيرِ حدٍّ   فراندُ كلِّ علمٍ في غيابه
فقلتُ: بمعرضِ التاريخِ بشرى   وأمرُ الدرسِ عادَ إلى نصابه⁸¹

Her ilim talibi ve onu aramak için değerli şeylerini feda edenler sevindi.

Zavra'nın⁸² şerefli sabahı, onun mübarek yokluğundan sonra gelişiyile mutlu oldu.

İlimlerin öğrencilere öğretilmesi Nu'man'ın⁸³ yanına döndü.

O, sonsuz bir engin denizdir, her ilmin incileri dalgalarında bulunur.

Dedim ki: Tarih sahnesinde müjde ve dersin düzeni yerine döndü.

⁸⁰ age, s. 134.

⁸¹ age, s. 941.

⁸² Zavra (الزوراء): Bağdat şehrinin eski adlarından biridir.

⁸³ Nu'man (النعمان): Arap edebiyatında cömertliğiyle ünlü bir hükümdarın adıdır. Burada, alimin veya liderin cömertliğini ve ilme verdiği değeri temsil ediyor olabilir.

Bu dizeler, Şeyh Said Nakşibendi'nin uzun bir aradan sonra Bağdat'a geri dönüşünü ve ilim öğretimine yeniden başlamasını kutlamaktadır. Şair, bu kişinin geri dönüşünün ilim talebeleri ve tüm şehir için bir sevinç kaynağı olduğunu ifade ederek âlimin ilimdeki derinliğini ve önemini vurgulamak için "engin deniz" benzetmesini kullanmaktadır. Şiir, âlimin geri dönüşüne duyulan sevinci ve ilim öğretimine verilen önemi de dile getirmektedir.

2.9 Bilim Yoluyla İlerleme

Ma'rûf er-Rusâfi'nin düşünce dünyasında bilim yoluyla ilerleme, bireylerin ve toplumların gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Eğitim ve bilim, onun eserlerinde sıkça vurguladığı temalar arasındadır ve bu iki alanın birleşimi, toplumların geleceğini şekillendirmede önemli bir araç olarak görülmektedir. Aşağıda, Rusâfi'nin bilim yoluyla ilerleme konusundaki görüşleri detaylandırılacaktır.

Şair, bilimi yalnızca teorik bir bilgi alanı olarak değil, aynı zamanda pratik bir araç olarak görür. Bilim, bireylerin çevrelerini anlama, sorunları çözme ve yenilikçi düşünme yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olur. Bu anlamda, bilim bir ilerleme aracıdır; toplumların gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bilimsel bilgi, bireyleri bilinçlendirir ve toplumsal sorunlara çözüm üretme kapasitesini artırır.

O, eğitim ve bilimin birbirini tamamlayan iki kavram olduğunu savunur. Eğitim, bireylere bilimsel bilgiyi aktarmanın yanı sıra, onları eleştirel düşünmeye, sorgulamaya ve bağımsız kararlar almaya teşvik eder. Bilim yoluyla ilerleme, eğitim sisteminin güçlü bir şekilde yapılandırılmasıyla mümkündür. Eğitimin kalitesi, bilimsel bilginin yayılmasını ve toplumun genel seviyesini belirler.

Bilimsel bilginin genişletilmesi ve uygulanması, sanayi devriminden bu yana toplumların üretkenliğini ve yaşam standartlarını önemli ölçüde artırmıştır. Bilimsel ilerlemenin sunduğu yenilikler, özellikle teknoloji ve sağlık alanlarında bireylerin yaşam kalitesini yükseltirken, aynı zamanda eğitim ve ekonomik kalkınma süreçlerine de katkıda bulunmaktadır.⁸⁴

Toplumlar, bilimsel yöntem ve araştırmalarla bilgiye ulaşmanın önemini anladıkça, eğitim ve öğretim süreçlerini bu doğrultuda şekillendirmiştir. Bilimsel ilerlemenin, toplumların ekonomik ve sosyal yapıları üzerinde uzun vadeli etkiler yarattığı gözlemlenmektedir. Bu

---

⁸⁴ V. Mercik (2015). *Eğitimde Fırsat Eşitliği, Toplumsal Genel Başarı ve Adalet İlişkisi: PISA Projesi Kapsamında Finlandiya ve Türkiye Deneyimlerinin Karşılaştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

açından, bilimsel çalışmaların desteklenmesi, toplumsal bilinç ve gelişmişlik seviyesinin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Şairimizin *Bilim Yoluyla İlerleme* konusunda kaleme aldığı beyitler açıklamaları ile birlikte analiz edilecektir.

Şair içinde bulunduğumuz yüzyılda bilimsel ilerlemenin artık askeri kalabalıkların önüne geçtiğini şöyle dile getirir:

قرنك الحاضر من أرقى القرون   خضع السيفُ به للقلم⁸⁵

İçinde yaşadığın yüzyıl, tüm zamanların en yücesi.

Bu yüzyılda kılıç kaleme boyun eğmiştir.

Ma'rûf er-Rusâfi'nin bu ifadesi, içinde bulunduğu yüzyılın en önemli dönüşümlerinden birini özetler. Şair, “*Bu yüzyılda kılıç kaleme boyun eğmiştir*” diyerek bilimsel bilginin, entelektüel gücün ve düşünsel ilerlemenin askeri gücün önüne geçtiğini ifade eder. Bu beyitte iki önemli sembol kullanılır: kılıç ve kalem.

Beyitte “kılıç”, geleneksel olarak savaş ve askeri güç ile özdeşleştirilir. Tarih boyunca ülkeler genellikle askeri güç ile ayakta kalmış, fetihler ve savaşlar kılıcın etkisini göstermiştir. “Kalem” ise bilgi, düşünce, eğitim ve bilimsel ilerlemeyi temsil eder. Bilim ve düşünce insanları kalem ile dünyaya katkı sunar; kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin öncüsü olurlar.

Şair, askeri gücün ve kaba kuvvetin yerini artık bilgi ve bilimin aldığını ifade eder. 20. yüzyıla gelindiğinde, özellikle sanayi devrimi ve bilimsel devrimlerle birlikte, ülkelerin gücü artık ordularının büyüklüğünden ziyade bilim ve teknoloji alanındaki gelişmişlikleri ile ölçülmeye başlanmıştır. Bu hem ekonomik gücü hem de askeri strateji ve savunmayı yeniden tanımlayan bir olgudur. Şair, kılıcın kaleme boyun eğmesini, geleneksel askeri gücün artık belirleyici bir faktör olmaktan çıkıp yerini bilimsel ve teknolojik üstünlüğe bırakmasına bir gönderme olarak kullanır. Özellikle modern savaşlarda, teknoloji ve bilgi, askeri stratejilerin çok önünde yer almaya başlamıştır. Kalem, yani bilim ve bilgi, ülkelerin kaderini belirler hale gelmiştir. Şair burada, kalemin üstünlüğünü sadece sembolik anlamda değil, gerçek bir güç olarak dile getirir.

---

⁸⁵ age, s. 107.

Rusâfi'nin bu beyti, yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasi değişimlerine bir tepki olarak değerlendirilebilir. 19. ve 20. yüzyıllar, bilimsel keşiflerin ve teknolojinin zirveye ulaştığı ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin artık bu alanlardaki başarılarına göre değerlendirildiği bir dönemdir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde askeri gücün zayıflaması, buna karşın Batı'nın bilimsel ve teknolojik gelişmelerle öne çıkması, Rusâfi'nin bu beyitte dile getirdiği durumu açıklayan bir arka plan sunar.

Şairin yaşamı boyunca tanık olduğu bu gelişmeler, onun düşüncelerinde derin bir etki bırakmış ve “kılıç” yerine “kalemin” yani bilimin ve düşüncenin daha etkili bir güç olduğuna olan inancını pekiştirmiştir. Rusâfi, içinde bulunduğu toplumun geri kalmışlığına çözüm olarak bilimi ve eğitimi işaret eden bir şair olarak, bu beyitte de bilime verilen önemin gerekliliğini bir kez daha vurgular.

Rusâfi'nin bu beyti, modern çağın yani günümüzün dinamiklerini anlamak için de oldukça önemlidir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, kaba kuvvetten daha etkili hale geldiği bir yüzyılda yaşamının farkında olan şair, bu gerçeği güçlü bir dille ifade eder. Artık ülkeler, bilime ve teknolojiye yatırımlarıyla yükselir; askeri güç ise bilgiye ve bilime bağımlı hale gelmiştir. Bu beyit, hem döneminin sosyal ve politik koşullarını anlamamıza yardımcı olur hem de gelecekteki gelişmelerin yol göstericisi olur.

فإن كنتم تهوونها فتجددوا

فيا قومنا إن العلوم تجددت

فإن جمود العقل للدين مفسد⁸⁶

وخلوا جمود العقل في أمر دينكم

Ey milletim! İlimler yenilendi. Eğer onu istiyorsanız siz de kendinizi yenileyin.

Din konusunda zihni donukluğu bırakın; dinde zihni donukluk ifsat edicidir.

Şairin yukarıdaki ifadeleri okuyucusunun din algısına bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanabilir. Kimisine göre din, bir bütün halinde sorgulamadan inanmak ve mutlak teslimiyet göstererek vahyedileni harfiyen uygulamaktır. Kur'ân ve sünnet çerçevesinde şekillenen nakle, akli tabi kılarak yorumdan kaçınmaktır. Böyle bir din anlayışını Rusâfi'nin muvafık görmediği yukarıdaki beyitlerden açıkça anlaşılacaktır. Şaire göre böyle bir din algısı, akli işlevsiz kılar. Kişiyi dini meselelerde akıl yürütmekten korkar hale getirir. Taassup denilen körü körüne bağlılığın tabii bir sonucu olarak din, bilimsel ilerlemeye bir engel teşkil eder. Şairin sözlerinden dinin inkârı yahut dini metinlerinden yorumlanmasında pozitivist paradigmanın tamamen esas alınması gibi butlanı zahir bir düşünce de anlaşılabilir. Ancak

⁸⁶ age, s. 120.

şairin divanına bütüncül bir yaklaşımla baktığımızda, onun din konusunda rasyonaliteye aşırı derecede öncelik vermediği, daha dengeli bir yaklaşım benimsediği anlaşılmaktadır.

Bu beyit, din konularında akıl yürütmenin ve mantıklı düşünmenin önemini vurgular. Rusâfi, insanların dini meselelerde düşünmeden, sorgulamadan ve analiz etmeden inançlarını kabul etmelerini eleştirir. Dini inançların sorgulanmadan kabul edilmesi, bireylerin düşünsel olarak pasifleşmesine ve dogmatizme yol açabilir. Dinin özünü anlamak için aklın aktif bir şekilde kullanılması gerektiğini savunur. Oysaki dinî inançlar, genellikle bireylerin hayatlarına anlam katan, onlara güven ve huzur veren temel değerlerdir. Her inancı sürekli sorgulamak, bu temel güven duygusunu zedeleyebilir ve bireylerin ruhsal dengesini olumsuz etkileyebilir.

Beytin devamında ise dinin akılla birleşmediğinde ortaya çıkabilecek sorunlara işaret eder. Din, çoğu zaman sosyal ve bireysel hayatı şekillendiren önemli bir yapı taşıdır. Ancak, dinin özünün akıl dışı bir şekilde algılanması veya aklın devre dışı bırakılması, dinde anlama ve yaşama konusunda ciddi sorunlara yol açabilir. Bu, dinin bireyler üzerindeki etkisini zayıflatabilir ve insanları, dinin getirdiği değerlerden uzaklaştırabilir.

Son kısım, aklın dondurulmasının dinin özünü bozacağı, dinin gerçek anlamını ve değerlerini yok edeceğini ifade eder. Ancak din, bireylerin manevi yolculuklarında onlara rehberlik eder ve hayatlarının zorluklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olur. Bu rehberliği akılcı olmak pahasına sürekli sorgulamak, bireylerin kendilerini yalnız ve desteksiz hissetmelerine neden olabilir. Bu noktada dini bağınazlıktan ayırmak onun temel amacını sarsmadan korunması ve yaşanması adına en büyük katkıyı sunmuş olacaktır.

Beyit, aynı zamanda dinin sosyal bir yapı olarak toplumun gelişimindeki rolünü de sorgular. Aklın dondurulması, dinin sosyal yapının dinamiklerini anlamada da zayıflığa yol açar. Dolayısıyla şaire göre birey; dinin, sosyal ve bireysel yaşamdaki etkilerini anlamak için akıl yürütmek, sorgulamak ve eleştirel düşünmek zorundadır. Fakat şairimiz bu noktada sorgulanabilir veya sorgulanmaz değerler arasında herhangi bir ayrıma gitmeyerek çok genel konuşmuş bu da yanlış bir sonuca varılmasına neden olmuştur. Din mutmain şekilde kabul edilmiş değerlerden oluşur, sorgu ve şüpheyeye yer vermeyecek inanç esasları barındırır dolayısı ile akılcı yaklaşmak uğruna feda edilemeyecek değerleri bünyesinde taşır.

فيفيض فيض العلم حتى يرتوي   منه بنو الأمصار والأرياف
إن لم يكن شرف البلاد محصناً   بالعلم كان مهدد الأطراف⁸⁷

⁸⁷ age, s. 248.

İlim feyzi öyle coşsun ki şehirlerin ve köylerin halkı ondan nasiplensin,

Eğer ülkenin şerefi ilimle korunmazsa, sınırları tehdit altında olur.

İlk beyit ilmin toplumun her kesimine yayılmasının önemini vurgular. "Feyz" kelimesi, bereket, bolluk ve feyiz anlamlarına gelir. Bu metafor, ilmin sadece şehir merkezlerinde değil, aynı zamanda kırsal bölgelerde de yaygınlaşması gerektiğini ifade eder. İlim, toplumun her kesimine ulaştığında, bireylerin bilgi ve becerileri artar, toplumsal bilinç yükselir ve refah seviyesi artar.

İkinci beyit ise ilmin ulusal güvenlik için ne kadar kritik olduğunu vurgular. "Şeref" kelimesi, itibar, saygınlık ve onur anlamlarına gelir. Bu metafor, bir ülkenin uluslararası alanda saygın bir konuma sahip olmasının ve güvenliğinin ilimle mümkün olduğunu ifade eder. İlim, teknolojik gelişmeleri, askeri stratejileri ve diplomatik ilişkileri etkiler. Bu nedenle, ilimle donanmış bir ülke hem iç hem de dış tehditlere karşı daha dirençli olur.

وقال وقد أصغى له القوم: إننا	سنرأب ما أتأته منكم يد الدهر
وننهنكم في منهج العلم نهضة	مقومة ما اعوج فيكم من الأمر
فكانت لهذا القول في القوم هزة	سرورية من دونها هزة السكر ⁸⁸

Halk ona kulak verirken dedi ki: 'Zamanın sizde açtığı yaraları iyileştireceğiz.

Sizdeki eğrilikleri düzeltecek bir ilim yoluyla sizi ayağa kaldıracacağız.

Bu sözler halkta sarhoşluktan daha büyük bir sevinç dalgası yarattı.

Bu dizeler, bir liderin (veya alimin) halka umut veren ve onları harekete geçiren sözlerini anlatmaktadır. Lider, halkın yaşadığı zorlukları gidermek ve onları ilim yoluyla yükseltmek istediğini ifade etmekte ve bu sözler, halkta büyük bir coşku ve heyecan yaratmaktadır. Şiir bu kısımda, liderliğin önemini, ilmin gücünü ve umudun insanları nasıl etkilediğini vurgular.

İlk beyit liderin halkın yaşadığı zorlukların farkında olduğunu ve onları gidermek için çaba göstereceğini ifade eder. "Zamanın açtığı yaralar" ifadesi, halkın yaşadığı acıları, sıkıntıları ve travmaları simgeler. Lider, bu yaraları iyileştirme sözü vererek halka umut aşılamaktadır.

⁸⁸ age, s. 624.

İkinci beyit liderin halkı ilim yoluyla yükseltmek istediğini ifade eder. "Eğrilikler" ifadesi, halkın eksikliklerini, yanlışlarını ve zayıflıklarını simgeler. Lider, ilmin bu eksiklikleri gidereceğine ve halkı daha güçlü hale getireceğine inanmaktadır.

Üçüncü beyit ise liderin sözlerinin halk üzerinde ne kadar büyük bir etki yarattığını ifade eder. "Sarhoşluktan daha büyük bir sevinç dalgası" ifadesi, halkın liderin sözlerinden duyduğu coşku ve heyecanın ne kadar yoğun olduğunu simgeler. Halk, liderin kendilerine verdiği umutla adeta yeniden doğmuş gibi hisseder.

فليس سوى التعليم للرشد سنم	إذا كان جهل الناس مدعاة غيهم
إذا ساء محياهم ؟ لقلت: المعلم	فلو قيل: من يستنهض القوم للعلا
يداوي سقام الجهل والجهل مسقم	معلم أبناء البلاد طبييهم
يهتدي الساري إلى المجد منهم	وما هو إلا كوكب في سمانهم به
عظيم كحق الوالدين وأعظم	فلا تبخسن حق المعلم إنه
وللوالدين العظم واللحم والدم ⁸⁹	فإن له منك الحجا وهو جوهر

İnsanların cehaleti sapkınlıklarına sebep oluyorsa, doğru yola giden tek merdiven eğitimidir.

Eğer 'Halkı yüceliğe kim teşvik eder, yüzleri karardığında?' diye sorulsa, 'Öğretmen' derim.

Ülke evlatlarının öğretmeni onların doktorudur, cehaletin hastalığını iyileştirir ve cehalet hastalandırır.

O, onların gökyüzündeki bir yıldızdan başka bir şey değildir, yolcular onunla onların içindeki yüceliğe ulaşırlar.

Öğretmenin hakkını küçümseme, çünkü onun hakkı anne babanın hakkı kadar ve hatta daha büyüktür. Çünkü senden akı alır, o cevherdir, anne babanın ise kemik, et ve kandır.

İlk beyit cehaletin insanları yanlış yollara sürüklediğini ve eğitimin bu durumdan kurtulmanın tek yolu olduğunu vurgulamaktadır. Eğitim, insanlara doğruyu yanlıştan ayırt etme yeteneği kazandırır, onları bilinçlendirir ve daha iyi bir geleceğe hazırlar.

İkinci beyit öğretmenlerin toplumdaki önemini vurgulamaktadır. Öğretmenler, insanları yücelmeye teşvik eder, onlara umut verir ve zor zamanlarda yol gösterir. Öğretmenler, birer doktor gibi cehalet hastalığını iyileştirir, insanları bilinçlendirir ve onları daha sağlıklı bir toplumun parçası haline getirir.

⁸⁹ age, s. 797.

Üçüncü beyit öğretmenlerin insanlara yol gösteren birer rehber olduğunu vurgulamaktadır. Öğretmenler, öğrencilerine ilham verir, onları motive eder ve onların potansiyellerini ortaya çıkarmalarına yardımcı olur.

Dördüncü beyit öğretmenlerin anne babadan bile daha değerli olduğunu vurgulamaktadır. Öğretmenler, öğrencilerine sadece bilgi vermekle kalmaz, aynı zamanda onları hayata hazırlar ve onlara doğru değerleri öğretir. Öğretmenlerin insanlara akıl ve bilgi verdiğini, anne babanın ise sadece fiziksel varlıklarını sağladığını ifade etmektedir. Akıl ve bilgi, insanı insan yapan en önemli özelliklerdir ve öğretmenler bu özelliklerin gelişmesine katkıda bulunur.

2.10 Bilginin Aydınlatıcı Gücü

Ma'rûf er-Rusâfi, bilginin insan yaşamındaki aydınlatıcı ve yol gösterici gücüne sık sık vurgu yapar. Bilgiyi hem bireyin iç dünyasını hem de toplumun geneli için karanlıkları aydınlatan, sorunlara çözüm üreten ve ilerlemeyi sağlayan bir ışık kaynağı olarak görür.

Bilgi, bireyin kendini tanımasına ve içsel farkındalık kazanmasına yardımcı olur. Rusâfi'ye göre, bilgi, insanın ruhunu besleyen ve onu olgunlaştıran bir değerdir. Birey, bilgi edinerek kendine dair daha derin bir anlayışa ulaşır; kendi yeteneklerini, zayıflıklarını ve potansiyelini fark eder. Bu içsel aydınlanma, kişinin hayatında doğru kararlar almasını sağlar. Bilginin aydınlatıcı gücü, bireyin hem kendi içsel yolculuğunda hem de dünyayı anlama çabasında bir rehberdir.

Rusâfi'nin bu yaklaşımı bilim camiası tarafından da kabul görmekte ve bu alanda modern çalışmalara rastlanmaktadır. Eğitimde sağlanan bilgi, bireylerin düşünsel ve duygusal yeteneklerini geliştirmekte, karar verme süreçlerinde daha etkili olmalarına olanak tanımaktadır. Örneğin, eğitimde verilen bilgi ve beceriler, bireylerin toplumsal sorunlara karşı duyarlılığını artırmakta ve onları bilinçli vatandaşlar haline getirmektedir.

Çeşitli çalışmalar, bilginin bireylerin özgüvenini artırarak toplumsal katılıma etkisi olduğunu göstermektedir. Çalışmalarında, bilgiye erişimin ve eğitimin önemini vurgularken, bireylerin bilgiyle donanmasının toplumsal adalet ve eşitlik açısından sağladığı katkıları ele almıştır. Bunun yanı sıra ise bilginin, bireylerin yaşam kalitesini artırmadaki etkisini inceleyerek, eğitimdeki bilginin aydınlatıcı gücünü ön plana çıkarmıştır.⁹⁰

---

⁹⁰ H. Yılmaz (1993), *Eğitim Sistemimizin Toplumsal Dokusu: Okul-Çevre İlişkileri Açısından Eğitim Sürecine Toplumsal Katılım*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şairimizin bu konuda kaleme almış olduğu beyitler açıklamaları ile birlikte aşağıda analiz edilecektir.

Şair bilimsel aydınlanmada büyük rolü olan kitap okumanın önemine işaret etmek için şöyle der:

فالمعالى أودعت في الكتب كلالى أودعت في الصّدْفِ⁹¹

Yüksek değerler kitapların içine konulmuştur;

Tıpkı incinin midye kabuğunun içinde olması gibi...

Ma'rûf er-Rusâfi'nin "Yüksek değerler kitapların içine konulmuştur; tıpkı incinin midye kabuğunun içinde olması gibi" beyti, bilgi ve öğrenmenin kıymetini oldukça zarif bir şekilde anlatır. Şair, bu ifadeyle kitapların, insan hayatındaki önemini ve değeri vurgular. Kitaplar, insanlığın bilgi, kültür ve erdemlerini barındıran değerli hazineler olarak tasvir edilir.

Beyitte, kitapların sadece kelimeler ve kâğıtlardan ibaret olmadığını, içlerinde çok daha derin ve kıymetli bilgiler, fikirler ve değerler barındırdığını vurgular. Kitaplar, insanlığın en önemli mirası olan bilgi birikimini nesilden nesle taşıyan araçlardır. Şair burada "yüksek değerler" ifadesiyle bilginin insan hayatındaki anlamını, özellikle eğitim ve öğrenme yoluyla elde edilebilecek erdemleri kastetmektedir. Bu değerler, bireyin hem kişisel gelişimine hem de topluma katkısına hizmet eder.

Şair, bu beyitte kitabı, içinde değerli bir inci taşıyan bir midyeye benzetir. Midye kabuğu dışarıdan bakıldığında sade ve sıradan görünebilir, ancak içinde paha biçilmez bir inci barındırır. Aynı şekilde, kitaplar da dışarıdan bakıldığında sıradan bir nesne gibi görünebilir, ancak içinde insanlığın en değerli bilgi ve erdemlerini taşır. Bu benzetme, bilgiyi elde etmenin zahmetli, ancak sonucunun çok değerli olduğuna da işaret eder. İnciyi elde etmek için kabuğu açmak gerekir; tıpkı kitaplardan fayda sağlamak için onları okumak ve anlamak gerektiği gibi.

Rusâfi, yaşadığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında eğitim ve bilginin ihmal edilmesinden duyduğu derin rahatsızlığı şiirlerinde sıkça dile getirir. Bu beyit, onun hayatı boyunca savunduğu eğitimin ve kitap okumanın önemi üzerine düşüncelerini yansıtır. Onun hayatı boyunca tanık olduğu sosyal ve politik çöküş, onu bilgiye, eğitime ve aydınlanmaya daha fazla değer vermeye sevk etmiştir.

⁹¹ Mar'uf er-Rusâfi, age, s. 107.

O, kitapların içindeki yüksek değerlerin topluma katkı sağlayacağını ve bireylerin eğitimle kendilerini geliştirebileceğini ifade eder. Bu da onun eğitimle ilgili diğer şiirlerinde dile getirdiği temalarla paralellik gösterir.

لا تتكل بعده على نسب   فالعلم يغني النسيب عن نسبه⁹²

İlim sahibi olduktan sonra hiçbir soya artık güvenme;

Zira ilim sahibinin artık soya ihtiyacı kalmaz.

Şair bu beyitlerde ilim sahibi bir kişinin artık soy veya aile bağlarına dayanmasının gerekmediği ifade edilir. Geleneksel toplumlarda, soyluluk veya aile kökeni önemli bir statü göstergesi olarak kabul edilmiştir. Ancak Rusâfi burada ilmi, soy bağlarından üstün tutarak, bir insanın gerçek değerinin ailesinden değil, sahip olduğu bilgi ve yeteneklerden geldiğini savunur. İlim, bireyin toplumdaki yerini belirleyen en önemli unsurdur ve soy veya nesep gibi kalıtsal özelliklerin ötesinde bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, bilgiye erişmiş bir kişi, soyluluk veya köken gibi dış faktörlere güvenmek yerine, kendi ilmiyle var olmalıdır.

Beytin devamında ise bu düşüncüyü pekiştirir. İlim sahibi bir insan, toplumda saygı ve itibar kazanmak için artık soylu bir aileye ya da yüksek bir kökene ihtiyaç duymaz. İlim, kişiyi kendi ayakları üzerinde durabilen, bağımsız ve saygın bir birey haline getirir. İlim, insanı yüceltir ve ona soydan daha yüksek bir değer kazandırır. Bir insanın soyu ne kadar asil olursa olsun, bilgi ve akıl eksikse, bu soyluluğun bir anlamı kalmaz. Ancak ilim, kişiyi kendiliğinden yüce kılar ve ona kalıcı bir onur sağlar. Soy, sadece geçici bir avantaj olabilir; ancak bilgi kalıcı bir erdemdir ve kişiyi her zaman yüceltir.

Bu beyit, Rusâfi'nin ilmi ne kadar yüce gördüğünü ve toplumda soyun değil, bilginin gerçek bir değer kaynağı olduğunu ortaya koyar. Bilim, insanı yükseltir ve ona kendi kimliğini kazandırır. Soy ve aile kökeni gibi kalıtsal unsurlar, bir kişinin doğuştan sahip olduğu özelliklerdir; ancak ilim, bireyin kendi çabasıyla edindiği bir değerdir. Rusâfi'ye göre ilim sahibi olan bir kişi, toplumsal statü veya soyluluk gibi dışsal faktörlere ihtiyaç duymaz; çünkü bilgi, kişiyi her zaman yüceltecek ve ona değer katacaktır.

Özellikle bireysel yeteneklerin ve bilginin önemini vurgulayan bu beyit, modern bir anlayışla da örtüşmektedir. Toplumdaki saygınlık ve itibarın aile bağlarından değil, kişinin bilgi birikiminden geldiğini savunan bu görüş, bireylerin kendi potansiyellerini keşfetmelerine ve bağımsız bir kimlik oluşturmalarına yönelik güçlü bir mesaj içerir.

⁹² age, s. 107.

Beyitte “nesep” (soy) ve “ilim” kavramları birbiriyle karşıt olarak kullanılmıştır. Soy, doğuştan gelen bir ayrıcalığı, ilim ise kişinin kendi çabasıyla elde ettiği bir değeri simgeler. Bu iki kavram arasında karşıtlık oluşturularak, ilmin soy ile kıyaslandığında daha üstün olduğu vurgulanmıştır.

العلم فيض تحيا القلوب به فامتج بسجل الحياة من قُلبه⁹³

İlim öyle bir feyizdir ki onunla kalpler hayat bulur.

Şair bu beyitte, ilim “feyiz” kelimesiyle nitelendirilmiştir. Feyiz, Arapça kökenli bir kelime olup bereket, bolluk ve hayır anlamlarına gelir. Bu bağlamda ilim, insanın hayatına sadece maddi değil, aynı zamanda manevi anlamda da bolluk ve bereket getiren bir kaynaktır. İlim, insanın aklını aydınlatırken aynı zamanda ruhunu besler ve hayatına anlam katar. Feyiz, burada ilmin sadece bilgi vermekle kalmayıp, insanın yaşamını bütün yönleriyle zenginleştirdiğini ve ona derinlik kattığını ifade eder. Rusâfi, ilmi bir nimet, bir bereket olarak tanımlayarak, onun insan hayatındaki önemini anlatır.

Beytin devamında ise ilmin insanın kalbine nasıl hayat verdiği açıklanır. Burada “kalp” sadece fiziksel bir organı değil, aynı zamanda insanın manevi yönünü, ruhunu ve duygularını temsil eder. İlim, insanın kalbini aydınlatan, ona yeni bir bilinç ve farkındalık kazandıran bir güçtür. Kalplerin hayat bulması, insanın manevi anlamda yeniden doğması, cehaletten kurtulması ve içsel bir aydınlanmaya ulaşması anlamına gelir. Bu ifade, ilmin sadece zihinle ilgili olmadığını, aynı zamanda insanın duygusal ve manevi dünyasında da derin etkiler bıraktığını gösterir. İlim, insanın düşüncelerini, inançlarını ve yaşamına bakış açısını dönüştürerek kalpleri canlandırır.

Bu beyit, ilmin insan hayatındaki dönüştürücü gücüne işaret eder. İlim, sadece bilgi birikimi sağlamakla kalmaz, aynı zamanda insanın iç dünyasını aydınlatır ve ona ruhsal bir zenginlik kazandırır. Kalplerin hayat bulması, cehaletin ve manevi boşluğun yerini aydınlanmanın, bilincin ve derinlikli düşüncenin alması anlamına gelir. İlim, bireyin hayatında bir tür yeniden doğuş sağlar; insanı sadece dış dünyada değil, iç dünyasında da daha bilinçli, duyarlı ve anlam dolu bir hale getirir.

Rusâfi’nin bu beyti, ilmin insana kazandırdığı bu manevi boyutu vurgulamakta, bilginin insanı sadece düşünsel anlamda değil, aynı zamanda duygusal ve manevi anlamda da yücelten bir değer olduğunu anlatmaktadır. İlimin feyzi, yani bereketi ve bolluğu, insanın kalbini, ruhunu

⁹³ age, s. 142.

besleyerek ona gerçek bir hayat vermektedir. Bu nedenle, ilim sadece zihinsel değil, aynı zamanda kalbi ve ruhu da canlandıran, insanı bütünüyle yücelten bir kaynaktır.

ربّ نفسٍ كُذِرَ هَمَّ قَدِ جَلاها العَلمَ حَتى أَعادها دَيناراً⁹⁴

Nice kimseler bir dirhem gibi (değersiz) idi.

İlim onu aldı ve dinar gibi (değerli) kıldı.

Bu beyit, Ma'rûf er-Rusâfî'nin eğitim ve bilginin insan hayatındaki önemine dair derin bir gözlemi yansıtır. Beyitte geçen “Nice kimseler bir dirhem gibi (değersiz) idi, ilim onu aldı ve dinar gibi (değerli) kıldı” ifadesi, eğitimin ve bilginin insanların hayatında ne kadar dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu gösterir.

Beyitte vurgulanan “dirhem”, İslâm coğrafyasında kullanılan küçük değerde bir para birimidir. Bu beytin ilk kısmı, ilim ve eğitimden yoksun olan insanların toplumda genellikle değersiz veya etkisiz görüldüğünü anlatır. Şair, bu tür insanların başlangıçta toplum tarafından küçümsendiğini, onların topluma katkı sunmadığını ya da bilgi ve değer üretmediklerini ima eder. Dirhem, sadece maddi bir değeri ifade etmez; burada aynı zamanda manevi bir değersizliği de sembolize eder. Bir diğer vurgu ise “dinar” ifadesine yapılmıştır, dirhem aksine daha yüksek değerde bir para birimidir. İslâm tarihinde dinar, altından yapılan, büyük değere sahip bir para olarak bilinir. Bu ikinci kısmında, şair, eğitimin ve bilginin insanın statüsünü ve toplumdaki değerini nasıl artırdığını vurgular. Bilgiyle donanmış bir birey, toplumun gözünde kıymet kazanır, sözü dinlenir ve başkalarına fayda sağlar. Burada, bilgi sadece maddi anlamda değil, aynı zamanda manevi bir zenginlik olarak da görülmektedir.

Rusâfî, eğitimin ve bilginin bireyi ve toplumu nasıl dönüştürdüğüne inanmış bir şairdir. Kendi hayatı da bu inancın bir yansımasıdır. Osmanlı döneminde eğitim alan Rusâfî, Arap edebiyatında önemli bir yer edinmiş, şiirleriyle halkı aydınlatmaya çalışmıştır. Bu nedenle, kendi kişisel deneyimleri de bu beyitte yansıma bulmaktadır.

Kendi hayatını yoksulluk içinde geçirmiş, ancak bilgi ve şiir ile toplumsal yükseliş yaşamıştır. Tıpkı beyitte olduğu gibi, başlangıçta “bir dirhem” olarak görülen, sıradan bir birey, bilgi sayesinde “dinar” kıymetinde bir insan olmuştur. Bu yüzden bu beyit, bir bakıma şairin kendi içsel yolculuğunu da sembolize eder.

Bu beyitte, Ma'rûf er-Rusâfî'nin eğitime verdiği önem oldukça belirgindir. O, bilginin sadece bireysel gelişim için değil, toplumsal kalkınma için de gerekli olduğuna inanan bir

⁹⁴ age, s. 134.

düşünürdür. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Arap dünyasında yaşanan kültürel ve siyasi çalkantılar sırasında eğitimin toplumları ileriye taşıyabileceğine olan inancı, bu beyitte açıkça görülmektedir.

Bu beyit, sadece bireysel bir dönüşümü değil, aynı zamanda toplumsal bir mesaj da içermektedir. Ma'rûf er-Rusâfi, bilgi ve eğitimin insanı ve toplumu nasıl dönüştürebileceğini güçlü bir teşbih ile anlatmış ve bu beyitteki düşüncelerini kendi hayatı ile de uyumlu bir şekilde işlemiştir. Şairin kendi yaşamı, bu beytin anlamını derinleştirir; çünkü kendisi de bilgiyle toplumsal bir yükseliş yaşamış ve halkını cehaletten kurtarmak için büyük bir çaba sarf etmiştir.

كفى بالعلم في الظلمات نورا
يبين في الحياة لنا الأمور
فكم وجد الدليل به اعتزازا
وكم ليس الحزين به سرورا
تزيد به العقول هُدى ورشداً
وتستعلي النفوس به شعورا⁹⁵

Karanlıklar içerisinde aydınlık olarak ilim yeter; bize hayatta işlerimizi güzelce izah eder.

Nice zelil kimseler onunla izzet bulmuş, nice mahzun olanlar onunla mesrur olmuştur.

Zihinlerin onunla doğruluğu ve kemali artmış; nefisler onunla daha da şuurlanmıştır.

Ma'rûf er-Rusâfi'ye ait bu beyitler, bilginin insan hayatındaki aydınlatıcı ve dönüştürücü etkisine güçlü bir vurgu yapar. Şair, bilgi ve ilim aracılığıyla insanın toplumsal ve kişisel gelişiminin nasıl gerçekleştiğini şiirsel bir dille ifade etmektedir.

Beyitte, ilim karanlıklar içinde bir aydınlık olarak tanımlanır. Karanlık, cehaleti, bilinmezliği, hataları ve yanlışları simgelerken; ilim, bu karanlıkları ortadan kaldıran bir ışık olarak görülmektedir. Bilgi, insanın karşılaştığı zorlukları ve sorunları anlamlandırıp çözmesine yardımcı olur. “Hayatta işlerimizi güzelce izah eder” ifadesi, bilginin sadece teorik bir bilgi olmadığını, pratik yaşantıda insanlara rehberlik ettiğini ve onlara yol gösterdiğini anlatır.

Bu beyitteki temel vurgu, bilginin insanın hayatını nasıl şekillendirdiği ve ona nasıl anlam kattığıdır. Rusâfi, bilgiye sadece teorik bir kavram olarak yaklaşmaz; bilginin hayatın her alanında insanlara rehberlik ettiğini, onlara çözüm yolları sunduğunu ifade eder. Buradaki “karanlık” ve “aydınlık” metaforları, dikkat çekici hale getirilmiştir. Şair, bu teşbihleri kullanarak cehalet ile bilgiyi zıt kavramlar üzerinden etkili bir şekilde karşılaştırır.

Burada bilgi, insanın statüsünü ve ruh halini dönüştüren bir güç olarak sunulur. “Zelil” kelimesi, aşağılanmış, değersiz ya da küçük görülmüş kimseleri ifade ederken, “izzet bulmak”

⁹⁵ age, s. 89.

bu kişilerin bilgi sayesinde onurlu, saygıdeğer ve değerli bir konuma yükseldiğini belirtir. Aynı şekilde, mahzun (üzgün, kederli) kimselerin bilgi ile neşe ve mutluluğa kavuştuğu vurgulanır. Bilgi, insanların manevi dünyasında da bir iyileşmeye yol açar.

Rusâfî, bu beyitte bilginin insan hayatındaki dönüştürücü gücünü açıkça vurgular. Bilgi, insanların sosyal statüsünü değiştirdiği gibi, onların içsel dünyalarını da iyileştirir. Mahzun kimselerin mesrur hale gelmesi, bilginin yalnızca maddi bir değişim değil, aynı zamanda manevi bir iyileşme de getirdiğini ifade eder.

Bu beyitte, bilgi ve ilmin insan zihnini ve ruhunu nasıl geliştirdiği anlatılmaktadır. Bilgiyle donanan zihinler daha doğru kararlar alır ve daha yetkin hale gelir. Ayrıca, nefislerin (insanın iç dünyası ve arzuları) bilgiyle daha şuurlu, yani daha bilinçli ve ölçülü hale geldiği belirtilir. Bu ifade, bilginin sadece entelektüel bir gelişim aracı olmadığını, aynı zamanda ahlaki ve ruhsal gelişimi de sağladığını gösterir.

Bilginin zihne ve nefse olan etkisi burada ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Zihnin doğruluğu ve kemali ifadesi, bilginin insanları doğru yola sevk ettiğini ve onların zihinsel yetkinliğini artırdığını belirtir. Şair, bilginin sadece dış dünyayı anlama yeteneği vermekle kalmadığını, aynı zamanda insanın iç dünyasını, nefisini de disipline ettiğini ifade eder. Bilgi, insanın kendini kontrol etmesini, arzularını yönetmesini ve daha şuurlu bir hayat sürmesini sağlar. Bu beyitte, bilginin insanı bütünsel olarak nasıl geliştirdiği anlatılmaktadır.

ما استفاد الفتى وإن ملك الأرزاق
ض بأعلى من علمه المستفاد
لا تُسابق في حلبة العزّ ذا العلم
فما للهجين شأو الجواد
إن أموات أمة العلم أحيا
حياة الأرواح والأجساد
وكأين في الناس من ذي خمول
صار بالعلم كعبة القصاد!⁹⁶

Genç, öğrenilen ilimden daha üstün ne kazanabilir, dünyaya sahip olsa bile?

İlim sahibine karşı şeref yarışına girme, çünkü cılız at ile safkan at yarışamaz.

İlim ümmetinin ölüleri bile diridir hem ruhlarıyla hem bedenleriyle yaşarlar.

Nice insan ki varlığı unutulmuşken, ilim sayesinde dünyanın yöneldiği bir merkez olmuştur.

İlk beyit ilmin maddi zenginliklerden ve dünyevi güçten daha değerli olduğunu vurgular. Şair, gençlere ilim öğrenmeye öncelik vermelerini, maddi kazançların geçici olduğunu, ilmin ise kalıcı bir değer olduğunu hatırlatır. İlim, insana bilgi, bilgelik, ahlak ve

⁹⁶ age, s. 43.

manevi zenginlik kazandırır. Bu değerler, dünyevi zenginliklerden daha üstündür ve insana gerçek mutluluk verir.

İkinci beyit ilim sahibi olanlara saygı duyulması gerektiğini ve onlarla rekabet etmenin anlamsız olduğunu ifade eder. İlim, insana üstün bir konum kazandırır. İlim sahibi olanlar, bilgi ve bilgelikleriyle toplumda saygın bir yere sahiptirler. Onlarla rekabet etmek, cılız bir atın safkan bir atla yarışmasına benzer. Bu, sadece zaman ve enerji kaybına yol açar.

Üçüncü beyit ilim sahibi olanların ölümlerinden sonra bile eserleri ve fikirleriyle yaşamaya devam ettiklerini vurgular. İlim, insanı ölümsüzleştirir. İlim sahibi olanların yazdığı kitaplar, yaptığı keşifler ve yetiştirdiği öğrenciler, onların fikirlerini ve düşüncelerini gelecek nesillere aktarır. Bu sayede, ilim sahibi olanlar, bedenlen olmasalar bile ruhen ve fikren yaşamaya devam ederler.

Dördüncü beyit, ilmin insanı nasıl yücelttiğini ve ona nasıl kalıcı bir şöhret kazandırdığını ifade eder. İlim, sıradan insanları bile dünya çapında tanınan ve saygı duyulan kişiler haline getirebilir. İlim sahibi olanlar, yaptıkları çalışmalarla insanlığa faydalı olurlar ve bu sayede toplumda önemli bir yer edinirler. Onların eserleri ve fikirleri, dünyanın dört bir yanındaki insanlar tarafından okunur, incelenir ve takdir edilir.

أفهم العلم أهله ألغازه
وإذا الأمر قد غشته الغواشي
ضمن العلم للورى إبرازه⁹⁷

Zaman gerçekleri gizler, lakin ilim sahipleri bilmeceleleri çözer.

Eğer bir işi yaşadıysan, ilim perdeleri kaldırır ve insanlara gösterir.

İlk beyit zamanın olayların üzerini örtebileceğini, gerçeklerin zamanla unutulabileceğini veya çarpıtılabileceğini ifade eder. Ancak, ilim sahipleri, bilgi ve araştırmalarıyla bu gizemleri çözebilirler. İlim, insanlara olayların nedenlerini ve sonuçlarını anlama yeteneği kazandırır. Bu sayede, ilim sahipleri, zamanın gizlediği gerçekleri ortaya çıkarabilirler.

İkinci beyit deneyimlerin ilimle birleştiğinde gerçeğin daha net bir şekilde ortaya çıkacağını ifade eder. Deneyimler, insanlara olaylar hakkında bilgi ve tecrübe kazandırır. İlim ise bu bilgi ve tecrübeleri analiz etme ve yorumlama yeteneği kazandırır. Bu sayede, insanlar,

⁹⁷ age, s. 138.

yaşadıkları olayların ardındaki gerçekleri daha iyi anlayabilirler. "Perdeleri kaldırmak" metaforu, ilmin gizli kalmış veya anlaşılmamış gerçekleri ortaya çıkarma gücünü simgeler.

فكم ظهرت للعلم فيك معاجزُ
تظاهرت من فعل البخار بقوة
بها آمن السيفُ الذي كدَّب الكتبا
يذلل أدنى فعلها المطلب الصعبة⁹⁸

*Sende ilmin öyle mucizeleri ortaya çıktı ki, kitapları yalanlayan kılıç bile onlara inandı,
Buhar gücünün öyle tezahürleri oldu ki onun en basit eylemi bile zorlu istekleri kolaylaştırır.*

İlk beyit ilmin pratik uygulamalarının, en şüpheci ve inançsız olanları bile ikna edebilecek kadar güçlü olduğunu ifade eder. "Kitapları yalanlayan kılıç" ifadesi, savaş ve şiddet gibi ilimle çelişen kavramları temsil eder. Bu metafor, ilmin pratik başarılarının, en katı ve inatçı olanları bile etkileyebileceğini gösterir. İlim, sadece teorik tartışmalarda değil, aynı zamanda gerçek dünyadaki uygulamalarıyla da kendini kanıtlar.

İkinci beyit ise ilmin teknolojik ilerlemeye olan katkısını ve insan hayatını nasıl kolaylaştırdığını vurgular. "Buhar gücü" ifadesi, sanayi devriminin sembolü olan buhar makinesini ve onun getirdiği yenilikleri temsil eder. Bu metafor, ilmin pratik uygulamalarının, en zorlu sorunlara bile çözüm üretebileceğini gösterir. İlim, sadece teorik bilgilerle değil, aynı zamanda pratik uygulamalarıyla da insanlığa hizmet eder.

إذا غم أفق العلم أبدت أنارة
تقوم بها للحائرين دلائل
عليه سلام الله ما هيب عالم
وعيب بإهمال التعلم جاهل
ولا برحت مصر ينير لها الدجى
رجال عظام من بنيتها أمائل⁹⁹

Bilgi ufku karardığında, yolunu şaşırmışlara yol gösteren bir ışık belirir.

Allah'ın selamı onun üzerine olsun, bilen kişi yüceltilir, bilginin ihmal edilmesiyle cahil ayıplanır.

Mısır, karanlığı aydınlatan, kendi halkından büyük ve seçkin adamlarla doludur.

İlk beyit bilginin zor zamanlarda insanlığa yol gösterdiğini ifade eder. "Bilgi ufkunun kararması" ifadesi, cehaletin, belirsizliğin veya krizin hüküm sürdüğü zamanları simgeler. Böyle zamanlarda, bilgi bir ışık gibi yol gösterir, insanlara doğru kararlar vermelerine yardımcı olur ve onları karanlıktan aydınlığa çıkarır.

⁹⁸ age, s. 300.

⁹⁹ age, s. 404.

İkinci beyit bilginin insanı yücelttiğini ve cehaletin ayıplandığını ifade eder. "Bilen kişi" ifadesi, bilgi sahibi olanları, âlimleri ve düşünürleri temsil eder. Onlar, bilgi birikimleriyle topluma faydalı olurlar ve saygı görürler. "Cahil" ifadesi ise bilgiye önem vermeyenleri, öğrenmekten kaçınanları temsil eder. Onlar, cehaletleriyle hem kendilerine hem de topluma zarar verirler ve ayıplanırlar.

Üçüncü beyit Mısır'ın tarihi boyunca bilime ve âlimlere verdiği önemi vurgular. Mısır, geçmişte birçok önemli âlim ve düşünür yetiştirmiş, bilim ve kültür alanında önemli katkılarda bulunmuştur. Bu cümle, Mısır'ın bu geleneği sürdürdüğünü ve hala kendi halkından büyük ve seçkin adamlarla dolu olduğunu ifade eder.

SONUÇ

Ma'rûf er-Rusâfi, Divan adlı eserinde eğitim konusunu işleyerek bireyin ve toplumun gelişimine yönelik güçlü bir vurgu yapmaktadır. Rusâfi, edebi dili ve derin anlam katmanlarıyla, eğitimin sadece bireysel bir gereklilik değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olduğunu dile getirir. Şiirlerinde, eğitimin sağladığı bilgi ve bilinçle bireyin toplumsal yapıda nasıl bir değişim yaratabileceğini ele alır. Bu bağlamda, çalışmamızda Rusâfi'nin eğitim temalı şiirlerinin çeşitli yönleriyle incelenmesi, onun bu konudaki derin görüşlerini gün yüzüne çıkarmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Rusâfi'nin şiirlerinde eğitimin önemini ve bu konudaki eleştirilerini detaylı bir şekilde incelemektir. Rusâfi, eğitim ve cehalet arasındaki zıtlıkları sıkça ele alarak, bireylerin cehaletten kurtulmalarının önemine dikkat çeker. Onun eserlerinde, cehalet sadece bireyi değil, tüm toplumu olumsuz etkileyen bir unsur olarak tasvir edilir. Bu durum, onun eğitim üzerine yazdığı şiirlerde en belirgin şekilde kendini gösterir. Özellikle, bireylerin kendi potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için eğitime ihtiyaç duyduklarını vurgulayan ifadeleri, günümüz için de geçerliliğini korumaktadır.

Eserinde yer alan şiirlerden biri, eğitim aracılığıyla bireylerin kendilerini geliştirmesi gerektiğini ifade ederken, diğer bir şiirinde eğitimsizliğin getirdiği olumsuzlukları tasvir eder. Bu durum, onun toplumsal eleştirilerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Eğitim, Rusâfi için bir özgürleşme aracıdır; bireyler eğitildikçe, düşünme yetenekleri ve toplumsal sorumlulukları artar. Bu, Rusâfi'nin şiirlerinde sıkça rastlanan bir tema olup, okuyuculara derin bir mesaj iletmektedir.

Rusâfi'nin sanat anlayışında, eğitimin önemine dair vermek istediği mesaj, sanatın bir aydınlatma aracı olarak kullanılması gerektiğidir. Eğitim, sadece bir bilgi edinme süreci değil, aynı zamanda bireylerin düşünsel dünyalarını zenginleştirerek toplumsal hayatta aktif birer birey olmalarını sağlamaktadır. Bu bakış açısı, onun şiirlerinde bariz bir şekilde görülebilir. Rusâfi, eğitimle ilgili şiirlerinde, bireyin kendi iç yolculuğunu tamamlaması ve topluma faydalı bir birey olarak yetişmesi gerektiğini savunur.

Divan'daki eğitim konulu şiirlerin analizi, Rusâfi'nin bireysel ve toplumsal meseleler üzerine düşündüğünü ve bu meseleleri derinlemesine ele aldığını göstermektedir. Şiirlerinde, eğitimin sadece okuma yazma bilmekten ibaret olmadığını, aynı zamanda insanın kendisini tanıması, düşünmesi ve toplumla etkileşime geçebilmesi için gerekli bir süreç olduğunu dile

getirir. Bu nedenle, eğitimin bireyin kimliğinin oluşumunda kritik bir rol oynadığı sonucuna ulaşabiliriz.

Araştırma sonucunda, eğitim konulu beyitlerin aşağıdaki başlıklar altında derlendiği görülmüştür:

1. Eğitimin Önemi ve Değeri: Rusâfi, eğitimi bireyin ve toplumun ilerlemesi için vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirir. Eğitim, bireylerin potansiyellerini keşfetmeleri ve geliştirmeleri için gereklidir.

2. İlim ve Ahlak İlişkisi: Eğitim, sadece bilgi edinme süreci değil, aynı zamanda ahlaki değerlerin kazanılması için de bir araçtır. Rusâfi, eğitimin bireyin karakter gelişimine katkıda bulunduğunu vurgular.

3. Eğitimin Toplumsal Yükselişe Katkısı: Toplumların gelişimi, bireylerin eğitim seviyeleriyle doğru orantılıdır. Eğitilen bireyler, toplumsal yapıda olumlu değişimlere yol açar.

4. Eğitimde Gönüllülük ve Kişisel İlgi: Rusâfi, eğitimin yalnızca zorunlu bir süreç olmadığını, bireylerin kendi istekleriyle katılmaları gereken bir yolculuk olduğunu belirtir.

5. Eğitimsizliğin Sonuçları: Cehalet, bireyleri ve toplumu geri bırakan bir unsur olarak ele alınır. Eğitimsiz bireyler, toplumsal yapının zayıflamasına neden olur.

6. Bilim ve Medeniyetin Tarihi Rolü: Rusâfi, bilimin ve medeniyetin gelişiminin eğitimle mümkün olduğunu ifade eder. Eğitim, bilimsel ilerlemenin temelidir.

7. Zorla Eğitimin Zararları: Zorunlu eğitim uygulamalarının bireylerde olumsuz etkiler yarattığını, eğitimin gönüllülük esasına dayanması gerektiğini vurgular.

8. Eğitim ve İlimin Mirası: Eğitimin tarihi bir miras olduğunu ve bu mirasın gelecek nesillere aktarılması gerektiğini savunur.

9. Bilim Yoluyla İlerleme: Bilimsel düşünce ve araştırma, eğitimle beslenir. Eğitim, bireyleri bilime yönlendiren bir yol olarak görülmektedir.

10. Bilginin Aydınlatıcı Gücü: Rusâfi, bilginin bireyleri ve toplumu aydınlatarak ilerlemeyi sağladığını belirtir. Eğitim, bu aydınlatmanın temel aracıdır.

Bu başlıklar altında derlenen beyitler, yalnızca Rusâfi'nin eğitim anlayışını yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda eğitim alanındaki tartışmaların derinlemesine incelenmesine olanak sağlar. Her bir başlık, eğitimle ilgili farklı bir perspektif sunarak, okurlara eğitimin çok boyutlu yapısını anlamaları için bir çerçeve sunmaktadır. Eğitim, bireylerin yalnızca bilgi edinmelerini

değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal değerler kazanmalarını sağlayarak, daha iyi bir toplum inşa etme yolunda önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, Ma'rûf er-Rusâfi'nin Divan'ındaki eğitim konulu şiirler hem edebi bir değer taşımakta hem de günümüz toplumları için önemli dersler içermektedir. Eğitim, onun eserlerinde hem bireysel bir gereklilik hem de toplumsal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusâfi'nin şiirlerindeki bu derinlik, eğitim ve cehalet arasındaki mücadeleyi anlamamıza yardımcı olmakta ve bireyleri eğitime yönlendirmekte etkili bir araç olmaktadır.

Ayrıca, bu çalışma literatürde önemli bir boşluğu doldurmakta ve eğitim alanında yapılacak araştırmalara zemin hazırlamaktadır. Eğitimciler, Rusâfi'nin eserlerinden faydalanarak, cehalet ve eğitim arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamalarına ve bunu müfredatlarına entegre etmelerine yardımcı olacak değerli bir kaynak bulacaklardır. Eğitim sisteminin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmak için de bu tür tarihi ve edebi çalışmaların incelenmesi son derece önemlidir. Bu bağlamda, Rusâfi'nin eğitim konulu eserleri, yalnızca kendi döneminde değil, günümüzde de eğitim politikalarının şekillenmesine katkı sağlayacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Acar, E.** (2024). “Endülüs’teki İslam Medeniyetinin Avrupa’ya Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Arslan, H.** (2021). “Modern Eğitim Teorileri ve Arap Edebiyatı.” *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(3), 109-115.
- Erden, F.** (2020). *Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikalarının Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- el-Ani, Abdurrahman.** (1990). *Arap Şiirinin Modernleşmesi: Tarihsel Bir Perspektif*. Umman, el-Maarif.
- el-Ani, Halid.** (1990). *Ma'rûf er-Rusâfi: Hayatı ve Şiirleri*, Bağdat, Darü'l-Kütüb.
- el-Haddad, Salem.** (2018). *Modern Arap Edebiyatında Eğitim Teması*, Umman, Dar'ül-Adab.
- el-Haddad, Samir.** (2018). “Şiirin Toplumsal Değişimdeki Rolü: Ma'rûf er-Rusâfi Örneği.” *Arap Edebiyatı Dergisi*, 45(2), 185-210.
- el-Cumali, Nur.** (2012). “Osmanlı Irak’ında Eğitim Reformları: Ma'rûf er-Rusâfi'nin Katkıları.” *Orta Doğu Çalışmaları Dergisi*, 32(4), 85-95.
- el-Mukadam, Raşid.** (2005). *Ma'rûf er-Rusâfi ve Arap Toplumunda Eğitim*, Kahire, el-Nashr.
- el-Mukadam, Sami.** (2005). “Ma'rûf er-Rusâfi: Toplumsal Adaletin Sesi.” *Arap Araştırmaları Dergisi*, 27(3), 120-138.
- Çalışkan, A.** (2020). “İslâm Felsefesinde Bilgi ve Ahlak İlişkisi.” *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 175-190.
- Çetindal, E.** (2019), *Endülüs'te Yetişen Müslüman Bilim Adamları ve Bilim Dünyasına Katkıları*, Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Dağ, M. M.** (2020), *Endülüs'te Eğitim ve Öğretim*, Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Gazali, E.** (2012). *İhya-u Ulumiddin*. (çev. H. K. Arslan). İstanbul, Epsilon Yayınları.
- Mercik, V.** (2015), *Eğitimde Fırsat Eşitliği, Toplumsal Genel Başarı ve Adalet İlişkisi: PISA Projesi Kapsamında Finlandiya ve Türkiye Deneyimlerinin Karşılaştırması*, Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Uluoğlu, S. A. (2010), *Gelişmekte olan ũlkelerde ocuk işçiliği sorunu: 1980 sonrası Tũrkiye rneği*, Yũksek Lisans Tezi. Kafkas ũniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitũsũ, Kars.

Yılmaz, H. (1993). *Eğitim Sistemimizin Toplumsal Dokusu: Okul-evre İlişkileri Açısından Eğitim Sũrecine Toplumsal Katılım*. Yũksek Lisans Tezi. Marmara ũniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitũsũ, İstanbul.

